

บัญญัติชาตก

ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ ๕๐ เรื่อง

ภาคที่ ๑๕

นวนวนชาตก

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

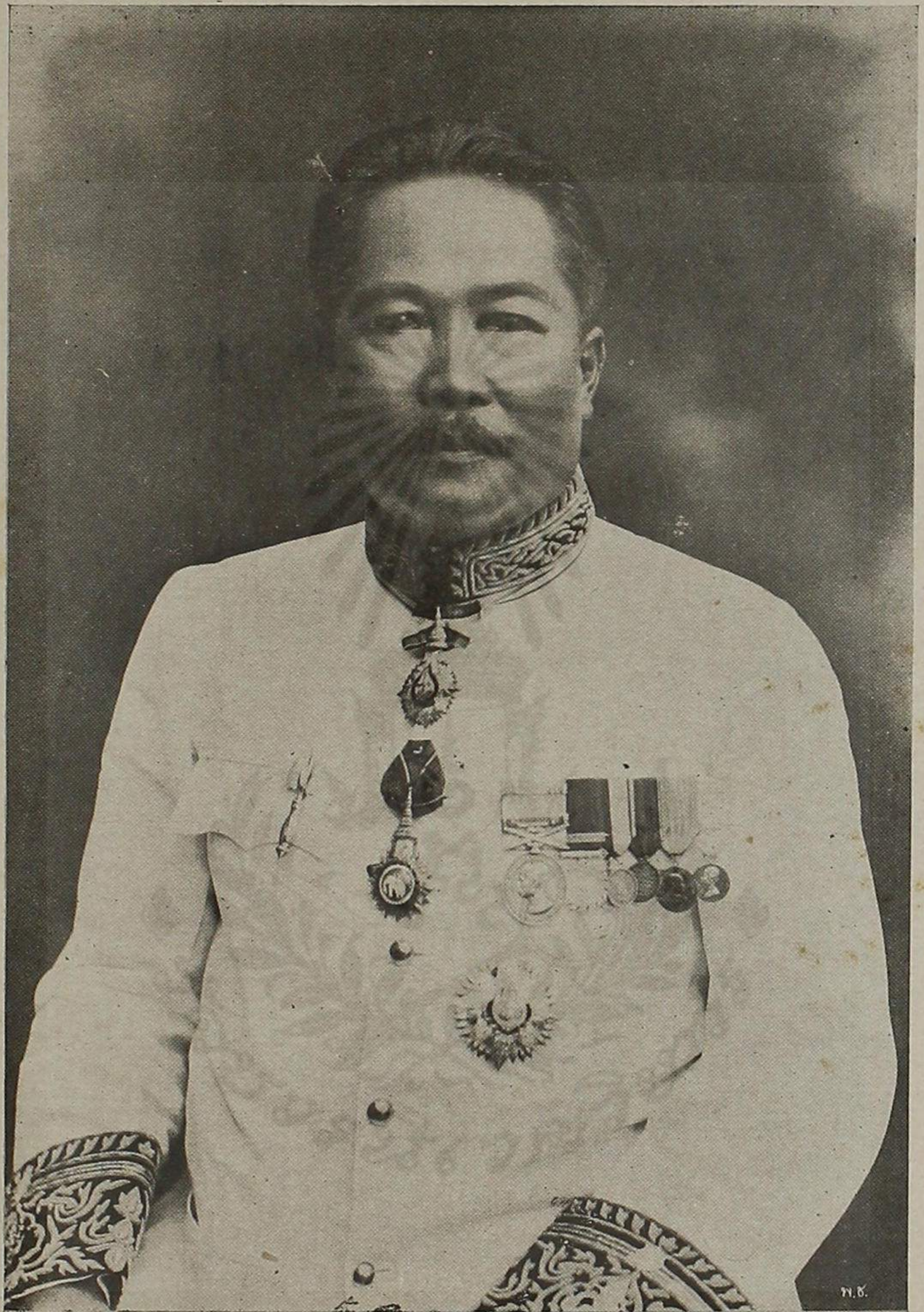
โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยารำไพพงศบริพัตร (จิตร บุนนาค)

ท.ม, ท.จ, ต.ช, ร.ค.ม (ศ) ร.จ.พ,

เมื่อขมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

พ.ศ.

มหาอำมาตย์ตรี พระยารำไพพงศบริพัตร (จิตร บุนนาค)

พ.ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๗๐

อธิบาย

หนังสือขุณยศาสตร์ชาตกน คือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมือง
ไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาตก
ไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐
จนถึง ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนี้พากันไปเล่าเรียน
มาแต่ลังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระภิกษุ
สงฆ์ในลังกาทวีปมาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมืองของตน
แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมอธิบาย เช่นคัมภีร์มิ่งคัลลิตถทีปนีเป็นต้น
บ้าง แต่งเป็นเรื่องสาสนประวัติ เช่นคัมภีร์ชินกาลมาลินีเป็นต้น ตาม
อย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาตก เช่นเรื่อง
ขุณยศาสตร์ชาตกนเอาอย่างนิบาตชาตกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนา
ให้ถาวร แลจะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคงด้วยเป็นภาษา
เดียวกับพระไตรปิฎก แต่หนังสือขุณยศาสตร์ชาตกน เห็นจะแต่งในตอน
ปลายสมัยทกล่าวมา เพราะความรู้ภาษามคธทุทรามลงไม่ถึงหนังสือ
แต่งขึ้นก่อน

หนังสือขุณยศาสตร์ชาตกนตนจะขบเคิมเป็นคัมภีร์ลาน จำนวนรวม
๕๐ ผูกด้วยกัน เคยวนเห็นจะมีอยู่แต่ในประเทศสยาม กบที่เมืองหลวง
พระบางแลที่กรุงกัมพูชา ทอนห้ามไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคยได้ขบเคิม
ไปถึงเมืองพะม่าครั้งหนึ่ง พะม่าเรียกว่า “เชียงใหม่ขุณยศาสตร์” แต่
พระเจ้าแผ่นดินพะม่าองค์ใดองค์หนึ่งตำรัสว่าเป็นหนังสือแต่งปลอมพระ
พุทธวงนะสั่งให้เผาเสีย ในเมืองพะม่าจึงมิได้มีหนังสือขุณยศาสตร์ชาตกเหลือ

อยุ่ คำที่ที่ว่าแต่ต่างปลอมพระพุทธรูปนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินพะม่า
 ของคนหลงเชื่อว่าหนังสือชาตก หรือที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่า
 “เรื่องพระเจ้าห้าพระองค์” เป็นพระพุทธรูป ซึ่งที่แท้หาเป็น
 เช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้
 พระราชทานพระราชวินิจฉัยไว้ในพระราชนิพนธ์คานาหนังสือชาตก
 ภาคต้น ซึ่งโปรดให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาตกนั้นคง
 เป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมืองมีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อพระ
 พุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็นอุปมา
 ในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็ธรรมดาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีตัวดีและ
 ตัวชั่ว ตัวดีจะเป็นคนก็ตามจะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ย่อมเรียกว่า
 มหาสัตว์ มาเกิดสมมติขึ้นต่อภายหลังพุทธกาลว่า มหาสัตว์ในเรื่อง
 ชาตกนั้น คือพระพุทธรูปในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาตบแต่งร้อยกรองพระ
 ไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่งประสงค์จะปลุกศรัทธาให้มั่นคงตาม
 ความเชื่อถือนของตน จึงแต่งประชุมชาตกประหนึ่งว่าพระพุทธรูปใดทรง
 แสดงไว้ชัดเจนว่า มหาสัตว์นั้น ๆ มาเกิดเป็นพระพุทธรูป แลบุคคลหรือ
 สัตว์อื่น ๆ นั้นมาเป็นผู้นับนุในปัจจุันชาติ รูปเรื่องชาตกจึงเป็นเช่น
 ปรางค์อยู่ในหนังสือชาตก เพราะความเป็นดังอธิบายมานั้น ที่
 พระสงฆ์ชาวเขียงใหม่เอานิทานในพื้นเมืองมาแต่งเป็นชาตก เป็นแต่
 แต่งตามแบบอย่างหนังสือเก่า ซึ่งพระคณิศรนาจารย์ได้แต่งมาแต่ปาง
 ก่อน หาได้ตั้งใจจะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพระพุทธรูปไม่ พระ
 เจ้าแผ่นดินพะม่าหากเข้าพระทัยลงไปเอง

นิทานในขัณฑ์ญาสชาคก เป็นนิทานที่ไทยเรารักกันอยู่ชมทราบบหลาย
เรื่อง เช่นเรื่องสมุทโฆษ เรื่องพระสุธนนางมโนहरา เรื่องสังข์ทอง
เรื่องคาวี เรื่องพระรถเสนเป็นต้น การที่เอาหนังสือขัณฑ์ญาสชาคกมา
แปลพิมพ์จะเป็นประโยชน์สมควรให้รู้ ว่านิทานเหล่านั้นเรื่องที่เขาเล่า
แต่โบราณเป็นอย่างไร ที่เอามาแต่งเป็นโคลงฉันท์แลบทละครกลอนอ่าน
เอามาแก้ไขเสียอย่างใดบ้าง แลให้รู้เรื่องนิทานเก่าแก่ของประเทศนั้น
ซึ่งมีไต่ปรากฏในท่อนก็อีกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่าหนังสือขัณฑ์ญาสชาคก
จะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง.

ฉ.ค.

บัญญัติชาตก

๔๕ วนาวนชาตก

พระราชกรณียกิจ (แจ่ม บุรณะนนท์) เป็รียน ๖ ประโยค

วัดราชบูรณ เรียง

ตาด ตวมสี กติปุตตาดิ อิท สตุธา เขตวเน วิหรนุโต

กณฺฐจุมุทริ กถิ จินฺจมาณวิ กิ อารพุก กเถสิ

สตุธา สมนเทจพระบรมคาสดาจารย์ เมื่อเสด็จประทับสำราญ

พระอิริยาบถอยู่ณพระเชตะวัน อารพุก ทรงพระปรารภนางจินฺจมาณวิ กาผู้
เอาไม้ประกบทอง ทำให้เหมือนนกขมิ้นมีครรภให้เป็นอุบายเหตุ กเถสิ
จึงตรัสเทศนาชาตกนี้ให้เป็นผล อันพระสังคตดาจารย์กำหนดด้วยคาถา
เขืองตนว่า ตาด ตวมสี กติปุตต ทั้งนี้เป็นอาทิ

เอกทิวสํ หิ แทจริง วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมสนทนา

กันในโรงธรรมสภาว่า ดูกรอาวโลทั้งหลายนางจินฺจมาณวิกาเอาไม้มา
ประกบทองของตน ทำอาการให้เหมือนนกขมิ้นมีครรภ แล้วกล่าวถ้อย

คำเป็นอุบาย ให้ประชาชนทั้งหลายเกิดความสงสัยว่า ตนได้มีครรภ

กับพระบรมคาสดาจารย์ เพื่อประสงค์จะให้พระพุทธรองค์เสียมจากลาภ

สักการทเกิดขึ้น ก็ไม่สามารถจะทำให้พระพุทธรองค์เสียมจากลาภ

สักการทช่วยอุบายอันนั้นได้ ตัวของนางเองต้องถึงซึ่งความฉิบหาย คือ

ถูกแผ่นดินสูบลงไป ในนรกทั้งเป็นดังนี้

อด สตุถา ลำคัชนัน สมเด็จพระมหารามุนีผู้เป็นบรมศาสดา
 ไททรงสถิตย์ถ้อยคำทักขุทงหลายสนทนากันนั้น ด้วยทิพโสตญาณ
 จึงเสด็จออกจากการทรงพระดำเนียรมาสู่โรงธรรมสภา เสด็จประทับเหนือ
 พุทธอาสน์ที่ปลาคไว้ ในท่ามกลางพุทธบริษัท แล้วจึงมีพระพุทธปฏิภาตรัส
 ถาว่า คุณกรภิกษุทงหลาย เธอทงหลายนึ่งสนทนากถเวองอะไรกัน ครัน
 ภิกษุทงหลายทลความตามทไคสนทนากันให้ทรงทราบ จึงมีพระพุทธ
 คำรัสว่า คุณกรภิกษุทงหลาย นางจิณฺจมาณวิกานัน จะไคประทุษร้าย
 เราด้วยมายา แต่ในขัจขันชาตันทานันห้ามไค แม้ถิงในบรรพชาติ
 ปางก่อน นางกไคมีความริษยาประทุษร้ายเราด้วยมายา เพราะไคฟัง
 กิตติคุณขุณยชาตการอนจะเกิดขันแก่เรา ครันนางกระทำกาลกริยาแล้ว
 กไคไปเกิดในนรกคจชาติันเหมือนกัน มีพระพุทธคำรัสตงนแล้ว ก็ทรง
 คุษณภาพ พระภิกษุทงหลายนันจะไคร่ทราบอกตันทานันจทลอาราธนา
 พระพุทธองคจทรงนำเรองในอดีตกาลมาตรัสเทศนาคงต่อไปนัว่า

อดีเต ภิกขเว วิเทหฺรณฺเจ โภณฺนิมฺหานคเร โภณฺมลฺลราชา
 นาม รชฺชํ กาสเรสี ฯลฯ ในกาลเปนนอดีตภาคล่วงแล้ว มีพระ
 ราชากคหนึ่งทรงพระนามว่า โภณฺมลฺลราช ไคครองราชสมบัติอยู่ใน โภณฺนิ
 มฺหานคร อันเปนคราชาณาจักรแห่งวิเทหราชู พระองคมีอคมเหษ
 สองนาง พระอคมเหษทหนึ่งชอว่า วลิกาเทวี พระอคมเหษทสองชอว่า
 กณฺหสิมาเทวี พระอคมเหษทงสองนางนัน สมบวรณด้วยสรวรพลกษณะ
 อันอคมควรรจะทศนา ทงเปนนทนามาซงความขันตแลความเลอมใส่ แล

บริบูรณ์ไปด้วยสิริวิลาสอันงาม เปรียบประดุจคังวานางเทพอัปสรกัญญา
ในสวรรค์ แลเป็นใหญ่กว่านางสนมทั้งหลายประมาณพันหนึ่ง พระ
อคมเหษีทั้งสองนั้น เป็นทรกแลเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าโกมลราช
เป็นอย่างยิ่งเสมอกัน

ตथा โภชิตโต ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากเทวโลก ลงมา
ปฏิสนธิในครรภ์พระอคมเหษีหนึ่ง ซึ่งมีพระนามว่าวลิกาเทวี ฝ่าย
พระอคมเหษีที่สอง ชื่อว่ากณ्हลิมานัน ก็ทรงครรภ์ในเคอนเดียวกัน
ในลำคยนั้น โทหฬฉนท คือความแพ้ออง ก็ยังเกิดชนแก่พระอคมเหษี
ทั้งสองนาง คือพระอคมเหษีหนึ่ง มีความปราถนาจะใคร่ประพาส
สวนอุทยาน แลปราถนาจะประพาสป่า ทั้งปราถนาจะเที่ยวไปในประเทศ
ต่าง ๆ แต่ฝ่ายข้างอคมเหษีที่สองนั้น ปราถนาจะบริโภคนออินทา
โลหิตสดในท่ามกลางราชพิธิ ทั้งสองอคมเหษีจึงทูลความปราถนา
ของตน ๆ ให้พระราชสามิทรงทราบ

ท้าวโกมลราชได้ทรงสทักความแพ้อองของพระอคมเหษีทั้งสองคัง
นั้น จึงรับสั่งให้หาพราหมณ์ผู้ทายนิมิต (โหราจารย์) เข้ามาเฝ้าทรง
กระทำสักการแก่พราหมณ์นั้นเป็นอันมาก ทรงเล่าความปราถนาของ
พระอคมเหษีทั้งสองให้ฟัง แลแล้วจึงตรัสถามว่า ดูกรพราหมณ์ บุตร
ทั้งสองของเราที่อยู่ในครรภ์นางอคมเหษีทั้งสองนั้น จะมีลักษณะ
บุญญาธิการต่างกันอย่างไร นางทั้งสองจึงมีความปราถนาต่างกันคังน
ฝ่ายพราหมณ์ผู้ทายนิมิตพิจารณาดี ลักษณะความแพ้อองแล้ว
จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมุติเทวราช พระราชกุมารทั้งสอง

ขุณฺณาสชาคก

นนมขุณฺณาสนาต่างกัน มลิกษณะคติต่างกัน พระราชกุมารผู้เป็นบุตร
พระอัครมเหษท์หนึ่งนั้น เป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะอันดี เป็นผู้ม
ขุณฺณาสการมากแลมพระขุณฺณาสสามารถ ทั้งทรงฉลาดรอบรู้ ใน

สรรพวิชาแลศิลปะต่าง ๆ แต่จะได้รับความลำบากเป็นอันมาก พระราช
บิดาแลพระราชมารดาจักไม่ได้ทรงเลี้ยงดู รุกขเทพดาในอรัณฺญประเทศ
จักเป็นผู้เลี้ยงรักษา เมื่อพระราชกุมารนั้นแก่กล้าเป็นวิญญูรู้ความแจ้ง

ซัด ก็จักได้ครองราชสมบัติในพระนครทั้งสองโดยแท้ พระพททเจ้าข้า
ก็แต่ฝ่ายพระราชกุมารบุตรพระอัครมเหษท์สองนั้น เป็นผู้มขุณฺณาส
การน้อย ทั้งไม่ฉลาดในสรรพวิชา เมื่อเจริญวัยใหญ่กล้ารู้ความ

แจ้งซัด จักได้ครองราชสมบัติในโกฏุมหานครสิ้นสามขแทนนั้น ก็จักสิ้น
ชนมชีพในคราวเดียวกันกับพระราชมารดาโดยแท้ พระพททเจ้าข้า
ท้าวโกมลราชได้ทรงสตัยตั้งนั้น จึงให้จารกถอยคาคาทธานายของ

พราหมณ์ผู้ทำนายนิมิตนั้นไว้ ให้มั่นคงเป็นหลักฐาน สำหรับจะได้สอบ
ดูกาลในเบื้องหน้าต่อไป
ก็ในนางอัครมเหษท์ทั้งสองนั้น นางอัครมเหษท์ชื่อว่าวลิกาเทวี

เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศิลปะอาจารย์สมบัติ มีใจโสมนัสยินดีเป็นปรกติมิได้
มีฉันทาคติแล โทสาคติในนางอัครมเหษท์สองนั้นเลย
แต่ฝ่ายนางอัครมเหษท์ชื่อว่ากณฺหลิมาเทวีนั้น มีสันดานประกอบไป

ด้วยความวิษยา อันความวิหิงษาครอบงำอยู่เป็นนิตย์ นางจึงคิดโดย
อุบายว่าบุตรของเราเป็นผู้มขุณฺณาสการน้อยแลอายุสั้น เมื่อได้เสวย
ราชสมบัติเพียงสามขแทนนั้นก็จักตาย ฝ่ายบุตรของนางวลิกาอัครมเหษ

ขุณฺณยาสชาคก

สำหรับใช้สอยของหญิงอน
พยากรณ์

พระแม่เจ้าจันทรายกษัตริย์เจ้าถวาย

พระนางวลิกาอัครมเหษีได้ฟังพยากรณ์ดังนี้ ก็มีพระทัยหวาดหวั่น
 เกิดทุกข์โศกเศร้าทุกทีวราทรกาล ครั้นลมกัมมชวาทในพระนคร
 เกิดจลาจลการเคลื่อนไหว เวลานั้นพอพระราชเสด็จไปปราบข้าศึก
 ในยี่จันทคาม แลเมื่อเวลาจะเสด็จไปนั้น ได้ตรัสสั่งนางสนมทั้ง
 หลายว่าคฤกรเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ พวกเจ้าจงเอาใจใส่พิทักษ์รักษาบุตรใน
 นครนางวลิกาเทวให้จงดี ครั้นเสด็จกลับแล้วก็เสด็จออกจากพระนครไป
 ฝ่ายหญิงคนใช้ผู้รับสินบนนั้น ครั้นพระราชกุมารออกจากนคร
 ก็เข้าอุ้มเอาพระราชกุมารนั้นใส่ลงในหีบ แล้วรบนำไปสู่ป่า ครั้นถึงใต้ต้น
 ไม้ต้นแดง ก็ซุกหลุมเอาหีบที่ใส่พระราชกุมารฝังลงในหลุมนั้น แล้ว
 หนีไปเอาที่อื่นไม่มา เอาผ้าที่เช็ดน้ด้วยโลหิตพันที่อื่นไม่นั้นเข้า แล้วจึง
 ร้องบอกว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า บุตรของพระแม่เจ้าเป็นที่อื่นไม่

เมื่อนางวลิกาอัครมเหษีได้ฟังดังนี้ จึงเงยขึ้นดูก็เห็นเป็นที่อื่นไม่
 นางก็ทรงพระกรรแสงให้ปริเทวนาการอยู่ไปมา จึงกล่าวพระคาถาว่า

ตาด	ตุวมสี	กาลิปุต	กฏุจทณฺโท	กถิ	ชาโต
อนฺโต	คพฺเภ	จเลติเจว	โส	กโรติ	สทฺทํ
นิกฺขเม	ปุริโส	ปุตฺโตติ	ตุสฺสี	อจิตฺตโกติ	ปโรทิ
ลขามิหิ	ทาสี	นบี	อิตานิ	ชิวามิ	กสฺมา
มริสฺสามิ	ชฺวํ	เสฏฺฐา			

ความว่า คุณกรพ่อผู้เป็นบุตรกลี อย่างไม่เจ้าจึงมาเป็นท่อนไม้ไป
 ดึงน้แล้ว เมื่อเจ้ายังอยู่ในครรภ์กคนรน้อย เมื่อเจ้าออกจากครรภ์ก็ได้
 ยืนเสียงร้องไห้ แม่ได้ฟังเสียงเจ้าร้องก็มีความยินดีว่าบุตรของเราเป็น
 ชายคอง ครั้นแม่ได้เห็นเจ้าเป็นท่อนไม้ไป แม่ก็ร้องไห้เสียใจว่าบุตรของ
 เราไม่มีจิตตใจคอง ความทุกข์ชอนน้แลได้บังเกิดชนแก่แม่แล้ว แม่มี
 ความละอายแก่หญิงทาสีทั้งหลายเป็นอันมาก จะอยู่เป็นคนต่อไปอย่างไร
 ได้ แม่จะตายเสียประเสริฐกว่ามีชีวิตอยู่ นางทรงพระกรรแสงให้รำพึงไร
 อยู่ไปมาคอง

ครั้นเวลาสายณหสมัย ท้าวโกมลราชเสด็จยาตราทัพกลับมา
 ถึงพระนครแล้วเสด็จขึ้นสู่ปราสาท ได้ทรงสดับว่า พระราชบุตร
 ของนางวลิกाराชเทวีเป็นท่อนไม้คอง ก็ทรงพระพิโรธเป็นกำลัง มี
 อากาโรคจตั้งว่าอสรพิษที่มีผู้มาประหารที่ชนคอง จึงตรัสปรึกษา
 ตักพ้อควยพระวาจาหายกายมีประการต่าง ๆ แล้วรับสั่งให้หาตัว
 เพ็ชฌฆาตเข้ามาเฝ้า มีพระราชโองการตรัสสั่งว่า เจ้าจงพาตัวหญิง
 กาลกณีนนี้ไปฆ่าเสียณท่อนเป็นภายนอกพระนคร

ฝ่ายนางกลีหลมาอคมเหษที่สองได้ ฟังคองน จึงทูลขอโทษ
 แล้วสั่งนายเพ็ชฌฆาตว่า ท่านจงพาตัวนางวลิกานไปมอบให้แก่หญิงแม่
 ครวไว้สำหรับตักน้ำใช้ในโรงครัว เพ็ชฌฆาตก็พานางวลิกานไป
 มอบให้หญิงแม่ครัว ตามพระเสาวนที่สั่งน นางวลิกาเทวีก็ตกเป็นทาสี
 รัชการงารตักน้ำตงแต่นนมา

อถ โข อธฺวญฺจา เทวตา ในกาลนั้น รุกขเทวดาผู้สิงสถิต
 อยู่ณต้นไม้เงินต้นไม้ทองนั้น ครั้นเห็นหญิงทาสีเอาหีบมาฝังลงในต้นไม้
 จึงดำริว่า ในหีบที่ฝังไว้นั้นจะเป็นอะไรหนอ ครั้นดำริคิดงนอนแล้ว
 จึงลงจากวิมานชดหีบชนเบ็ดคก ก็เห็นพระราชกุมารมีผิวพรรณเสมอกับ
 ทองคำจึงพิจารณาตักดูเหตุที่ฝังแล้วคิดว่า การที่นางกณฺหสิมาเทวี
 กระทำอย่างนั้น เป็นกรรมอันหนักน่าสังเวชจริงหนอ พระราชกุมารนั้น
 เป็นหน่อพุทธางกูร จึงได้ตรัสเป็นพระพหูเจ้านอนาคตกาลกายหน้า
 เพราะเหตุนั้น เราควรจะพทกษรรักษาพระราชกุมารไว้ จำเดิมแต่นั้นมา
 รุกขเทวดาก็เลี้ยงบำรุงพระราชกุมาร ด้วยน่านมแลอาหารอันเป็นที่พิษ
 จนพระราชกุมารมีพระชนม์ได้ ๗ ขวบ
 ฝ่ายนางกณฺหสิมาอัครมเหษีทั้งสองนั้น ครั้นถึงเวลาจะคลอดบุตร
 ลมกมมฺชวาททในครรภ์กจลนาการหวนไหว เทวดาทรรักษาพระนคร
 นั้นไซ้มีความโกรธ เพราะโทษที่นางกระทำแก่นางวลิกาเทวี ก็ย
 ทงวิบากแห่งกรรมที่นางกระทำนั้นมาขบคน ครรภของนางจึงหลงขค
 อยู่ไม่คลอดถึง ๗ วัน นางไ้รับความทุกขเวทนาอันหยายช้าส้าหสิ
 ปานประหนึ่งว่าจะถึงมรณพิษิตนั้น

ท้าวโกมลราชได้ทรงทราบความ จึงรับสั่งให้หาแม่มคเข้ามา
 แล้วตรัสถามว่า เป็นต้นด้วยเหตุอะไร หญิงแม่หมคทูลว่า เทวดา
 ผู้รักษาพระนครมีความโกรธ เพราะโทษที่นางกณฺหสิมาได้กระทำกรรม
 หยายช้แก่นางวลิกาเทวีนั้น ถ้าพาพระนางกณฺหสิมาเทวีไปหานาง
 วลิกาเทวี แล้วให้กราบไหว้วองวอนขอน้าล้างเท้ามารคยนคั้ระษะของนาง

บุตรนั้นจะคลอกจากพระครรภ์โดยง่ายกาย ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง
ก็รับสั่งให้ทำเหมือนคางคกแม่คตูลนั้นทุกประการ

ฝ่ายนางกณห์ลมาเทวนั้น ครั้นได้นำล้างเท้าของนางวลิกาเทวี
มารคชนคริษะแล้ว นางก็ปราศจากทุกขเวทนาอันสาหัส แลมีความสุข
ไสมนัสปราศจากโรค นางก็ประสูติพระราชกุมารโดยสวัสดิภาพ ท้าว
โกมลราชจึงมอบพระราชกุมารนั้น ให้นางวลิกาเทวีเป็นแม่นมเลี้ยงรักษา
พร้อมด้วยหญิงแม่นมทั้งหลายอีกหกสิบนาง ครั้นวันทพระราชทาน
นามพระราชกุมาร พระองค์ทรงถือเอาชื่อของนางวลิกาเทวีแลนาง
กณห์ลมาเทวีมารวมกัน แล้วทรงตั้งพระนามพระราชกุมารนั้นว่า กณห์
วลิกุมาร เมื่อกณห์วลิราชกุมารนั้นเจริญวัยได้ ๑๖ ปี ท้าวโกมลราช
ก็ทรงกระทำการอภิเษกให้ชนครองราชสมบัติ มีพระนามาภิไธยว่า
พระยากณห์วลิราช

ฝ่ายรุกขเทวดาทาสีสถิตอยู่ณต้นไม้จินตน์แดงนั้น เลี้ยงรักษา
พระราชกุมารโพธิสัตว์มาได้ ๗ ขวบ จึงให้นามพระโพธิสัตว์ราชกุมารว่า
วนาวนกุมาร โดยถือเอาเหตุที่ตนได้เลี้ยงรักษามาในบ้านนั้น เมื่อ
พระราชกุมารโพธิสัตว์มีพระชนม์ได้ ๗ ขวบบริบูรณ์แล้ว จึงคิดรำพึงว่า
บิดาของเราเป็นเทวดา เหตุไรตัวเราจึงมาเป็นมนุษย์เล่า อย่า
กระนั้นเลย เราจักถามบิดาของเราให้รู้เหตุ ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เมื่อ
จะถามจึงกล่าวพระคาถาว่า

เทวราช นโม ตยตฺถ มาตา มม กสฺมา นตฺถิ
กัการณํ มนุสฺโส ตวํบี เทวปฺตฺโต กสฺมา ฯ

ความว่า ข้าแต่เทวราชเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระองค์ผู้เป็น
บิดา เหตุไฉนมารดาของข้าพเจ้าจึงไม่มี ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์เพราะเหตุอะไร
ส่วนบิดาเหตุไรจึงเป็นเทวบุตรเล่า

รกขเทวคาได้ฟังคำถามดังนั้น เมื่อจะบอกเนื้อความแก่พระราช
กุมารโพธิสัตว์ จึงกล่าวพระคาถาทิ้งหลายว่า

สุโณหิ วจันํ ตาต	โกมลราชา บิฑาว
โกณฺณคเร จ ราชา	กาเรสี รชฺชสมฺปตฺตี
ตสฺส มहेสีโย จ เทว	วลิกา เจว ปจฺมา
อด ทุตฺติยา กณฺหลิมา	เทว บิฑา รณฺโณ สมกา
วลิกา จ ตว มาตา	กณฺหลิมา นาม มาตา
วลิกณฺหสฺส จ อหุ	อุโภ วิสมชาติกา
อุชฺชาติกา เต มาตา	อิจฺฉापกตา กณฺหลิมา
วิชายนํ ตํ อาทาย	นิกฺขณฺว วเนน มหา
ทณฺทกํ อุกฺคเหตุวาน	ตว ปฺตฺโตตฺติ ปเวทิ
ลณฺจํบี อาทาย สพฺเพ	อนฺเตปฺปรา สทาสีหิ
โกมลโลบิ กุทฺโธ มาตุ	อุทกาวหิ ทาสี อกา
ปจฺฉา ชาตี อทา ตสฺส	ทานิ ชาติกิจฺจํ อกา
ปจฺจुकฺकुณิ ตว มาตุ	กตเวทิ จิโต ตาต
กริตฺวาน ปจฺจुकฺकुณิ	ทุกฺขา มฺณฺจตุ สพฺพทา ฯ

ความว่า คุณกรพ่อผู้เป็นบุตร เจ้าจงฟังคำบิดา ๆ จะเล่าให้เจ้าฟัง
 พระเจ้าโกมลราชผู้เสวยราชสมบัติอยู่ในโกฏินคร ท่านเป็นพระราช
 บิดาของเจ้า พระราชบิดาของเจ้านั้นมีอัครมเหสีสองนาง คือนางวลิกา
 เป็นอัครมเหสีที่หนึ่ง นางกณห์ลลิตาเป็นอัครมเหสีที่สอง ทั้งสองนางนี้
 เป็นทรกของพระราชบิดาของเจ้าเสมอกัน ส่วนนางวลิกาอัครมเหสีที่หนึ่ง
 นั้น เป็นพระมารดาของเจ้า นางกณห์ลลิตาอัครมเหสีที่หนึ่งเป็นมารดาของ
 กณห์ลลิตราชกุมาร นางอัครมเหสีทั้งสองนั้น มีชาติสันดานไม่เสมอกัน
 ส่วนนางวลิกาที่เป็นพระมารดาของเจ้านั้น มีชาติอันซอตรง ฝ่าย
 นางกณห์ลลิตานั้นมีชาติสันดานประกอบด้วยวิริยา ครั้นเจ้าคลอดออกมา
 จึงให้สินขลแก่นางทาสีภายในอันสนธิของแม่เจ้า พระเจ้าโกมลราชบิดา
 ของเจ้ารู้ไม่เท่าทัน ก็กริ้วโกรธมารดาของเจ้า กระทำมารดาเจ้าให้
 เป็นทาสีสำหรับตักน้ำใช้ในโรงครัว มาภายหลังจึงให้มารดาเจ้าเป็น
 แม่มมของกณห์ลลิตราชกุมาร มาขนิมนมารดาของเจ้าก็กระทำกิจเป็นแม่
 นมอยู่ คุณกรพ่อผู้เป็นบุตร เจ้าจงตั้งอยู่ในกตเวทิต์อุปการคุณของ
 มารดาเจ้าแล้วจงกระทำอุปการตอชแทนคุณ ให้มารดาของเจ้าพ้นจาก
 ความทุกข์ทั้งปวงในกาลทุกเมื่อเทอญ
 พระวนาวนราชกุมารโพธิสัตว์ ได้ฟังเทวดาบอกแจ้งดังนั้น มี
 ความสังสารพระมารดาก็ปริเทวนาการรำร้องไห้ แล้วกราบไหว้เทวบุตร
 บิดาบอกว่า ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้าขอลาท่านเข้าไปในเมือง เพื่อจะได้กระทำ
 อุปการตอชแทนคุณมารดา ขอบิดาจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปในกาลนี้เถิด

คุณกรพ้อผู้เป็นบุตร การที่เจ้าจะไปนั้นเป็นการดีแล้ว แต่เจ้าจะไปทำ
 อะไรได้ ข้าแต่ท่านผู้เป็นบิดา ข้าพเจ้าจะไปรับการงานแทนมารดา
 แล้วจะปรนนิบัติมารดาให้มีความสุขสบาย คุณกรพ้อผู้เป็นบุตร เจ้า
 ยิ่งเติบหนักจะกระทำการงานอะไรได้ อีกประการหนึ่ง ถ้านางกณฺหสิมา
 รู้ว่าเจ้าเป็นบุตรของนางวลิกา เขาก็จะขยเจ้าเหมือนตีให้ถึงแก่ความตาย
 เจ้าไม่มทพงก็จะต้องตายอยู่ที่นั่นโดยแท้ เพราะฉะนั้น เจ้าอย่าเพื่อ
 ไปเลย ถ้าหากว่าเจ้าจะไปหามารดาของเจ้า เจ้าจงไปเรียนศิลปศาสตร์
 ในสำนักพระคยาสให้ ไต่เสียดก่อน แล้วจงยกโยธาทหารพร้อมด้วยบริวาร
 ไปล้อมพระนครไว้ แล้วจงตระเตรียมการรบเถิด ข้าแต่เทวบิดา
 ก็พระคยาสนั้นท่านอยู่แต่ที่ใดแล้ว ขอท่านได้บอกกล่าวแนะนำให้ข้าพเจ้า
 ทราบด้วย

ในลำดับนั้น เมอรุกขเทวดาจะนำมรรคาทางที่อยู่ของพระคยาส
 จึงกล่าวสอนว่า คุณกรพ้อผู้เป็นบุตร ที่อยู่ของพระคยาสนั้นอยู่ทางทิศอุดร
 เมื่อเจ้าไปนั้นประมาณสัก ๗ วันจึงจะถึง ครั้นถึงแล้วจงกราบไหว้เท่า
 พระคยาสนั้น แล้วจงวิงวอนขอเรียนศิลปศาสตร์ แล้วจงปฏิบัติท่าน
 อยู่แต่ที่นั่น ครั้นรูกขเทวดาแนะนำดังนี้แล้ว ก็เปลืองเครื่องประดับ
 ออกจากกาย มอบให้พระราชกุมารโพธิสัตว์ แล้วจึงบอกว่า คุณกรพ้อ
 ผู้เป็นบุตร เราสนอายุเพียงเท่านั้นแล้ว เราจะจุติขึ้นไปยังเกิดในพิภพ
 ดาวดึงส์ เจ้าจงอย่ามีความประมาท จงอุตส่าห์ไปเรียนศิลปศาสตร์ใน
 สำนักพระคยาสนั้นให้จงได้ บอกดังนี้แล้วก็จุติจากรุกขวิมาน อันตรธาน
 ไปยังเกิดในวิมานทองในดาวดึงส์เทวพิภพ

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ราชกุมารแลไป มีได้ประสพเทวบุตรผู้เป็น
บิดาก็ปริเทวนาการร่ำร้องให้อยู่ไปมา แล้วจึงกล่าวพระคาถาทิ้งหลายว่า

อิทานาห์ เอกโกว	วนาวเน วิจรามิ
พหุบี พุยกุขมสีหา จ	ยกุขบีสาจา จ สहाยา
ฉาตีสาลโหิตา นตถิ	เทวี อทุทส บีตรี
จุโต ทานิ ปรโลกิ	วิมานบี สุณณิ อสี
โก มม นาโถ การุญโณ	กุหิ อสุสโม ตาปสสุส
โก ตี เทส วิเนสุสตี	กถิ จิปปิ ปาปุนิสสุตี ฯ

ความว่า เทยวันเราเป็นผู้คนเดียวเทยวอยู่ในบ้านอยู่ใหญ่ เสือ
โคร่งแลราชสีห์ทั้งหลายก็มีอยู่เป็นอันมาก ทั้งยักษ์แลยักษ์ค่างก็มากมาย
เพื่อนแลญาติสาโลหิตทั้งหลายของเรา ก็มีได้มีในบ้าน เราได้เห็นอยู่
แต่เทวบุตรผู้บิดา เทยวันท่านก็จูงไปปรโลกเสียแล้ว ทั้งวิมาน
อันเป็นที่อยู่ของท่านก็ว่างเปล่า ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งพาแลมีความกรุณา
แก่เราต่อไป อาศรมยทของพระกายสนั้นจะอยู่ที่ใดเราก็มิได้เห็น ใคร
เล่าจะเป็นผู้นำเราไปสู่ที่อยู่ของพระกายส เมื่อเป็นดังนี้ ไฉนเราจะ
ไปถึงอาศรมยทได้ โดยเร็วเล่า พระราชกุมารโพธิสัตว์เจ้าปริเทวนาการ
ร่ำพรรณตงนแล้ว มอผายนำตามีหน้าเฉพาะที่ศอศร เเทวไปโดย
ทางทรกขเทวคาไคยอกชแจงตงน

ในทณถามคำถามเข้ามาว่า นางกณหลิมาเทวจักฆ่าพระโพธิสัตว์
ราชกุมารเสียด้วยกรรมอะไร อนึ่งเพราะกรรมอะไร พระโพธิสัตว์
ราชกุมารจึงต้องพลัดพรากจากพระราชบิดามารดาตงน พงมคาวิสชนา

แก้วว่า การที่พระโพธิสัตว์ราชกุมารจะต้องถูกฆ่า แลต้องพลัดพราก
จากพระราชบิดามารดานั้น ด้วยอำนาจกรรมที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำไว้
แล้วแต่ในชาติก่อน

ถึงได้สลับมา ในชาติก่อนที่ได้ล่วงมาแล้วนั้น พระโพธิสัตว์
ราชกุมารนั้น ได้บังเกิดเป็นครุฑทารก ไปเที่ยวฆ่ากษัตริย์มารดาบิดา
ทั้งสอง ครั้นไปเห็นฟองไก่อ้าฟองหนึ่ง จึงหยิบเอาฟองไก่อ้านั้นไป
นางไก่อ้าเห็นดังนั้นจึงผูกเวรว่า ทารกผู้นั้นมาถือเอาฟองคอบุตรของเรา
เราไป ย่อมกระทำให้อุตรของเราพลัดพรากจากความรักของเรา ทารก
ผู้นั้นทำบุตรของเราให้ตายจากเราไปฉันใด ในอนาคตกาลภายหน้า ขอ
ให้เราได้กระทำทารกนั้นให้พลัดพรากจากมารดาบิดา แลกระทำให้ทารก
นั้นถึงซึ่งความตายฉันนั้น ครั้นนางไก่อ้าผูกเวรอาฆาตถึงนั้นแล้ว นาง
สิ้นชีวิตก็มาเกิดเป็นนางกณฺหลิมาเทวี เพราะเวรนั้นแล นางกณฺหลิมา
เทวีจึงจะฆ่าพระราชกุมารโพธิสัตว์ แลกระทำให้พระราชกุมาร
โพธิสัตว์ต้องพลัดพรากจากมารดาบิดาทั้งนี้

โส โพธิสตุโต เมื่อพระราชกุมารโพธิสัตว์ดำเนินไปในป่า ครอบ
กำหนด ๗ วัน ก็ยลถึงอาศรมยทของพระคายนั่น จึงเข้าไปหา
พระคายนสกรายไหวเฒ่าแล้วก็นั่งลงอยู่ในที่ควรร พระคายนสเห็นพระราช
กุมารโพธิสัตว์มา ก็บังเกิดมีจิตตปรารถนด้วยเมตตากรุณา มีความ
เอ็นดูพระราชกุมารโพธิสัตว์นั้น ถึงตั้งว่าบุตรแสนดีตาของตน จึงถามว่า
บุตรมาณพ เจ้ามาแต่ที่ไหน พระราชกุมารโพธิสัตว์ก็กราบไหว้แล้ว
จึงบอกว่า ข้าแต่พระคายนสผู้เจริญ ข้าพเจ้านเป็นผู้พลัดพรากจากมารดา

บิคา มาเจริญวัยอยู่ในอรัญญประเทศ พระทาสจึงถามถึงเหตุว่า
 เพราะอะไรเล่า เจ้าจึงไต่พลัดพรากจากมารดาบิคา มา พระราชกุมาร
 โภธิสัตว์จึงเล่าความตามททเวคาไต่บอกเล่านั้นให้ พระทาสทราบสิ้นทุก
 ประการ แล้วจึงอ้อนวอนว่า ข้าแต่พระทาสผู้เจริญ ขอท่านไต่มีความ
 กรุณาให้ข้าพเจ้าไต่อยู่ศึกษาศิลปศาสตร์ด้วยเถิด

พระทาสไต่ฟังพระราชกุมาร โภธิสัตว์บอกเล่าถึงนั้น ก็บังเกิด
 ความเมตตากรุณาทวีมากขึ้น จึงรับไว้ให้อยู่ในอาศรมขท แล้วเริ่ม
 การสอนศิลปศาสตร์ทั้งหลาย จำเต็มแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุด เมื่อให้
 พระโภธิสัตว์ราชกุมารไต่ ศึกษาศิลปศาสตร์ชำนาญชำนาญดีแล้ว ก็ให้
 พักอาศัยอยู่ในพระอาศรมขทนั้น จนพระชนม์ไต่ ๘ ขวบเต็มบริบูรณ์

ฝ่ายพระราชกุมาร โภธิสัตว์นั้น ระลึกลงมารดาที่ตกยากอยู่เนือง ๆ
 มีไต่ชาต ด้วยสามารถแห่งจิตตทมความกตัญญูต่อมารดา อยู่มา
 ราตรีวันหนึ่ง จึงเข้าไปอำลาพระทาสว่า ข้าแต่พระทาสผู้เจริญ
 ข้าพเจ้าจะขออำลาไปเยี่ยมมารดา ขอท่านไต่กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้า
 ไต่ไปแทนคุณมารดาสมดังความกตัญญู แลไต่ไปรชชทศทที่จะไปยังเมือง
 โกฏนครนั้นให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด

พระทาสไต่ฟังถึงนั้น เมื่อจะชทศทบอกมารดา จึงเรียกพระ
 ราชกุมาร โภธิสัตว์ให้ออกมานอกพระอาศรมแล้วพูดว่า ทูกรสัปรษ ท่าน
 จงมายนงยกคดาวดวงน แล้วจงกำหนดให้มันคง คดาวดวงนตรงเมือง
 โกฏนคร ซึ่งเป็นที่อยู่ของบิคา มารดาแห่งท่าน

จึงมาลักรากบัวแล่นน้ำในสระของเรานกิน เจ้าจะเป็นภักษาหารของเรา
 เจ้าจงหยดยืนนอย่ก่อน ว่าคังนแล้ว ก็จับพระโพธิสัตว์มาปรีภาษตำว่าทข
 ถองตขต แล้วจำไว้ในเรือนจำด้วยเครื่องจำต่าง ๆ แล้วคูกคามว่า
 ตุกรเด็กหน่มนอยคนร้าย บตคนสามี่เราไปขำรุงท้าวเวสสุวรรณอย่ยังไม่
 กลัขมา ถ้าสามี่ของเรากลัขมากจักขำท่าน แล้วยงเนอของท่าน
 กินเป็นภักษาหาร

ฝ่ายพระราชกุมารโพธิสัตว์ ใ้รับทกข์เวทนาอันสาหัส ก็ร้องไห้
 ปรีเทวนาการครวญคร่ำ เมอระลกกถิงมารดาขนมมาจึงกล่าวคาถาว่า

อมฺมา มยฺหํ อชานนฺตี	ปฺตุโต ชิวโก อิติ
กณฺฐทณฺโฑติ สณฺญาบ	มม น อนฺุโสจนฺตี
มาตุ คฺุณิ วรตฺริ	สิรสา มยฺหํ วนฺทามิ
ชีวิ รุกฺขตฺถ มม	กริ ปฏฺฐิคฺุณิ ตว
อมฺหากิ มรณิ อชฺช	อมฺมา จ สุขิตา โหตุ
ทฺฆมายุ อชรามรา	อมฺมา จ สา อาคเมตฺถ ฯ

ความว่า แม่ของเราก็มั้ไ้รู้ว่ บุตรของตนยังมีชีวิตอย่ มา
 สำคัญเสี้ยวว่า บุตรของตนเป็นท่อนไม้ จึงไม่เคร่าโคกถิงเราผู้เป็น
 บุตร ขำพเจ้าขอใ้หัวคฺุณของมารดาขงเป็นคฺุณอันประเสริฐุ ด้วยเค็ยร
 เกลาของขำพเจ้า ขอพระคฺุณของมารดาจงรักษาสีชีวิตของขำพเจ้าไว้
 ขำพเจ้าจะกระทำการตอขแทนพระคฺุณของท่าน ความตายของขำพเจ้า
 ในวนนแล แม่จึงมึความสุขมีอายุยืนยาวอย่ำวไ้แกริ้ตายเถิด อนึ่งแม่นัน

จงคอยท่าข้าพเจ้าอยู่เถิด แต่พระโพธิสัตว์ราชกุมารร้องให้คร่ำครวญ
ถึงมารดาอยู่คงน กาลล่วงไปได้ ๗ วัน

ครนวันที่ ๗ กาลยักษกกลบมาจากข้างทางเวสสุวรรณ นาง
กาลยักษนภรรยาจึงบอกว่า ข้าแต่สามี ข้าพเจ้าได้จับกุมารหนุ่มน้อย
ซึ่งมาอาบน้ำในสระ แล้วลวกเงี้ยวในสระนั้นกินเป็นอาหาร ข้าพเจ้าผูก
ด้วยเครื่องจำใส่ไว้ในเรือนจำแล้ว กาลยักษจึงกล่าวว่า เจ้าจงไปพา
กุมารหนุ่มน้อยนั้นมาหาเรา เราจะถามกุมารนั้น ว่าจะรู้ธรรมแล
อธรรมหรือไม่ ถ้ากุมารนั้นไม่รู้จักธรรมแลอธรรมเราจึงจะกินกุมารนั้น
เป็นภักษาหารได้ นางกาลยักษนจึงไปบอกพระโพธิสัตว์ราชกุมารออก
จากเครื่องจำจึงออกมา

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ราชกุมารกระทำเมตตาคาจิตต์ให้เป็น
ปวารณแล้ว ก็เค็รมาตรงหน้ากาลยักษ

ฝ่ายกาลยักษแลเห็นพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น มีรูปงามยิ่ง
แลมีผิวทองคำ ควรเป็นที่มาซึ่งความเลื่อมใส ทั้งประจบด้วย
วัยกาคคหนุ่มน้อย ก็เกิดความรักใคร่ในพระโพธิสัตว์ราชกุมารนั้น
จึงมว่าจว่า คุณรมาณพ ตัวท่านกำลังหนุ่มน้อย ท่านต้องเป็นภักษา
หารของเรา

พระโพธิสัตว์ราชกุมารจึงถามว่า คุณรยักษ เราจะเป็นภักษาหาร
ของท่านด้วยเหตุอะไร คุณรมาณพ เพราะเหตุที่ท่านมาลกน้ำแลเงี้ยว
ของเรากิน ท่านจึงต้องเป็นภักษาหารของเรา คุณรยักษ น้ำแลเงี้ยว
ในสระจะเป็นของท่านด้วยเหตุอะไร คุณรมาณพ น้ำแลเงี้ยวในสระ

จะเปนของเรา เพราะเราบำรุงทำวกเวรราช ทำวกเวรราชให้พรแก่
 เรา คุณกรยกษ์ ท่านจะกินชนใดทั้งสี่หรือ หรือจะเว้นชนเช่นไร
 บ้าง คุณกรมาณพ ทำวกเวรราชได้อนุญาตเราไว้ว่า ถ้าผู้ใดรู้จัก
 ธรรมแลอธรรม ผู้นั้นไม่เป็นภิกษุอาหารของเรา ถ้าผู้ใดไม่รู้จักธรรมแล
 อธรรม ผู้นั้นจึงเป็นภิกษุอาหารของเรา เพราะฉะนั้น ตัวท่านเป็นเด็ก
 นกจิ้งจอกอะไร ท่านคงต้องเป็นภิกษุอาหารของเราเพียงแต่ คุณกรยกษ์
 เรารู้จักธรรมแลอธรรมอยู่ เราไม่ใช่ภิกษุอาหารของท่าน คุณกรมาณพ
 ถ้าท่านรู้ท่านจงกล่าวให้เราฟัง คุณกรยกษ์ ภรรยาของท่านได้จับเรา
 จำไว้ ให้เราอดอาหารถึง ๗ วัน เราเป็นผู้หิวหนักไม่อาจกล่าวให้ท่านฟัง
 ได้ กาลยกษ์จึงให้ภรรยานำอาหารมาให้พระโพธิสัตว์บริโภคนแล้ว
 จึงเตือนว่า ท่านได้บริโภคนอาหารแล้ว เหตุไรจึงยังไม่กล่าวธรรม
 ให้เราฟังเล่า คุณกรยกษ์ ตัวของเรามีหมองยังไม่ผ่องใส ไม่ควร
 กล่าวธรรมแก่ท่าน กาลยกษ์จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำชำระกาย แล้ว
 ให้นำผ้าสาฎกอันใหม่แล้วเตือนว่า เหตุไรท่านจึงยังไม่กล่าวธรรมเล่า
 คุณกรยกษ์ ผู้ที่จะแสดงธรรม ย่อมแสดงโดยเหตุอันควร ๒ ประการ
 คือ อาสนะสมควรประการ ๑ บุคคลสมควรประการ ๑ เพราะ
 เหตุนี้ อาสนะแลบุคคลยังมีได้สมควร เราจึงไม่อาจกล่าวธรรมได้
 คุณกรมาณพ ก็อาสนะแลบุคคลเช่นไรเล่าจึงจะสมควร คุณกรยกษ์ ท่าน
 จงตกแต่งอาสนะที่เราจะนั่งแสดงธรรมด้วยเครื่องอลังการอันวิจิตรต่าง ๆ
 แล้วจงจัดตั้งเครื่องสักการบูชา มีประทีปธูปเทียนดอกไม้เป็นต้นแล้ว
 ประนมมือตั้งสัจมีความเคารพนบถของเรา เมื่อท่านทำได้เช่นนั้น ก็ชื่อว่า

อาสนะแลบุคคลสมควร

ยักษ์ก็กระทำตามคำพระโพธิสัตว์ออกนั้น

ทุกประการ

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ราชกุมารกษัตริย์นั้นบังบนธรรมมาสน์ ให้
 ยักษ์นั้นสมาทานศีลห้าแล้ว เมื่อจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา คือ
 ตามอย่างธรรมเนียมของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย จึงกล่าวเตือนว่า คุณกร
 ยักษ์ ท่านจงเงี่ยโสตลงสดับธรรมในกาลนี้ แล้วจึงกล่าวพระคาถา
 ทั้งสามว่า

ธมฺโม กุสโล เจว
 อุโถ น สมวิปากิโน
 อธมฺโม นิริยํ เนติ
 ธมฺโม อนาวิโล เจว
 อธมฺโม อสุจิโกปปี
 ธมฺโม มุนีหิ ปสฺสฺสุโจ

อธมฺโม อกุสโล จ
 ธมฺโม จ สกฺกมุเปติ
 ปญฺหิโต หิ วิชานิย
 มณฺโฑโชติ ยถา รุจิ
 คามสฺสฺสโร วิย จ
 อธมฺโม วิญฺญูหิ ครหิโต ฯ

ความว่า ธรรมได้แก่ธรรมที่เป็นกุศล อธรรมได้แก่ธรรมที่เป็น
 อกุศล ธรรมที่เป็นกุศลแลอธรรมที่เป็นอกุศลทั้งสองนี้ มีวิบากผล
 ไม่เสมอกัน ธรรมที่เป็นกุศลย่อมให้สัตว์ถึงสุคติสวรรค์ ธรรมที่
 เป็นอกุศลย่อมนำสัตว์ไปสู่นรก ผู้ที่เป็นบัณฑิตรู้ชัดแล้วอย่างนี้เทียว
 อนึ่งธรรมเป็นของบริสุทธิ์ใสสะอาด เปรียบดังแก้วมณีโชติที่มีรสมีรุ่งเรือง
 ส่วนอธรรมเป็นของเคระ้าหมองไม่สะอาด เปรียบดังสุกรในบ้าน ธรรม
 เป็นสิ่งหนักปราศรัยทั้งหลายสรรเสริญ ส่วนอธรรมเป็นสิ่งหนักปราศรัย
 ทั้งหลายกล่าวติเตียน

กาลิกรรฐ จึงให้พระโพธิสัตว์ลงจากข่า แล้วให้นั่งอยู่ณภายใต้ต้น
ไทรใหญ่อันมีอยู่ภายนอกเมือง ส่วนตนก็กลับมายังที่อยู่ของตน

ในกาลนั้น อำมาตย์ทั้งหลายมีปโรหิตาจารย์เป็นต้นซึ่งอยู่ในเมือง
นั้น จึงปรึกษากันว่า เราจะไต่ ใครเป็นพระราชาอันสามารถที่จะสั่งสอน
ให้ชาวพระนครของเราทั้งหลายรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์แลไม่เป็นประโยชน์
ไต่ ฝ่ายพระราชเทวีของเรานั้น ก็เป็นผู้มีขุณยญาณเฉลียวฉลาดเฉียบ
แหลม สามารถจะสั่งสอนชาวพระนครทั้งหลายได้ โดยแท้ แต่ที่ว่า
ไม่สามารถที่จะออกสัรบขาคักคัทรุในทรมไต่ เพราะฉะนั้น เราทั้งหลาย
ควรจะเสาะหาผู้ที่มีขุณยญาณแลสามารถในการสงคราม มาเป็นพระราชา
ปกครองบ้านเมือง ก็แต่เราทั้งหลายจะเสาะหาบุคคลเช่นไร แลจะ
หาด้วยอุบายอย่างไร จึงจะไต่บุคคลเช่นนั้นมาเป็นพระราชา

ในลำดับนั้น ปโรหิตาจารย์ จึงพูดว่า ผู้ไต่ที่เป็นผู้รื้อบายแลรู้
ศิลปะศาสตร์มาก แลเป็นประธานของชนทั้งหลายมากด้วยกัน ผู้นั้น
แลสมควรเป็นพระราชาของเราทั้งหลาย หม่อมอำมาตย์ จึงกล่าวกันว่า
ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์พักตามความพอใจของท่านอาจารย์
ผู้เดียว ข้าพเจ้าทั้งหลายหาเชอพงค่าของท่านไม่ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
จะตองกราบทุกพระราชเทวี ตามที่ไต่หารอกันให้ตรงทวายก่อน ครั้น
เห็นพร้อมกันแล้ว จึงนำความนบนชนกราบทุกพระราชเทวี

พระราชเทวีไต่ทรงสคยตงนั้น จึงมีพระเสาวนีสั่งว่า ถ้ากระนั้น
ท่านทั้งหลายจงสร้างปราสาทมีเสาคันเดียว ให้สูงประมาณสามอศุภขณ
ที่ท่ามกลางพระนคร ครั้นอำมาตย์เหล่านั้นนรบพระเสาวนีสั่งสร้าง

ปราสาทให้สำเร็จภายในสามขั้แล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ให้ทาเสาะปราสาทนั้น
 คุ้มหน้ามัน แล้วทรงอธิษฐานว่า ผู้ใดเป็นผู้มีบุญสามารถจะครอง
 ราชสมบัติก็ดี หรือผู้ใดมีบุญควรจะได้ช่วยร่วมสังวาสกัยเราก็คดี ขอ
 ให้ผู้นั้นขึ้นสู่ปราสาททมิเสาศันเดียนนโคได้ ถ้าผู้ใดเป็นคนกาลกณณ
 ขอย่าให้ผู้นั้นขึ้นสู่ปราสาทนั้นโคเลย ครั้นทรงอธิษฐานดังนี้แล้ว จึง
 มีพระเสาวนีย์ตรัสบังคยว่า ท่านทั้งหลายจงขึ้นสู่ปราสาทนั้นทีละคน ๆ
 เด็ด ครั้นมีพระเสาวนีย์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จขึ้นประทับณสุวรรณบัณษร
 แล้วให้เอาเชือกผูกปราสาทนั้นเหนียวมาพอสเด็จพระโคได้ จึงเสด็จขึ้น
 สู่ปราสาทนั้นพร้อมด้วยนางบริวาริกาทั้งหลาย แล้วเข้ตพระแกลมีพระ
 เสาวนีย์สั่งว่า ท่านทั้งหลายจงประชุมชาวพระนครทั้งปวง ตลอดจน
 คนเฝ้าประตูเป็นที่สุด แล้วจงขึ้นสู่ปราสาททีละคน ๆ ถ้าผู้ใดขึ้นโคได้ก็
 จักโคเป็นพระราชาครองอาณาจักร

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระเสาวนีย์แล้ว ทำปโรหิตให้เป็นหัวหน้า
 แล้วเรียงตัวขึ้นบนเสาศีทีละคน ๆ ก็ไม่สามารถจะขึ้นปราสาทนั้นโคได้ ตลอด
 จนชาวพระนครทั้งหลายก็ไม่มีผู้ใดขึ้นโคได้แม้แต่สักคนเดียว

พระราชเทวีเห็นดังนี้ จึงมีพระเสาวนีย์ตรัสว่า คุณกรท่านทั้งหลาย
 ผู้เจริญ แว่นแคว้นบ้านเมืองทมิพระราชปกครอง ย่อมดำรงอยู่โคได้
 เป็นอันดี ถ้าไม่มีพระราชปกครองแล้ว ก็มีแต่ความเสื่อม
 ภายเด็ย เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงจัดขษยราชรถ อันมีเศวตฉัตร
 ขาวแลเครื่องอลังการชาวล้วนเทยมนเขากวดยมามีสชาวทั้งหลายแล้วเสยง
 ปล่อยไปว่า ถ้าผู้ใดมีบุญญาธิการสมควรที่จะโคราชาภิเศกในราชสมบัติ

ขอให้ขุณยราชรถจงไปเกยที่ฝั่งนี้ การเลียงขุณยราชรถนี้ เป็นธรรมดา
ที่ใดหากนสืบเนื่องมาแต่บรรพประเพณีครั้งโบราณ ดังนี้

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระเสาวนแล้ว ก็พากันประคองพระนครด้วย
เครื่องอลังการต่าง ๆ แล้วเทียบมมงคสีนธพทั้งสี่นมสดงคอกกมทเข้า
ในขุณยราชรถอันเป็นมมกค แล้วปลาทด้วยเครื่องลาคนวิจิตรในเบื้อง
บนขุณยราชรถนั้น แล้วนำเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือพระมงกุฏ
พศเครื่องต้น พระขรรค์ เศวตฉัตร ฉลองพระบาท ตั้งไว้ในที่สถ
ขุณยราชรถข้างหนึ่งแล้ว จึงให้เสนามมอคสีนงผ้าขาว ประคองเครื่อง
อลังการล้วนขาว ตามแวงคล้อมขุณยราชรถนั้น แล้วให้ประคองคนตร
ไปในเบื้องหลัง ครั้นจกการคงนแล้ว จึงให้พระราชเทวีทรงหลังนำรถ
ลงบนเชือกสำหรับขั้บรรด แลงอนรถแลประภูกสำหรับบรรด ด้วยพระ
สุวรรณภิงคาร คือพระเต้าน้ำทอง แล้วทรงอธิษฐานว่า ถ้าผู้ใดมี
ขุณยวิการอาจครองราชสมบัติในเมืองนี้ได้ ขอให้ขุณยราชรถตรงไป
ยังสำนักผู้ชนะเกิด ทรงเลียงอธิษฐานคงนแล้วก็ปล่อยขุณยราชรถนั้นไป
ฝ่ายขุณยราชรถนั้น กระทำประทักษิณราชมนเทียรแล้วกชนสู่ทาง
ใหญ่ไป ชนทั้งหลายมีปโรหิตแลเสนาบดีเป็นต้น ต่างคนต่างก็
กราบไหว้เทพคาอธิษฐานว่า ขอให้ขุณยราชรถจงมาสู่สำนักเราคงน
ขุณยราชรถนั้นกกาवलวงเลยขานเรอนคนทงปวงนั้น แล้วออกจากพระนคร
ผ่นหน้าตรงไปสู่ต้นไทรใหญ่ที่พระโพธิสัตว์ขันทมอยู่นั้น
ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีปโรหิตเป็นต้น เห็นขุณยราชรถแล่นไป
โดยกาลงเรวคงนนั้น จึงร้องว่า ท่านทั้งหลายจงชกสีนธพให้ขุณยราชรถ

กลับเสียเถิด ท่านเสนาบดีได้ฟังดังนั้นจึงห้ามว่า ท่านทั้งหลายอย่า
ทำขมขยราชรถให้กลับเข้าพระนครเลย เมื่อขมขยราชรถนั้นจะไปสัก ๓๐๐
โยชน์ก็จึงไปเถิด เราทั้งหลายจะติดตามไป ขมขยราชรถนั้นครั้นถึง
ต้นไทรใหญ่ ก็กระทำประทักษิณพระ โพธิสัตว์แล้วหยุดตระเตรียมที่จะ
ชนเกยพระ โพธิสัตว์

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีท่านเสนาบดีเป็นต้น ได้เห็นพระ โพธิสัตว์
นั้น มีผิวพรรณดั่งทองคำกำลังรุ่งนุ่น ทั้งมีรูปอันงามควรเป็นที่
เลื่อมใส แลบริวารไปด้วยสรรพลักษณะอันอุดมก็ จึงพร้อมกันว่า
มาณพรุ่นหนุ่มผู้บริวารไปด้วยสรรพลักษณะอันอุดมผู้นี้ เป็นผู้เกิดใน
ตระกูลกษัตริย์ชดยมหาศาล มาณพผู้นี้เป็นบุตรกษัตริย์ โดยแท้ที่จะ
ผันแปรเป็นผู้ ไตผู้หนึ่ง นอกจากบุตรกษัตริย์นั้นเป็นอันไม่มี ครั้น
เห็นพร้อมกันดังนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรท่านทั้งหลายผู้เจริญ มาณพ
ผู้นี้เป็นผู้อนออยู่แต่ผู้เดียว เราทั้งหลายได้เห็นปรากฏอยู่ ถ้าหาก
ว่ามาณพผู้นี้จักเป็นผู้มีบุญสมควรแก่เควตฉัตรแล้วไซ้ร เมื่อเรา
ทั้งหลายประ โคมคนตรี ก็จักไม่ตันทกใจแลจักไม่ลุกขึ้นหนีไป ถ้า
หากว่า มาณพผู้นี้จักเป็นคนกาลกณณ์ไม่มีบุญไซ้ร เมื่อได้ยินเสียง
คนตรีที่เราประ โคม ก็จักตันทกใจกลัวมีความหวั่นไหว แล้วลุกขึ้น
วิ่งหนีไปจากตน เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงประ โคมสรรพคุณตรี
โดยเร็วพลัน

ในขณะนั้น พนักงานคนตรีทั้งหลายก็ประ โคมคนตรีชนพร้อม

กนิ เลียงคนตรนนักตงกกกองคฺจเลียงคลนทตงสนันในทอ้งมหา

สมุทรวณัน

ผายพระโพธิสัตว์ตนชนเพราะเลียงคนตรที่ประโคมนัน จึงเล็ก

ผาทหมคลุมพระเคียรชนแลคฺ ครนเห็นหม่มหาชนทงบษยราชรถกักรชค
ว่า เศวตฉตรมาถงเราแลว จึงชกผาคคลุมพระเคียรทงเกา แลว

พลิกพระกายกลบยันทมโดยเบองชาย

ในลาคยันัน อามาคยทงหลายมีเสนายคเปนประธาน ทางกพา
กนยกอญชลกรกรายทลวา ขาแต่สมมติเทวคา บคนราชสมบัต
มาถงพระองคแลว ขอพระองคจงเสคจอญจากรถเกด พระพททเจ้าชา

พระโพธิสัตว์ได้สคยคาคทลคงนัน จึงอญจากรจากทบยันทม ทรง
นงคยปลงกชคสมาธิแลวจงตรสถามวาทุกรทานทงหลาย พระราชา
ผู้ปกครองทานทงหลายไปขางไหน ขาแต่สมมติเทวคา พระราชา

ของขาพระองคทงหลายเสคจทวงคคแลว พระพททเจ้าชา ตุกร
ทานทงหลาย ก็พระราชาอนุชาหรือพระราชากุมารของพระราชานันไม่มี

หรือ ขาแต่สมมติเทวคา พระราชาอนุชาแลพระราชากุมารของพระ
ราชานันมิไคมี พระพททเจ้าชา ถ้ากระนัน เราจรวบครองราช
สมบัตตามถอยคาคาทานทงหลายเชอเชอญเรา

ลาคยันัน มหาชนทงหลายมีเสนายคเปนประธาน จึงทากการ
อภิเชกพระโพธิสัตว์ ให้เสวยถวัลยราชยเปนพระราชา ทรงพระนามวาท
พระเจ้าวนาวนราช ครองราชอาณาจักรกาสิกรฐ

ในกาลนัน พระเจ้าวนาวนราชโพธิสัตว์ก็เสคจขนทรงราชรถ พรอม

เป็นกุมารหนุ่มน้อย เมื่อเป็นดังนี้เราควรจะทำอะไรพระราชพาขึ้นไปบน
 บรรพต แล้วผลักให้ตกลงไปในเหวให้ถึงแก่ความตาย ครั้นคิด
 ดังนี้แล้ว จึงไปเฝ้าพระราชโพนีสัตวถวายบังคมแล้วทูลว่า ข้าแต่
 สมมติเทวราช พระราชาทั้งหลายแต่ครั้ง ไบราณมา เมื่อได้ราชา
 ภิเษกเป็นกษัตริย์ในพระนครนี้แล้ว ย่อมขึ้นไปบนบรรพตอันปราศจาก
 มลทิน แล้วทรงสระสนานพระเศียร เทียวประพาสเล่นอยู่ณบรรพต
 นั้น ส่วนพระองค์มีใครเสด็จสระสนานพระเศียร โดยขัตติยราชประเพณี
 นั้น ด้วยเหตุอันใด ครั้นพระโพนีสัตวตรัสว่า เรามีได้รู้ราชประเพณี
 พราหมณ์ปโรหิตจึงทูลว่า กาลนี้พระองค์ก็ใคร่ทรงทราบแล้ว ขอ
 พระองค์เสด็จขึ้นบรรพตทรงกระทำตามราชประเพณีนั้นเถิด พระ
 พุทธเจ้าข้า

อถ โส วนานราชา ลำคยนั้น พระเจ้าวนานราชาโพนีสัตว
 จึงตรัสรับว่า ถ้ากระนั้น เราจะกระทำตามราชประเพณีในเมืองนี้
 แล้วมีพระราชดำรัสให้ประทับมรรคาที่จะไปยังที่บรรพตนั้น จึงให้ประชุม
 โยธาทหารเตรียมการที่จะเสด็จเสด็จแล้ว ทรงเสวยพระกระยาหาร
 มีรสเลิศต่าง ๆ แล้วเสด็จเข้าที่สร้างทรงเครื่องประทับสำหรับกษัตริย์เสด็จ
 แล้ว กรรุมพระขรรค์แก้วบุรยาตรเสด็จลงจากปราสาทขึ้นประทับณคอก
 พระยาคชสาร พร้อมด้วยเสนามาตย์ราชบริพารแลนางสนมแวดล้อม
 เป็นชนันต์ เมื่อพระราชโพนีสัตวเสด็จถึงเชิงบรรพตแล้วก็เสด็จลงจาก
 คอกพระยาคชสารจะเสด็จขึ้นบนวิมลบรรพต

ในขณะนั้น พราหมณ์ปโรหิตจึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช

ส่วนอำมาตย์ราชเสนาแลนางปริจาริกาทั้งหลาย จงยบยงอยู่ณเชิง
 บรพตนั้น ขอพระองค์จงเสด็จขึ้นบนบรพตพร้อมกษัตริย์สองคน
 เท่านั้น ครั้นกราบทูลดังนี้แล้ว จึงให้พระโพธิสัตว์เสด็จประทับณคอก
 ของตน แล้วพาแขกชนนของบนบรพต ครั้นถึงเหวแห่งหนึ่งจึงทง
 พระโพธิสัตว์ลงในเหวนั้น

ก็ในท้องบรพตอันเป็นภายในแห่งเหวนั้น มีต้นรังต้นหนึ่งมีกิ่ง
 เป็นสาขางอกงามเจริญขึ้นโดยลำดับ เมื่อพระโพธิสัตว์ถูกทิ้งตกลงไป
 บนยอดไม้รังกนั้น จึงทรงยึดไม้รังด้วยพระกรแล้ว ประทับนั่งอยู่
 ณยอดไม้รัง พระสกนธ์กายก็มีไค้กระทยสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ทรง
 สบายพระองค์เป็นปรกติอยู่ มิได้มีวิการสิ่งใดในพระสรีรกาย

ฝ่ายพราหมณ์ปโรหิตนั้น ครั้นทั้งพระโพธิสัตว์ลงในเหวแล้ว
 จึงกลับมาเรียกพวกราชบริษัทยกบอกว่า ดูกรพ่อทั้งหลายผู้เจริญ พระ
 ราชาของเราทั้งหลายเสด็จขึ้นไปบนบรพตแล้ว ทรงวิ่งไปวิ่งมากี่หาย
 ไปบนบรพตนั้น เราเที่ยวเสาะหาในที่ต่าง ๆ แลร้องเรียกเชิญเสด็จ
 ก็มีไค้พบพระองค์ ท่านทั้งหลายจงพากันไปเที่ยวค้นหาพระราชาของ
 เราเถิด

พวกเสนาอำมาตย์ราชบริพารแลนางปริจาริกาทั้งหลาย ไค้ ฟัง
 พราหมณ์ปโรหิตบอกดังนั้น ต่างคนก็พากันตกใจร้องให้ปริเทวนาการ
 แล้วพากันขึ้นไปบนบรพตเที่ยวค้นหาในสถานที่ต่าง ๆ เทียวร้องเชิญ
 เสด็จสิ้นวันยังค่ำ ก็มีไค้ประสพพระโพธิสัตว์ จึงพากันกลับเข้าพระนคร
 แล้วทูลพระราชเทวีให้ทรงทราบ

๘
ขัณฺณาสชาตก

พระราชเทวีได้ทรงสศขยทั้งนั้น ก็ทรงพระกรรแสงรำปริเทวนาการ
มีพระหฤทัยเคียดคาลไปด้วย โทมณัส จึงมีพระเสาวนิตร์สปริพาย
พราหมณ์ปโรหิตด้วยพระคาถาว่า

ทุณฺณโร โข พฺราหฺมโณ พาโล มม ปุตุตฺว วณฺเจติ
โส รโห คโต มาเรติ กามณฺจ มรณํ ปตุโตฯ

ความว่า พราหมณ์ผู้ประทุษร้ายใจพาล ลวงเอาบุตรเราไปฆ่า
เสียในทลข บุตฺรของเราถึงความตายแล้วโดยแท้

ในกาลนั้น มหาชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นประธาน ก็พากัน
เที่ยวค้นหาพระราชโอรสตัวในสถานที่ต่าง ๆ อีก ๗ วัน ครั้นไม่พบ
พระโอรสตัว จึงประชุมกันที่หน้าพระลาน เมื่อได้เห็นพระราชเทวียง
ทรงพระกรรแสงรำปริเทวนาการอยู่ดังนั้น จึงพากันทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
การที่กระทำสมาคมกับพระราชผู้เป็นกุมารหนุ่มน้อยนั้นมิขงควร ขอ
พระแม่เจ้าจงเสาะหาพระภักคตาของคือน ชงมิขุณฺณาริสมภารแลมวัย
เสมอด้วยพระแม่เจ้าเถิด

พระราชเทวีจึงตอบว่า ทูกรท่านทั้งหลาย นท่านทั้งปวงเห็นจะ
สำคัญว่า พระราชาหนุ่มน้อยนั้นเป็นสามีของเรา ความที่จริงคือ
พระราชานุ่มน้อยนั้นได้ขุณฺณาคณตนว่าเป็นบุตรเรา เพราะเหตุนี้
เราจึงมีความเศร้าโศกกระทมไปด้วยทกข โทมณัส

เมื่อเสนามาตยราชบริษทได้พงคองนั้น จึงทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
ที่พระแม่เจ้ามีพระเสาวนิตร์สนสมควรแล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายก็เห็นเป็น
การจริง ก็แต่ว่าเคยวนยานเมืองของเราปราศจากพระราชผู้ปกครอง

เราทั้งหลายจักกระทำอย่างไรดี จึงมีพระเสาวนตรีที่ว่า เราไม่
 อาจที่จะคิดอีกแล้ว ท่านทั้งหลายจงปรึกษาหารือกันเถิด แต่นี้ไปเรา
 จักเป็นผู้หนึ่ง จักไม่ปรึกษาหารือด้วยท่านทั้งหลายทั้งปวง ถ้าแล้ว
 เราขึ้นไปปรึกษาไป ความครหาจักบังเกิดชนแก่เราอีก

จำเดิมแต่นั้นมา เหล่าอำมาตย์ทั้งหลายก็ช่วยกันตรวจตราดูแล
 ราชกิจทั้งปวง ฝ่ายพระราชเทวีกทรงบำเพ็ญกุศลบุญอุทิศมีทานเป็น
 ต้น แล้วทรงอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระเจ้าวนาวนราชโพธิสัตว์ ทุกวัน ๆ
 เป็นนิจนิจรันตรมิได้ขาด

อท ตสมิ อธิฏฐา ในกาลนั้น เทพดาทั้งสองซึ่งสิงสถิต
 อยู่ณบรรพตนั้น ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ถูกพราหมณ์ทิ้งลงไป แล้วยัด
 กิ่งรวงนึ่งอยู่บนยอดไม้เรียงนั้น จึงปรึกษากันว่า ถ้าว่าพระราชาमारผู้
 เป็นหน่อพทธานุกรนจักตายอยู่ในเหวนั้นเป็นทองบรรพตนี้ไซ้ เราทั้งสอง
 ก็จักเข้าไปสู่เทวสมาคมไม่ได้ โดยแท้ เพราะเหตุนี้ เราทั้งสอง
 จะทำการสังเคราะห์แก่พระราชาโพธิสัตว์นั้น ครั้นปรึกษากันแล้ว จึง
 ก่อกองไฟให้ ไพลงขึ้น ทำแสงให้สว่างส่องไปในเหวนั้น แล้วเทพดา
 องค์หนึ่งจึงนฤมิตอิตตภาพเป็นกระต่าย วิ่งไปในที่จำเพาะหน้าพระโพธิ
 สัตว์ ทำเป็นคันร่นไปมาแล้วทำเป็นตายอยู่ณที่นั้น

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นกระต่ายวิ่งมาตายอยู่ตรงนั้น จึงคิดว่า เราจัก
 นำเนอกระต่ายนั้นมาขึงบริโภาค แล้ววิ่งเข้าไปจับกระต่ายนั้น กระต่าย
 แปลงนั้นก็หายใจนอนอยู่ พระโพธิสัตว์เห็นกระต่ายหายใจอยู่จึงคิดว่า
 กระต่ายตัวนี้ยังไม่ตายยังเป็นอยู่ ถ้าหากว่า เราบริโภาคเนอกระต่ายน

เราก็ได้รับความสุขประมาณครึ่งหนึ่งเท่านั้น แล้วจึงได้รับวิบากผลใน
 อายสัณกาลนาน เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่ฆ่ากระต่ายนั้นบริโภคน้ำ คิด
 ตั้งใจแล้วก็ปล่อยกระต่ายนั้นเสีย

ในลำดับนั้น เทพดาทั้งสองก็แปลงกายเป็นมนุษย์ เข้าไปหา
 พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านนี้มาแต่ไหน แลท่านเป็นผู้คนเคยมานั่งอยู่
 ด้วยเหตุใด พระโพธิสัตว์จึงบอกเหตุที่พราหมณ์ปโรหิตหลวงมาทักให้ฟัง
 แล้วถามว่า ท่านทั้งสองนี้มาแต่ไหน เราทั้งสองอยู่ในบ้านเอง
 ท่านทั้งสองมานั่งด้วยเหตุใด เราทั้งสองมานั่ง เพื่อประโยชน์จะฟัง
 ธรรมเทศนา ท่านรู้ธรรมหรือไม่ เราไม่รู้บ้าง ถ้าท่านรู้ท่านจง
 แสดงธรรมแก่เราทั้งสอง เราเสียดายที่มีความหิวกระหายนัก ไม่
 สามารถจะแสดงธรรมแก่ท่านได้ เทพดาทั้งสองจึงนำอาหารทิพย์
 มาให้พระโพธิสัตว์บริโภคน้ำ ครั้นพระโพธิสัตว์บริโภคน้ำแล้ว จึงเตือนว่า
 ท่านจงแสดงธรรมแก่เราทั้งสองเถิด พระโพธิสัตว์ตอบว่าอาสนะยังไม่
 สมควร เทพดาทั้งสองจึงนฤมิตรธรรมมาสน์อันประกอบด้วยเครื่องอสัง
 การต่าง ๆ แล้วเชิญพระโพธิสัตว์ให้นั่งเห็นอธรรมมาสน์ แล้วเตือนว่า
 ท่านจงแสดงธรรมในกาลนี้เถิด

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงว่า ถ้ากระนั้นท่านทั้งสองจงเงยโศท
 ลงสทกเถิด เราจึงแสดงธรรมให้ท่านทั้งสองฟังในกาลนี้ ว่าดังนี้แล้ว
 ก็กล่าวพระคาถาว่า

สตฺตํ มรณํ ชฺวํ	ชีวิตํ อชฺวํ เจว
สังขารา อนิจฺจา วต	ขยวยธมฺมิโน จ
ยถา อุตฺถกฺกมฺโภ จ	จิปฺปภินฺโน อสฺสารโก
อปฺปฏฺฐิสฺนฺธิโย เจว	เอวํ สมฺปทเมเวตฺถิ
อิตฺติ โลกธมฺมา นาม	ตสฺมาหํ น โสจ ยิตฺตํ ฯ

ความว่า ความตายของสัตว์ทั้งหลายเป็นของยั่งยืนคงที่ ชีวิต
 ความเป็นอย่างของสัตว์ทั้งหลายเป็นของไม่ยั่งยืนคงที่ สังขารทั้งหลาย
 เป็นของไม่เที่ยง มีความสั้นแลความเลื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านอุปมา
 ไว้ว่า หม้อน้ำที่มีความแตกทำลายโดยพลัน เป็นของไม่มีแก่นสาร
 ไม่มีใครที่จะติดต่อกวควบคุมได้ฉันใด สังขารทั้งหลายก็เป็นของไม่เที่ยง
 มีอันจะแตกทำลายโดยพลัน มิได้ มีแก่นสาร ไม่มีใครควบคุมติดต่อก
 ได้ฉันนั้น สภาวะแปดประการคือ มีลาภได้ลาภ ๑ ความไม่ไ้ลาภ
 เสื่อมจากลาภ ๑ ความมียศได้ยศ ๑ ความไม่ไ้ยศเสื่อมจากยศ ๑
 นินทากล่าวโทษติเตียน ๑ ปลื้สา ความสรรเสริญยกย่อง ๑ สุขได้
 ความสุขกายสุขจิตต์ ๑ ทุกข์ได้ความทุกข์ระทมจิตต์ ๑ ทั้งแปดนี้
 เรียกว่าโลกธรรม เพราะเป็นธรรมมีอยู่สำหรับโลก โดยเหตุนี้ เมื่อ
 โลกธรรมอันใดอันหนึ่งมาถูกต้อองเรา เราจึงมิได้เศร้าโศกเลย

ตี สุตฺวา เทวตา เทพตาทั้งสองได้ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว
 ก็มีจิตตชนชมไสมนัส จึงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยอาหารมีรสอันเลิศ

ต่าง ๆ กยทั้งคอกไม้มีสอนงามทั้งหลาย แล้วพากันยกพระโพธิสัตว์
ชนจากแหว แล้วให้ตั้งอยู่ณที่ปากแหวนั้น

มีคำถามว่า เพราะวิบากกรรมอะไร พระโพธิสัตว์นั้นจึงถูก
พราหมณ์ลวงเอาไปทิ้งเสียในแหว มีคำวิสัชนาว่า ตั้งได้สัคยมาใน
ชาติที่เป็นอกิตลวงแล้วนาน เมื่อพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นนายโคบาล
ต้อนโคทั้งหลายไปให้กินหญ้า ครั้นไต่เห็นกยตัวหนึ่ง จึงจับกยนั้นคว่าง
ลงไปในห้องแห่งแหว แล้วก็หัวเราะเล่นโดยอาการทรนเริง กยนั้น
ไต่มาเกิดเป็นพราหมณ์ปโรหิต เพราะเวรอนั้น เมื่อปโรหิตเห็นพระ
โพธิสัตว์ก็มีความโกรธยิ่งนัก จึงลวงพระโพธิสัตว์ให้ขึ้นไปบนภูเขา
แล้วทิ้งเสียในแหวดังนี้

ตทา วนานกุมารโ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์วนานกุมาร
เมื่อประคิษฐานอยู่ปากแหวแลดูไปในทิศานทิศ ก็ไม่สามารถจะกำหนด
ทิศที่ตนมานั้นไต่ จึงลงจากบรรพตโดยทิศอนอน แล้วเค็รไปโดยทาง
อนอน ครั้นเข้าไปในบ้านออยใหญ่แล้วก็ขามภูเขานออยใหญ่ แต่เค็ร
ขกข่าขามภูเขานออยตั้งนเป็นหลายวัน จึงปลลถงสระโยกขรณแห่งหนึ่ง
ครนถงสระโยกขรณแล้ว ก็ลงคมนาอาขนาในสระนั้น แล้วก็เก็บ
เง่าขวแลผกขวทั้งหลายขวิโลกเป็นอาหาร

แท้จริง ในสระโยกขรณนั้น พระยาภิรทขยขตรแลธิตาทั้งหลาย
เคยมาอาขนาแลเล่นน้ำอยู่เนือง ๆ ครนเวลาจะกลับไป จึงให้ยกษ
ทั้งหลายประมาณห้าร้อยตนอยู่เฝ้าสระนั้น ครนยกษเหล่านั้นไต่เห็น
พระโพธิสัตว์ทำอาการตั้งนนั้น จึงจับพระโพธิสัตว์โยยตีแล้วผูกมัดไป

๕ เฝ้าพระยาकिनร แล้วทูลว่า ข้าแต่เทวดา มนุษย์ผู้มากคมน้ำอายน้ำใน
สระโยกขรณี แล้วก็เก็บง่าข้าวฝักข้วยวิ โภคเป็นอาหาร

พระยาकिनรได้ฟังดังนั้น ก็มีความโกรธเป็นกำลัง จึงสั่งให้ประหาร
พระโพธิสัตว์ด้วยท่อนเหล็กทันที แล้วให้ขังไว้ในกรงเหล็ก แต่
พระโพธิสัตว์ต้องถูกโยยตี แลถูกจำขังอยู่ในกรงเหล็กนั้นถึงสามปี
ทั้งมิได้บริโภคอาหารสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ก็มีได้กระทำกาลกิริยาตาย
เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์ได้ คมน้ำในสระโยกขรณี น้ำในสระโยกขรณี
นั้นรักษาพระชนมชีพไว้ได้ ทั้งพระสรีระกายที่ต้องถูกโยยตีก็มีได้
มีความขอบข่า ด้วยอำนาจที่คมน้ำในสระนั้น

มีคำถามว่า เพราะวิบากกรรมอะไร พวกยักษ์จึงพากันประหาร
พระโพธิสัตว์ แล้วแลถูกสั่งให้ขังในกรงเหล็กต้องอดอาหารถึงสามปี
มีคำวิเศษชื่อว่า คงได้สัจขึ้นมาในกาลที่เป็นอดีตภากล่วงแล้ว เมื่อ
พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นคฤหบดี ได้มอชบุตรของตนคนหนึ่งถวายพระ
ภิกษุ แล้วขอให้บรรพชาเป็นสามเณร สามเณรนั้นเป็นผู้เกียจคร้าน
มิได้ทำการศึกษาศึกษาปฏิบัติตามกิจของสามเณร ทั้งมิได้ศึกษาในลัทธิ
อักษรสัมมัย คือไม่เล่าเรียนเขียนอ่านตามท้ออาจารย์สั่งสอนไว้ ภิกษุ
ผู้เป็นอาจารย์นั้น จึงพาสามเณรไปหาบิดามารดาแล้วบอกว่า สามเณร
บุตรของโยมนั้นเป็นผู้ไม่ประพฤติความดี ทั้งเป็นผู้เกียจคร้านไม่เล่า
เรียนเขียนอ่านในลัทธิอักษรสัมมัย คฤหบดีผู้เป็นบิดาของสามเณรจึงว่า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้ากระนั้นพระผู้เป็นเจ้าจงตำว่าเขียนดี
สามเณรนั้น แล้วอย่าให้สามเณรบริโภคอาหารเลย ถ้าหากว่า

สามเณรนั้นกระทำวัตรปฏิบัติโดยชอบตามกิจของตน แลหมั่นศึกษา

เล่าเรียนรอบรู้อักษรสมัยโดยชอบแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจึงให้บริโภคนอาหาร

เถิก เพราะวิบากผลแห่งวัจกรรมนี้ คฤหบดีมาเกิดเป็นพระโพธิสัตว์

จึงต้องถูกโยยตีแลอดอาหารอยู่ในกรงเหล็กนั้นถึงสามปี

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์ทนทุกขเวทนาอยู่นั้น พระยากินรอยู่เหนือ

ที่สิริไสยาสน์ ได้เห็นสับนินิมิตประหลาดเป็นอัศจรรย์ ในสับนินิมิต

นั้นว่า มีสมณองค์หนึ่งมานั่งอยู่บนอาสน์เทาสั่งหอนประดับด้วยอสังการ

แล้วแสดงธรรมเทศนาอันไพเราะจับใจ ครั้นพระยากินรตนชนกก็ปราถนา

จะใคร่ฟังธรรมเทศนา จึงออกจากที่ไสยาสน์มาสร้างพระพักตร์สร้าง

พระเคี้ยว บริโภคโภชนาหารมีรสอันเลิศต่าง ๆ แล้วให้หาเหล่าอำมาตย์

กุมภณท์เข้ามาเฝ้า จึงตรัสถามว่า ในเมืองเราผู้รู้ธรรมแลอาจ

แสดงธรรมแก่เราได้มีบ้างหรือไม่ ครั้นพวกอำมาตย์กุมภณท์ทูลว่า

ข้าพเจ้าทั้งหลายหาทราบเกล้าไม่ จึงตรัสสั่งว่า ถ้ากระนั้นท่านทั้งหลาย

จงให้พวกกินรแลกุมภณท์เที่ยวตักถองข่าวร้องไปในเมืองนี้ว่า ถ้า

ผู้ใดรู้ธรรมสามารถแสดงธรรมแก่เราได้ เราจะแบ่งสมบัติให้ผู้นั้นถึง

พระนคร พวกอำมาตย์กุมภณท์รับสั่งแล้ว จึงให้พวกกุมภณท์

แลกินรเฝ้าถองไปเที่ยวตีประกาศ ทั้งภายในพระนครแลภายนอก

พระนครถึง ๗ วัน ก็หาผู้ที่จะแสดงธรรมนั้นไม่ได้

ในลำดับนั้น พระยากินรระลึกขึ้นมาถึงพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า

ตุกรท่านทั้งหลายผู้เจริญ มาณพที่เราให้จำไว้ในกรงเหล็กมีอยู่ ท่าน

ทั้งหลายจงไปถามมาณพนั้นดู พวกอำมาตย์กุมภณท์จึงไปหาพระ

โพธิสัตว์แล้วถามว่า ^๒คุณกรมาณพผู้เจริญ ^๒ท่านเป็นผู้ริษธรรมหรือไม่
 ครั้นพระโพธิสัตว์ตอบว่า ^๒เราเป็นผู้ริษธรรม ^๒จึงพากันไปเฝ้าพระยาकिनร
 แล้วทูลว่า ^๒ข้าแต่เทวดา ^๒มาณพนั้นบอกว่าเป็นผู้ริษธรรม ^๒พระยาकिनร
 ได้ฟังดังนั้น ^๒จึงให้ ^๒ไปถอดพระโพธิสัตว์ออกมาแล้วให้อาบน้ำชำระกาย
 ด้วยน้ำหอม ^๒แลให้บริโภคนมโสมมรสเลิศต่าง ๆ ^๒แล้วให้นั่งเห็นอ
 ธรรมาสัน ^๒บูชาด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายมีประทีปเทียนเป็นต้น
 แล้วบริษทของตนมีकिनรแลกุมภคณทยกษเป็นอาทิ ^๒มาประชุมฟังธรรม
 พร้อมกันในที่นั้น

พระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงธรรมแก่บริษท ^๒มีพระยาकिनรเป็นประธาน
 จึงกล่าวว่ ^๒ท่านทั้งหลายจงรักษาคิลห้ประการก่อน ^๒ครั้นพระยาकिनร
 ตรัสถามว่า ^๒คิลห้ประการนั้นคืออะไร ^๒จึงทูลว่า ^๒ข้าแต่มหाराช
 คิลห้ประการนั้นคือ ^๒ปาณาติปาตา เวรมณี ^๒เจตนาที่เว้นจากการฆ่า
 สัตว์ ๑ ^๒อทินนาทานา เวรมณี ^๒เจตนาที่เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่
 เจ้าของมิได้ให้ ๑ ^๒กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี ^๒เจตนาที่เว้นจากความ
 ประพฤตผิดในกามทั้งหลาย ๑ ^๒มฺสาวาทา เวรมณี ^๒เจตนาที่เว้นจาก
 คำพูดเท็จ ๑ ^๒สุราเมรยมชฺชปมาทญฺชานา เวรมณี ^๒เจตนาที่เว้นจาก
 เหตุแห่งความประมาทคือคมนำเมาได้แก่สุราเมรย์ ๑ ^๒ทั้งห้าประการ
 เรียกว่าคิลห้ ^๒ท่านทั้งหลายจงสมาทานถอมันในคิลห้เหล่านี้เถิด ^๒พระโพ
 สัตว์อธิบายคิลห้ทั้งนี้แล้ว ^๒จึงแสดงอานิสงส์ของคิลห้ต่อไปว่า ^๒คุณ
 มหาราช ^๒บุคคลทั้งคเว้นจากปาณาติปาต ^๒ย่อมเป็นผู้ไม่มีโรคแลไม่มี
 ความขวยไข ^๒แลไม่มีผู้ใดที่จะเขี่ยคเขี่ยนพยายามทจองเวร ^๒แลเป็น

ขุณฺณาสชาคก

ผู้ปราศจากทุกข์แลปราศจากอุขัตวันตราย ทั้งจะเป็นที่รักของเทวดา
แลมนุษย์ทั้งหลายมากไม่มีประมาณ แลจะมีอายุยืนยาวนาน ไม่ใคร่
จะแก่ชรา แลจะไม่พลัดพรากจากสัตว์แลสังฆารอื่นเป็นที่รักเจริญใจ
แลจะมีวรรณะสีกายอันงามผ่องใสบริบูรณ์ไปด้วยรูปทรงสัณฐานอันดี ทั้ง
มีได้ มีความครั่นคร้ามแลความกลัวในท่ามกลางบริษัท แลเมื่อจะ
ทำกาลกิริยาก็ไม่มีสติหลงไหลพันเพื่อน ครั้นทำกาลกิริยาแล้วก็ไม่
ไปเกิดในอบาย อันนี้เป็นอานิสงส์ของการทิ้งตนจากปาณาติบาต
บุคคลทั้งตนจากอทินนาทานนั้น ย่อมเป็นผู้มีขันธ์บริบูรณ์ด้วย
ทรัพย์แลบริวารสมบัติเป็นอันมาก ทรัพย์สมบัติที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะยัง
เกิดขึ้น ทั้งยังเกิดขึ้นแล้วก็จะถาวรยั่งยืนกาลนาน ทั้งจะบริบูรณ์ด้วย
สรรพศฤงคารคือรูปเสียงกลิ่นรสอันเป็นที่พอใจ เมื่อปราถนาสิ่งใดก็จะ
ได้ สิ่งนั้นสำเร็จถึงความปราถนา โจรภัยอัคคีภัยแลอุทกภัยราชภัย
ก็จักมีไค้มาแผ้วพาน ทั้งตระกูลก็จักไม่ร้าวรานแตกจากกัน จักมี
ความสุขอยู่เป็นนิตย์ เมื่อผู้นั้นทำลายชนธสันชีวิต ก็จักไม่ไปเกิดใน
ตระกูลที่ยากจน อันนี้เป็นอานิสงส์ผลทั้งตนจากอทินนาทาน
ส่วนบุคคลทั้งตนจากกาเมสุมิจฉาจารย์นั้น ย่อมเป็นที่รักของ
เหล่ามนุษย์แลอมมนุษย์ทั้งหลาย แลไม่พลัดพรากหมู่ญาติอันเป็นที่รัก
ที่เจริญใจ ทั้งจะห่างไกลจากข้าศึกศัตรูที่จะผูกอาฆาตของแวง แล
จะพ้นจากทุกข์ภัยในอบาย ความไค้แลทุกข์ภัยอาพาธทั้งหลายจักมีได้
มีมาแผ้วพาน อนึ่งผู้ทั้งตนจากกาเมสุมิจฉาจารย์นั้น จักไม่กลาย

เพศเป็นหญิงแลกระเทย แลก็มีภรรยาอันงามเป็นที่รักเจริญใจ
อนันน
เป็นอันสูงส่งของการทั้งคเวณจากกาเมสุมิจฉาจาร

ส่วนผู้ทั้งคเวณจากมส้าวาทนั้น จักมีถ้อยคำอันไพเราะแลมี
เสียงอันไพเราะ เป็นที่รักเจริญใจของชนทั้งหลายทั้งปวง แลจะมี
จักษุโสคมวิไค วิกลวิการ ทั้งจะมีกายอันบริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน
แลมถนอณอณมพณอนชคเสมอเป็นอันดี จะกล่าวถ้อยคำสิ่งใดก็มีไค
พลังพลาค แลมีวาจาอ่อนหวานปราศจากโทษ นำมาซึ่งความสุข
แก่โสศ คือเป็นที่รักเจริญใจของผู้ฟัง ทั้งจะเป็นผู้รอบรู้สรรพวิชา
แลฉลาดในสรรพปัญญชนะ แลมีความดำริหิตต์มิไคเหลวไหล
ทั้งจะมีกลิ่นปากอันหอมพุ่งไปคจกกลิ่นคอกอขุบล อนันนเป็นอันสูงส่งผล
ของความมถนอณอณมพณอนชค

บุคคลทั้งคเวณจากคมสุราเมรยนั้น ย่อมเป็นผู้มีกตคคพทกตคคณ
อันพึงเพอง แลมีขณญาเป็นพหุสุตมิตตสัมปชณญะไม่พินเพอน มิ
คิลมิไค วิชิตแตกทำลาย แลไม่เป็นข่าไม่วิกลจวิต ทั้งมิไคมีจิตต์
อันเลอนลอยพงชาน แลกล่าวถ้อยคำเลอียดอ่อนหวานไพเราะ ไม่
กล่าวคำที่เหลาะแหละส่อเสียดผู้อื่น แลมีกายวาจาใจชุ่มช้นบริสุทธิ์
สะอาด เป็นที่รักเจริญใจของชนทั้งหลายที่เป็นญาตีมิตร ทั้งเป็นผู้
มีจิตต์ปราศจากความตระหน แลเป็นผู้มีคิลเป็นสัตยบรุษมีสันคานอัน
ชอตรง เมื่อเข้าสที่ประชุมก็มีไคครนครามเกรงขามผู้ใด อนันนเป็น
อันสูงส่งของความทั้งคเวณจากคมนำมาเม คือสุราเมรย

อานิสงส์ของคัลห้าย่อมทำผู้ทสฺมาทานถอมัน ให้เจริญด้วยคุณ
สมบัตกิงพรพณามาฉน เพราะเหตุนั้น ท่านทงหลายจงสฺมาทานถอมัน
ในคัลอนมอองคหฺาประการนนั้นเกด

เมื่อพระยาภินรไคพิงธรรมของพระโพธิสฺตว ก็มิจิตตฺชนชมโสณส
เบิกบาน รือชอองสาธการชนชมพระธรรมเทศนา ส่วนพวกภินรมิเสนา
มาตยฺแลยกษกมภณทเปนตน ท่างกมิจิตตฺชนชมโสมนส รือชออง
สาธการแลว ก็พากันบูชาพระโพธิสฺตวด้วยเครื่องอลังการของตน ๆ ฝ่าย
พระยาภินรภบูชาพระโพธิสฺตวด้วยเครื่องสักการอันยิ่งใหญ่ แลวจง
กล่าวว่ ทุกรท่านผู้เปนสฺตบรชทวเรานยากจนอนาถา ไม่สามารถจะ
บูชาธรรมของท่านให้เปนการสมควรไค คือไม่อาจที่จะหาเครื่องสักการ
บูชาอนมคฺาเสมอด้วยคุณธรรมทท่านเสดกแลวนี้ มากกระทำสักการ
บูชาให้สมควรไค ก็แต่ว่เรามีธิกายู่คนหนึ่งชอว่าสฺววรรณคฺิ เราจ
บูชาคุณธรรมของท่านด้วยธิกาก่อน กล่าวคิงนแลว จึงให้กระทำ
มณฑปชนในท่ามกลางเมือง แลวให้นำเอาแก้วแหวนเงินทองมากอง
ในท่ามกลางพิธิ จมอชนทงสองคอพระโพธิสฺตวแลธิกายของตน ให้
ชนนงบนกองแก้วทองแลว หลังนำทวยสฺววรรณกิงการคอพระเต้า
ทอง มอຍทอปราชให้พระโพธิสฺตวแลวให้อยู่ในรัตนวิมาน พระโพธิสฺตว
ก็ไคเสวยทพิสฺมบตรชยศฤงการอยู่ณเมืองนนั้น โดยควรแก่ความสุข
ครนกาลต่อมาในราตรีวันหนึ่ง พระโพธิสฺตวระลกถงมารคา
ของตนชนมากทรงกรรแสง นางสฺววรรณคฺิเห็นพระภคฺิตาทรงกรรแสง
คิงนงจถามว่ ข้าแต่พระสามี พระองคฺ์ทรงกรรแสงด้วยเหตุไค

พระโพธิสัตว์จึงบอกว่า คุณกรเจ้าผู้มีพกตรอนเจริญ เราชระลกชนมาถง
 มารดาของเรา ๆ จึงร้องไห้ เพราะว่ามารดาของเรานั้น เมื่อคลอดเรา
 ออกมา ถูกนางกณ्हลิมาผู้เปนนมเหษีที่สองมีความริษยา ให้เอาเราไป
 ผงเสียบที่โคนต้นจันทน์แดงในป่า เทวดาที่สิงสถิตอยู่ณต้นจันทน์แดงนั้น
 ไต่เลยงรักษาเรามา แล้วบอกว่ามารดาเราตกยากต้องทำการตักน้ำ
 ใช้ในโรงครัว ภายหลังมาไต่ทำกิจเป็นแม่นมของบุตรนางกณ्हลิมา
 เราชระลกถงความยากของมารดาเราถงนี้ เราจึงร้องไห้ด้วยความสังสาร
 นางสุวรรณคีรี ไต่ฟังถงนั้นมีความสังเวช ก็ร้องไห้รำไรปริเทวนาการ
 ด้วยพระสามี ครั้นรุ่งเช้าพระโพธิสัตว์ไปเฝ้าพระยาकिनร นางสุวรรณคีรี
 ก็ตามพระสามีไปเฝ้าด้วย ครั้นถงจึงพากันนั่งเฝ้าอยู่ที่อนันตสมควร

พระยาकिनรไต่เห็นพระโพธิสัตว์แลธิดาของตน พากันมาเฝ้า
 แต่เช้าผศปรกตักก็มีความสังสัย จึงปฏิสันฐารถามว่า คุณกรลูก เจ้า
 ทั้งสองพากันมาเฝ้าวนัน บิคามมีความประหลาดนัก จะพากันไปข้างไหน
 หรือ พระโพธิสัตว์จึงทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าพระองค์มาถงนี้
 เพราะระลกถงมารดา จะขอทูลลาไปเยี่ยมเยียนมารดา แล้วจะกลับมา
 ถลองพระเศษพระคุณต่อภายหลัง มารดาของเจ้าอยู่ณที่ไหน มารดา
 ของข้าพระองค์อยู่ณเมืองโกฏนนคร เจ้าพลัดพรากจากมารดามาด้วย
 เหตุอะไร พระโพธิสัตว์จึงเล่าประพฤติเหตุตั้งแต่ต้นจนอวสาน ตามที่
 เทพคาไต่บอกนั้นให้ฟังถถวนทุกประการ พระยาकिनรไต่ฟังถงนั้น
 ก็มีความสังสารสลกใจ ถลนนนำพระเนตรไม่ไต่ก็ทรงพระกรรแสง แล้ว

ตรัสว่า คุณกรพ่อผู้เป็นบุตร พ่ออนุญาตให้เจ้าไปโดยความสุขสำราญ
ก็แต่ว่าจะพานางสุวรรณคีรีผู้เป็นภรรยาของเจ้าไปด้วยหรือไม่ ข้าแต่
มหाराชเจ้า แล้วแต่ใจของนาง จึงตรัสถามนางสุวรรณคีรีว่า คุณกร
ลูก เจ้าจักไปกับสามีของเจ้าหรือไม่ไป ก็ตามแต่ใจของเจ้าเถิด ข้าแต่
พระราชบิดา หม่อมฉันจะขอทูลลาไปกับพระสามีของหม่อมฉัน ขอ
พระองค์ใดทรงโปรดอนุญาต

ในขณะนั้น นางเทพคีรีผู้เป็นมารดา ได้ฟังธิดาทูลลาว่าจะไป
นางก็มีเหตุทุกข์แตกทำลาย เพราะความโศกอันเกิดแต่ความวิโยค
ที่จะพลัดพรากจากกัน ครั้นระงับความโศกคล้อยแล้ว จึงอวยพรว่า
เจ้าทั้งสองจงพากันไปโดยความสุขสวัสดิ์ ขอให้ปราศจากโรคภัย
สรรพวิบัติแลอันตรายทั้งปวง แลให้ได้พบมารดาสมดังความปรารถนาเถิด

ในลำดับนั้น พระยาภินรจึงให้ช่างชนประดิษฐ์ยกทางแลระย้า
ทั้งหลายอันล้วนแล้วด้วยทองคำ ให้ประดิษฐ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ แล
สรรพอาหารอันวิจิตรต่าง ๆ แลพระราชทานให้แก่สามีภริยาทั้งสอง
คนละสำรับ แลทรงอวยชัยให้พรโดยอเนกประการ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์กับภรรยา ได้รับพระราชทานพระพรแล้ว
ก็กราบถวายบังคมลาพระยาภินรแลนางเทพกนิรี ออกมาประดิษฐ์ยกทาง
แลระย้าอันงามวิจิตร แลพากันบินขึ้นบนอากาศ เมื่อยินไปโดยอากาศ
เวหาได้ ๗ วัน ก็แลไปเห็นอาศรมมณฑปวรรณศาลาแห่งพระดาบสองค์หนึ่ง
นางสุวรรณคีรีจึงพูดแก่พระโพธิสัตว์ภักศิศาว่า เราทั้งสองพากันบินมา
เห็นตื้นเห็นอภัยลำบาก เพราะลมแลแตกถึง ๗ วันแล้ว เราก็จักพากันลงไป

หยดพักอาศัยที่อาศรมขทนั้น สักสองสามวันก่อนแล้ว จึงพากันขึ้น
 ต่อไปเถิด เมื่อสองสามภรรยาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็พากันขึ้นลงตรง
 อาศรมขท พากันเข้าไปหาพระนักพรตกราบไหว้แล้วนั่งอยู่ณที่ควรข้างหนึ่ง
 จึงกระทำปฏิสนธิฐารถามพระคาบสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้
 เป็นเจ้าเห็นจะมีความผาสุกสบาย โรคภัยอันตรายทั้งหลายจะมีไต่
 มัมาพองพาน ทั้งมูลผลาหารที่จะเลียงชีพ ก็คงจะหาง่ายไม่ผิดเคือง
 ขัดสน คงบริบูรณ์อยู่ทั้งสิ้น อนึ่งเล่า เหล่าเหล่าขบถยังว่านรันทจะกินกต
 ทั้งงูเล็กแลงูใหญ่ในป่าชฎอนอกาเกียรณด้วยสรรพสัตว์ทั้งหลายมีเนื้อร้าย
 เป็นต้น ยังมาเขี่ยคเขี่ยพังกลากรายอยู่ข้างหรือ พระเจ้าข้า

พระคาบสได้ฟังก็โลมสนธิปริคาด้วยถ้อยคำปฏิสนธิฐาร จึงตอบว่า
 คุณกรหนุ่มสาวทั้งสองท่าน เราขอใจที่เจ้าพากันมาไต่ถาม เรานมีความ
 ผาสุกสบาย ทั้งมูลผลาหารที่จะเลียงอิตตภาพก็หาง่ายไม่ขัดสน อนึ่งเล่า
 เหล่าที่มิชาติแลเนื้อร้าย เป็นต้น ก็มีไต่กลากรายมาขีทา แต่เราอยู่
 เลียงชีพมาในย่าน ก็หลายร้อยขมาแล้ว ยังไม่ได้เคยเห็นมนุษย์ชน
 ที่ไปมาสักผู้เดียว ฟังได้เห็นท่านทั้งสองในวันนี้

ท่านทั้งสองนี้ประกบไปด้วยขกทางอนงามขริสทธิ ดงเทพดา
 อันมาแต่เมืองสวรรค คุณาประหลาดอัศจรรย์ยิ่งนัก การที่ท่านทั้งสอง
 พากันมานเป็นการดี จึงชำระเท่าเสียให้สิ้นธุลีในโรงน้ำ แล้วทำกุศตกิจ
 ขริโภคผลไม้ต่าง ๆ มีผลมะพลับแลผลมะทราง เป็นต้น แต่ล้วนเป็น
 ผลาผลอันหวานอร่อยทพอใจ ทั้งนาคมอันเย็นใสจืดสนธิก็มีอยู่ในคุ่มเต็ม

ถ้าท่านทั้งสองต้องประสงค์จะบริโภคน้ำ ก็จงบริโภคน้ำตามปรารถนาเถิด

ท่านทั้งสองนพากันมาแต่ที่ไหน

สองสามภริยาจึงตอบว่า ข้าแต่พระคายนผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสอง
นมาแต่เมืองโกธาสพระเจาชา ท่านทั้งสองมากวันจึงถึงน ข้าพเจ้า
มาถึงอาศรมนกำหนดกาลไต่ ๗ วัน พระเจาชา พระคายนจึงคิดในใจ
ว่า เมืองโกธาสนั้นไกลยิ่งนัก ที่จะมาให้ถึงนประมาณถึง ๗ ปี แต่
ชนทั้งสองนไฉนมาถึงใน ๗ วัน

ในลำคายนนั้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าววว่า ข้าแต่พระคายนผู้เจริญ
ข้าพเจาทองสองขออาศัยพระผู้เป็นเจาอยู่สัก ๗ วัน พอรังษความกระวน
กระวายหายเหน้อยแล้วจักลาไป ท่านทั้งสองจึงอยู่โดยความผาสุก
สำราญเถิด

สองสามภரியานนั้น ครันพระคายนให้อนุญาตแล้ว ก็พากันอยู่อาศัย
ในอาศรมขทนนั้น เมื่อเวลาจะไปแสวงหาผลไม จึงเก็บขกทางไว้ ใน
อาศรมขทแล้วกพากันไปเลือกเก็บมูลผลลาผลทในขาทุกวัน ๆ

อยู่มาวันหนึ่ง พระคายนอยู่เฝ้าอาศรมบรรณคาลาถูกความหนาว
เขียคเขียพจึงก่อไฟให้ โพลงขนแล้วนึ่งหลขตาผิงไฟอยู่ ไฟนั้นลามไป
ไหม้อาศรมขทแล้ว ก็เลยไหม้ ขกทางของสามภரியานนจนหมด พระ
คายนเห็นดังนั้น ก็เกิดความสังเวชสลจิตตนั้นเศร้าใจอยู่

ฝ่ายสองสามภரியานนั้น ครันกลับมาจากขาเห็นไฟไหม้อาศรมขท
หมดสิ้น ก็รู้ว่าขกทางไหม้ไฟทงหมด จึงพากันร้องไห้ว่าปริเทวนาการ
นางสุวรรณคีรีหมอบลงแทบเท้าพระภคคา แล้วก็ปริเทวนาการว่าไรวา

ข้าแต่พระสามีกาลันเราทั้งสองจะทำประการใด จะพากันไปทางไหน
 ก็มีใครจักทักทีจะไป ไม่มีใครที่จะเป็นผู้ชักออกหนทางให้เลย เราจะ
 พากันเที่ยวอยู่ในป่าอันประกอบด้วยสัตว์ร้ายอย่างไรได้ เราทั้งสองจะ
 พากันตายอยู่ในป่านี้โดยแท้ พระโพธิสัตว์สวมกอดภรรยาแล้ว ก็
 ประเทวนการรำพรรณว่า ดูกรเจ้าผู้มีพักตรอันเจริญ แต่ก่อนเราทั้งสอง
 มีความสุขอยู่ในปราสาททุกทวารวาทกาล ยคนจะมาเที่ยวอยู่ในทาง
 กันดารอันประกอบด้วยสัตว์ร้ายอย่างไรได้ ทั้งตัวเจ้าก็มีพินเทาอันอ่อน
 จะบทรเที่ยวไปในป่าใหญ่ก็ประกอบไปด้วยภัยแล้งคายอันตราย เรา
 ทั้งสองจะอยู่ในป่าเห็นจะไม่ได้โดยแท้ ชรอยแต่ปางก่อนเราทั้งสอง
 ได้เคยกระทำกรรมอันใดไว้ มาชาตินี้จึงต้องประสบความทุกข์อันยิ่ง
 ใหญ่เห็นปานดังนี้

เมื่อสองสามภริยาร้องให้พิไรรำพรรณดังนี้แล้ว ก็อยู่ในป่ากับพระ
 ตายสนันประมาณเดือนหนึ่ง จึงปรึกษากันว่า เมื่อเราทั้งสองมาอยู่ในป่า
 อย่างนี้ ไฉนจักรู้หนทางที่จะไปเมืองโกฏินครแลชาวคราวของ
 มารดาเล่า ควรเราทั้งสองจักออกไปจากบ้านเที่ยวเสาะหาทาง แล
 เที่ยวสืบพงชาวคราวของมารดาเถิด ครั้นปรึกษากันดังนี้แล้ว พระโพธิ
 สัตว์จึงพานางสุวรรณคริมากราบลาพระตายส แล้วพากันเดินไปในป่า
 โดยสัญญาที่เตาเอาว่า เมืองโกฏินครอยู่ทางทิศนี้ แต่เมื่อเที่ยวเดินเตา
 อยู่ในป่าอันประมาณอีกเดือนหนึ่ง ก็ไปเห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง จึง
 ปรึกษากันว่า เราทั้งสองมีความลำบากเห็นตเห็นอ่อนนัก ควรจะหยุดพัก

ระงับกระวนกระวายณภายใต้ร่มไทรนี้ ต่อเวลาแดดอ่อนจึงจะพากันเดิน
 ต่อไป ปรึกษากันคงแล้ว ก็เข้าไปหยุดพักอาศัยอยู่ที่ใต้ร่มไทรนั้น
 ฝ่ายนนทยกษัตริย์ผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรนั้น ครั้นเห็นสองสามภรรยา
 พากันมาอาศัย ก็มีใจโลมสันนึกจึงกล่าวว่า ท่านทั้งสองนี้เป็นภักษา
 ทหารของเราแล้ว จึงถือตะบองเหล็กออกมาจากต้นไทร

สองสามภรรยาเห็นนนทยกษัตริย์ก็สทึงตกใจกลัวเป็นกำลัง จึงพากัน
 วิ่งหนีออกไปจากต้นไทรนั้น โดยกำลังเร็ว ต่างคนต่างก็วิ่งแยกทางกัน
 ไปคนละทาง สองสามภรยานันก็พลัดกันไป

ฝ่ายพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นวิ่งหนีไปพ้นแดนของยักษ์แล้ว ก็เที่ยว
 หาภรรยาพลางรำพึงไว้ว่า เวรอะไรหนอที่เราได้กระทำมาแล้ว ภรรยาอัน
 เป็นทรกของเราจึงมาพลัดพรากไปจากเรา นางสุวรรณคีรีภรรยาของ
 เรานี้ไปอยู่ที่ไหนหนอ หรือถูกยักษ์จับไปแล้วกรรมัง ตัวเจ้าลีเป็นหญิง
 มีกำลังทพสภาพ เพราะถูกเคียวไฟร เมื่อวิ่งมาวิ่งไปก็คงจะล้มลงใน
 ท่ามกลางป่า แต่เราเที่ยวค้นหาหากมีพยพาน อนึ่งเมื่อนางนั้นมีใครเห็น
 เราแล้ว นางจะเที่ยวค้นหาเราที่ในป่าอย่างไรได้ นางลีเป็นธิดาของ
 พระยากินรราช เป็นหญิงมีแต่ความฉลาดเป็นเบื้องหน้า เมื่อวิ่งไป
 วิ่งมาด้วยความหวาดหวั่น คงถูกยักษ์นั้นจับไปแล้วเป็นมั่นคง หรือ
 นางนั้นจะปลดปลงชนมชีพเสียแล้ว หรือจะยังมีชีวิตอยู่ ทำไฉนเราจึงจะ
 รู้ข่าวคราวของนางนั้น แต่เที่ยวค้นหาไปในที่คานูทิศ ก็ได้พบเห็นแต่
 ฝูงเนื้อทั้งหลาย ฝูงเนอนั้นครั้นเราเฝ้าถามว่า ท่านทั้งหลายได้เห็น
 ภรรยาของเราหรือไม่ ฝูงเนื้อก็มีใครพูดบอกกระไรแก่เราเลย แต่

พระโพธิสัตว์คร่ำครวญรำพึงไร้ท่ยวเสาะหาภริยาไปในป่าโดยที่คานทีค
 อย่างนั้นพอครบกำหนด ๗ วันก็บรรลุถึงอาศรมพระฤษีองค์หนึ่ง จึงเข้าไป
 นมัสการพระตาบส แล้วนั่งอยู่ณที่ควรข้างหนึ่ง จึงถามพระตาบสว่า ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าใดเห็นภรรยาของข้าพเจ้ามาทางนี้ข้าง
 หรือไม้ พระเจ้าข้า คุณรอุยาสก เรามิได้เห็นผู้ใดไปมาในที่นี้ ท่านน
 มาแต่ไหน ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าสองสามีภริยาพากันมา
 แต่เมืองโกลาส พระเจ้าข้า คุณรอุยาสกเหตุไฉนท่านทั้งสองจึงได้
 พลัดพรากจากกันเล่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งสอง
 หลงทางมา พากันเข้าพักอาศัยที่ร่มไม้ไทร ถูกยักษ์ตนหนึ่งออกมา
 ไล่จับ ข้าพเจ้าทั้งสองพากันวิ่งหนียักษ์โดยกำลังเร็ว ต่างคนต่างวิ่งไป
 ด้วยความกลัว จึงได้พลัดกันไป พระเจ้าข้า คุณรอุยาสก ท่านมี
 นามชื่อไร้ ภรรยาของท่านนั้นชื่อไร้ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้า
 มีนามชื่อว่า วนาวนราชา ส่วนภรรยาชื่อว่าสุวรรณครีเทวี พระเจ้าข้า
 คุณรอุยาสก ท่านจะไปณที่ไหน ท่านมานเพื่อประโยชน์อะไร ข้าแต่
 พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไปเมืองโกฏินคร ข้าพเจ้ามานเพื่อจะ
 อาศรัยพระผู้เป็นเจ้าอยู่สัก ๗ วัน แล้วก็จะอำลาไป พระเจ้าข้า คุณร
 อุยาสก เมื่อท่านจะอาศรัยอยู่ก็ตามปรารถนาเถิด เมื่อพระโพธิสัตว์
 ได้รับอนุญาตแต่พระตาบสแล้ว ก็อยู่อาศรัยในอาศรมขทนั้น ครั้นรุ่งเช้า
 ก็เข้าไปสู่ข่า เพื่อเสาะหาผลาผลทุกวัน

สุวรรณครีเทวี โย ฝ่ายนางสุวรรณครีนั้น ครั้นพลัดพรากจาก
 พระภักดาแล้ว นางก็มีความทุกข์ระทมไปด้วยความโศกเป็นของหน้า

นางรำร้องให้ขึ้นเพื่อรำพรรณถึงพระภักดาด้วยวาจาว่า ข้าแต่พระสามิ
กาลนท่านไปอยู่ณทไเหน หรือท่านถงมรณภยพิขิตเสียแล้ว หรือท่าน
ถกยกษณนจับเอาไป ท่านมาละทิ้งข้าพเจ้าไว้ในกลางป่า ไฉนท่าน
ไม่เออเพอกรรณาแก่ข้าพเจ้าขางเลย ท่านมาคคอาลัยละทิ้งข้าพเจ้าแล้ว
หนีไปแต่ผู้เดียวด้วยเหตุอะไร เราทั้งสองเป็นผู้มีความยากลำบากมา
ด้วยกัน ไฉนท่านมาหนีไปแต่ผู้เดียวตั้งนี้เล่า ทำอย่างไรข้าพเจ้า
จึงจะรู้จักที่อยู่ของท่าน ข้าพเจ้าเคยเห็นหน้าท่านแล้วก็มีความยินดี
ขอเชิญท่านมาหาข้าพเจ้าในกาลนเถค ข้าแต่พระสามิ ข้าพเจาขานระทม
ไปด้วยความทกข์ โศกสคที่จะพรรณาไม่รู้ว่าจะพคจากขผู้ใด ทั้งไม่มี
ใครที่จะเป็นเพื่อนในหนทางเปลี่ยว ทั้งต้องนอนแต่ผู้เดียวไม่มีใครเป็น
เพื่อนสอง อนึ่งเมืองโกฏนครนนี้จะอยู่ณทคไเหนก็มีไครู้ ข้าพเจ้า
รำร้องเรียกท่านสคเท่าใด ๆ ท่านก็มานิ่งเฉยเสียไคไม่กรรณา ถ้าข้าพเจ้า
รู้จักมรรคาวาท่านไปณทใด ก็ขอติดตามท่านไปณทนั้น แต่นาง
รำรำพรรณเพอเทยวเรียกหาพระโพธิสคตัวอยู่ในป่าคังนถง ๗ วัน ก็มา
บิลลถงอาศรมขทพระฤษทพระโพธิสคตัวผู้สามิอยู่อาศรัย

ในกาลนั้น พระโพธิสคจะเข้าไปสู่ป่า จึงเปลื้องอาภรณ์เครื่อง
ประคขกขทงพระภษาของคนวางลงไว้ ในอาศรมแล้วก็เข้าไปสู่ป่า เทยว
เสาะหาผลาผลแต่เวลาเช้า

ฝ่ายนางสวรณครนนั้น ครนมาถงอาศรมสคานกนมีสการพระคายส
แล้วนั่งอยู่ณทอนควรขางหนง จึงถามพระคายสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า
ผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าไคเห็นมาถพผู้หนงมาทางนขางหรือ ข้าพระเจ้า

พระคายนจึงถามว่า ตุกรนาง เจานมนามชื่อไร แลมาณพทเจ้า
 ถามถึงนั้นชื่อไร เป็นอะไรกนกัยเจ้า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ มาณพ
 นั้นชื่อว่าวนาวนราชาเป็นสามีของข้าพเจ้า ส่วนตัวข้าพเจ้าเป็นภรรยา
 นามชื่อว่าสุวรรณครี พระเจ้าข้า ตุกรนาง มีมาณพหนุ่มผู้หนึ่งมาอยู่
 ในทณ มาณพนั้นเข้าไปเปลืองเครื่องประดับไว้ในอาศรม แล้วเขาก็เข้า
 ไปฆ่าเพื่อจะแสวงหาผลาผล เจ้าจึงไปดูเครื่องประดับที่เขาเปลืองวางไว้
 ก็คงจะรู้ได้

นางสุวรรณครีได้ ฟังดังนั้นก็มีความโลมมันต์ จึงเข้าไปในอาศรม
 เห็นเครื่องประดับของพระภคคาก็จำได้ จึงกลับมาบอกพระคายนว่า
 เครื่องประดับนั้นเป็นของสามีของข้าพเจ้า พระเจ้าข้า พระคายนจึงบอกว่า
 ตุกรนาง ถ้ากระนั้น เจ้าจึงเข้าไปในโรงไฟ แล้วจงบริโภคผลาผลไม้
 ตามปรารถนาเถิด นางจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ การที่
 พระผู้เป็นเจ้ามีเมตตากรุณา ข้าพเจ้ายนคขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง
 พุดดังนั้นแล้วก็บริโภคผลาผลต่าง ๆ แล้วอยู่ณทณ

สายณหสมเย ครั้นเวลาเย็นพระโพธิสัตว์กลับมาจากป่า แต่พอ
 เสร็จเข้ามาถึงททายจงกรม นางสุวรรณครีแลเห็นพระภคคาก็
 ออกมาท่อนรับแล้วกอดพระบาทรองให้สลบลงกับที่ พระโพธิสัตว์ได้เห็น
 นางสุวรรณครีสลบลง ก็ไม่สามารถจะทรงพระกายอยู่ได้ ก็สวมกอด
 นางสุวรรณครีภรรยา ทรงโสการ่าไรร่าพรรณพิลาป ก็ถึงวิสติญาณภาพ
 สลบลงณทณ

พระคายนเห็นสามภรรยาพากันสลบนิ่งไป ก็มีความสังเวชสลดใจ
จึงไปตักเอาน้ำที่เย็นใสมารดลง ให้สามภรรยาทั้งสองกลับคืนสติ
แล้ว ก็พาชนทั้งสองนั้นเข้าไปนั่งในอาศรม สองสามีภรรยานั้นก็มึนจิตต์
ชื่นชมใส่มนัส จึงพากันกราบไหว้พระคายน พรพรรณาคณะที่พระคายน
ได้กระทำอุปการแก่ตนแล้วก็พากันบริโภคนผลาผลอิมหน้าสำราญ แล้วก็
อยู่อาศรัยในอาศรมขทนนประมาณเดือนหนึ่ง ในเวลาที่อยู่นั้นก็พากัน
ไปหาผลาผลมาถวายพระคายน เป็นนิตยนิรันตรมิได้ขาดวัน

ครั้นเมื่อเดือนหนึ่งล่วงไปแล้ว สองสามีภรยานั้น จึงพากันเข้าไปหา
พระคายน แล้วกราบไหว้อำลาว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้า
ทั้งสองจะขอลาพากันไปเมืองโกฏินคร ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอย่ามี
ความสขสตาพรในทนน อนึ่งขอพระผู้เป็นเจ้าได้กรุณาโปรดชทิศแลทาง
ที่จะไปยังเมืองโกฏินครให้ข้าพเจ้าทั้งสองนี้ด้วยเถิด พระเจ้าข้า

พระคายนได้ฟังดังนั้น อาศรัยความกรุณาจึงยกทกขณหิตถของชวา
ชนชบอกว่า เมืองโกฏินครนตงอยู่ณทิศขะระจิม ท่านทั้งสองจึงพากัน
ไปโดยหนทางตรงมือเราชน ก็จะไปถึงเมืองโกฏินคร แล้วอวยชัย
ให้พรว่า ท่านทั้งสองจึงพากันไปโดยสุขสวัสดิ ปราศจากโรคภัยอันตราย
แลทุกขโทมนัสทั้งปวงจงบรรลุผลสมตงมโนรถความปราถนา

สองสามีภรยารับพรแล้ว ก็พากันกราบลาพระคายน กำหนดทิศ
ทางโดยถ้อยคำของพระนักพรตชงชบอกนนั้น พากันเคียวข้ามลำเนาแนว
ป่าแลบรรพตน้อยใหญ่ ประมาณสามเดือนก็บรรลุถึงกาลสิกรฐ ซึ่งเปน

เมืองของพระนางภิจามารดาเลี้ยง ที่พระโพธิสัตว์ได้เคยอยู่เสวยราชย์
แล้วแลถูกพราหมณ์ปโรหิตพุดพ้อลวงพาขึ้นไปทิ้งเสียในเหวนั้น

ครั้นพระโพธิสัตว์มาถึง จึงพาภรรยาเข้าไปอาศัยนายประตอຍ
แล้วคิดว่า ถ้าเราจะไปเฝ้าพระนางภิจามารดาเลี้ยงเรา นายประต
ทั้งหลายไม่รู้ จักเรา ก็จักไม่ยอมให้เราเข้าไปเฝ้า อย่างกระนั้นเลย
เราจักอาศัยนายประตอຍในที่นี้ไปก่อน คิดทำอุบายให้มารดาเลี้ยงเรา
รู้ว่า เรามาอยู่ณที่นเถิด ครั้นคิดดังนั้นแล้ว จึงไปเก็บดอกไม้ต่าง ๆ มา
ร้อยเป็นพวงมาลัย ส่งให้นางสุวรรณศิโรภรรยาแล้วบอกว่า คุณกรเจ้า
ผู้มีพกตรอันเจริญ เมืองนี้เป็นเมืองที่อยู่ของมารดาเลี้ยงเรา แลเรา
ก็เคยได้เสวยราชย์อยู่ในเมืองนี้ ถ้าหากว่าเราจะเข้าไปในราชนิเวศน์
พวกอำมาตย์ทั้งปวงเขาจำเราไม่ได้ เพราะเหตุที่เราได้พลัดพรากไปจาก
เมืองสันกาลนาน ที่ไหนเขาจะยอมให้เราเข้าไป อนึ่งถ้าพราหมณ์ปโรหิต
ที่ประทุษร้ายเราไว้เขาไซ้ ก็จักมาทขิตฆ่าเราให้ถึงแก่ความตาย
เพราะเหตุนี้ พึงจะยังไม่เข้าไปจากรออยู่ทนก่อน ฝ่ายเจ้าเป็นกุมารหญิง
รุ่นอาจเข้าในราชวังได้ เจ้าจึงถือเอาพวงดอกไม้ที่ร้อยนั้น เข้าไปขาย
ให้พระนางภิจาผู้เป็นมารดาเลี้ยงของเรา เมื่อพระนางภิจาเห็นพวงมาลา
นั้นก็คงจะรู้ว่าเป็นผู้มีพรอຍเจ้าจึงเข้าไปในวันนั้น

นางสุวรรณศิโรภรรยาพวงดอกไม้แล้ว ก็เข้าไปในพระราชนิเวศน์ร้อง
ขายดอกไม้อยู่ณที่นั้น ๆ ครั้นพระนางภิจาเทวได้ฟังเสียงนางสุวรรณศิโร

ขุณฺณาสชาคก

ร้องขายคอกไม้ จึงเรียกเข้าไปถามว่า เจ้าชายอะไร นางจึงทูลว่า
 ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าขายพวงคอกไม้ ครั้นพระนางภักจาตรัสว่า
 เราจะขอคพวงคอกไม้ นางก็ถวายแล้วทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
 พระแม่เจ้าจงรับไว้ทรงเถิด คุกกรเจ้า พวงคอกไม้ นราคาเท่าไร ข้าแต่
 พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าเป็นคนยากจนมาแต่เมืองอน แล้วแต่พระแม่เจ้า
 จะประทานเถิด

พระนางภักจาเทวี รับพวงคอกไม้มาพิจารณาแล้ว จึงดำริหว่า
 พวงคอกไม้ นงามนัก เหมือนคนดมมอพระวนาวนราชผู้เป็นบุตรเลี้ยงเรา
 รอยกรอง ครั้นดำริหดังนี้แล้ว ก็ทรงระลึกถึงพระวนาวนราชบุตรเลี้ยง
 จึงพระราชทานทรัพย์พนกหาปณะให้แก่ นางได้รับทรัพย์ค่าคอกไม้
 แล้ว ก็ลาออกมาจากราชนิเวศน์ จึงส่งทรัพย์ที่ได้นั้นให้พระภักดา
 พระโพนีสत्वจึงเอาทรัพย์นั้นมาซื้อสิ่งของทั้งหลายมีเข้าสารเป็นต้น มา
 เลี้ยงนายประตทไคอาศรัยอยู่นั้น

อยู่มาวันหนึ่ง พระโพนีสत्वจึงให้นางสุวรรณศิโรภรรยาไปอยู่กับ
 หลวงขบรองที่เคยเข้าชบถวาย ครั้นนางสุวรรณศิโรขบรองไคคแล้ว จึง
 เข้าไปชบถวายพระนางภักจาในราชนิเวศน์ ด้วยเลี้ยงอินไพเราะ ว่า
 พระวนาวนราชมกรยาอาการเหมือนคนที่ยากจน เทยวทนทกขเวทนาอยู่
 ในป่า คุกคนกำพร้าที่เลวทรามคนหนึ่ง ครั้นมาถงเมืองนแล้วก็ยงหา
 ทพงมไค พระวนาวนราชผู้สามีของเรานั้น มอเทยวกรากกว่าอยู่ในป่า
 ย่อมเป็นคนอนาธา อุปมาคังนายพรานที่เทยวอยู่ในป่าก็ปานกัน พระ
 วนาวนราชนั้นมาพลตพรากจากพระมารดาด้วยเหตุไร อนึ่งมารดา นั้น

กมไคระลกถึงบุตร บุตรผู้เคียวเป็นผู้รักษาความทุกข์ ครั้นมาถึงเมืองน
 แลวกยังไม่มีที่จะอยู่ ต้องไปอาศัยนายประตุน่ากรูณานัก เมื่อ
 นางสุวรรณครนงชยถวายพระนางภจจาด้วยเสียงอันไพเราะอยู่โดยอาการ
 อย่างน

พระนางภจจาเทวโคฟังเสียงชยคังนนั้น จึงตรัสว่าเสียงเพลงชยน
 ไพเราะยิ่งนัก จึงมีพระเสาวนตรีสชกว่า เจ้ามาชยถึงขอพระวนาวน
 ราชกุมารด้วยเหตุอะไร พระวนาวนราชกุมารนั้นเป็นบุตรของเรา เจ้าริ
 หรือว่าบุตรของเรานั่นอยู่ณที่ใด ครั้นนางสุวรรณครนงชยประพฤติเหตุให้
 ทรงทราบ ก็มีพระทัยโสมนัสยินดีเป็นที่ยิ่ง จึงมีพระเสาวนให้
 หาอำมาตย์ทั้งหลายเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงพากันไป
 รัยพระวนาวนราชบุตรเรามาด้วยวอทองพร้อมทั้งนายประตุนักบุตรเราไว้
 อาศัยอยู่นั้น

อำมาตย์ทั้งหลายรัยพระเสาวนแล้ว ก็ไปสู่สำนักพระโพธิสัตว์
 ประคองอัญชลีแล้วทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวคา ขอเชิญพระองค์เสด็จขึ้น
 ทรงวอ ข้าพระองค์ทั้งหลายจะนำไปเฝ้าพระราชมารดา พระพุทธเจ้าข้า
 พระโพธิสัตว์โคทรงฟังจึงเสด็จขึ้นประทับวอ แวคล้อมไปด้วยขรवारเป็น
 อันมาก ครั้นถึงภายในพระราชนิเวศน์ จึงลงจากวอตำเนรไปด้วยเท้า
 ตรงไปเฝ้าพระราชมารดากวากรานแล้วนั่งอยู่ณที่ควร ก็ย่นางสุวรรณ
 ภิรกรรยา

ฝ่ายพระนางภจจามารดาเสียงโคเห็นพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระ
 โสมนัสยินดีตรงเข้าสวมกอดพระโพธิสัตว์ จุมพิตแล้วปริเทวนาการ

ตรัสว่า ดูกองพ่อขุณฺณบุตร เมื่อมารดาได้ฟังเจ้าว่าหายไป ก็เข้าใจว่า
 เจ้าคงตกเหว มีเหตุที่ยประหนึ่งว่าแตกทำลายไป ไม่อาจดำรงตน
 อยู่ได้ ร้องไห้จนไม่เป็นสมปกติแลมีจิตต่อนิ่งซ่านปานประหนึ่งว่าจะ
 เป็นบ้า ปรารถนาจะตายตามเจ้าไป ไม่มีความปราถนาที่จะอยู่เป็นคน
 ดูกองพ่อขุณฺณบุตร ใครเป็นผู้ประทุษร้ายทำให้เจ้าตกเหว เหตุไฉนเจ้า
 จึงไม่ตาย แลหายไปสิ้นกาลนานถึงเพียงนี้ เจ้าจึงบอกเล่าให้มารดา
 ฟังตามจริงทุกประการ

พระโพธิสัตว์จึงเล่าความตามจริงว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พรหมณ์
 ปรโรหิตบุคคลล่อลวงข้าพเจ้า แล้วยกข้าพเจ้าขึ้นนั่งบนข่าแบกพาขึ้นไปบน
 ขรรพต ครั้นถึงเหวแห่งหนึ่งจึงทิ้งข้าพเจ้าลงไป ในเหว ด้วยอำนาจ
 ขุณฺณข้าพเจ้าจึงไม่ตาย ในลำคายนั้น มีเทพดาสององค์มาก่อองไฟให้
 สว่างแล้วยกข้าพเจ้าแสดงธรรมให้ฟัง แล้วยกข้าพเจ้าขึ้นไว้บนปากเหว
 ข้าพเจ้าจึงมาเมืองนี้ไม่รู้จักทางจึงลงไปวนเวียนอยู่ในข่า ครั้นไปถึง
 สระโบกขรณีก็ลงไปอาบชำระกาย แล้วยกน้ำเกยฝักบัวง่าช่วยบริโภค
 เป็นอาหาร ขณะนั้นพวกกุมภลักษณ์พากันมาจับข้าพเจ้า ผูกคอขึ้นไป
 เฝ้าพระยาकिनรณเมืองโกศล พระยาकिनรณก็ให้เสมียนตจางของข้าพเจ้า
 ไว้ในเรือนจำถึง ๓ ปี แล้วยกข้าพเจ้าออกให้แสดงธรรมให้ฟัง แล้วย
 มีความเลื่อมใสประทานนางสุวรรณคีรีผู้เป็นธิดาให้เป็นภรรยา แล้วยก
 อปราชให้ข้าพเจ้า ครั้นต่อมาข้าพเจ้าระลึกถึงมารดา ข้าพเจ้าจึงไต่กราย
 ลาพระยาकिनรณว่าจะไปเยี่ยมมารดา พระยาकिनรณก็จัดแจงทำขกแลหา
 ให้แล้วยกธิดาให้มากับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าทั้งสองพากันขึ้นมาจากอากาศ

ครั้นเห็นอโยนิกพากันลงมาอาศรัยอยู่ที่อาศรมพระดาบส ยังเอิญเกิดไฟไหม้อาศรมเลยไหม้ บุกทางทงสน ข้าพเจ้าทั้งสองจึงพากันลาพระดาบส พากันเคียดกินขกข่า ครั้นเวลาแคว้นอนิกพากันเข้าพักอาศรัยใต้ร่มไทร มียกยตบหนึ่งออกมาไล่จะจับกินเป็นภิกษา ข้าพเจ้าทั้งสองพากันวิ่งหนีมันก็พลตกกันไปคนละทาง ภายหลังได้ไปพบกัณฑ์อาศรมพระดาบส ออกองค์หนึ่งจึงพักอยู่ทนน ๗ วัน แล้วพากันลาพระดาบสมาถึงเมืองพระมารดาในกาลนั้น

พระนางภจจาเทวีได้ทรงสศขกัก็เกิดความสงสาร ไม่สามารถจะกลืนอัสสุชลไว้ได้ทรงกรรแสงแล้วตรัสว่า คุณกรพ่อขบขบทร พราหมณ์ปโรหิตนั้นครั้นประทุษร้ายเจ้าแล้ว ก็กลับมาขอกแก้มหาชนแลมารดาว่า เจ้าเป็นผู้ว่ายากห้ามไม่ฟัง เมื่อวิ่งไปวิ่งมาทางโน้นทางนี้ตกลงไปในเหว มารดาได้ฟังดังนั้นก็สำคัญว่าจริง จึงร้องไห้แล้วบริจาคมัตตกถิต แลรักษาคิลอทิศส่วนบุญไปให้ ด้วยสำคัญใจว่าบุตรเราตายแล้วทั้งนี้ ตรัสดังนั้นแล้ว จึงให้หาตัวอำมาตย์คนเก่าทั้งหลายเข้ามาเฝ้า แล้วมีพระเสาวนีย์ให้จับพราหมณ์ปโรหิตพร้อมทั้งบุตรภรรยา มาลงพระอาญาพินหนึ่งแล้วให้จำไว้ในเรือนจำ แล้วให้พิพากษาโทษที่ปโรหิตได้ทำแก่พระราชบุตรนั้น

อำมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลายจึงทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พราหมณ์ปโรหิตผู้นี้ เป็นผู้มจิตต์ประทุษร้ายต่อพระราชเจ้านายของตน การที่ทำนันประสังค์จะปลงพระชนม์ให้ตกษย ควรฆ่าพราหมณ์ปโรหิตนี้เสียพร้อมทั้งลูกแลเมียแลญาติเฝ้าพินธุทั้งหลายให้สิ้นเสียนหนาม

อำมาตย์ผู้หนึ่งออกความเห็นว่ พราหมณ์ปโรหิตผู้นี้ไต่ ทงพระ
ราชาลงในแหว แต่พระราชนันมีไต่ ถึงแก่ความตาย เพราะเหตุนี้
ควรเราทงหลายจะทงพราหมณ์ปโรหิตนี้ลงในแหวบ้าง แล้วเอาไฟคลอก
พวกญาติของปโรหิตเลียให้หมค ไม่ควรเลียงพวกพ้องคนทรยศอีกต่อไป

อำมาตย์ทงหลายวินิจฉัยเห็นพร้อมกัน ก็ให้กระทำตามถ้อยคำ
ของอำมาตย์ผู้นั้น แล้วนำความทูลพระราชเทวี ให้ทรงทราบตามท
ไต่ทำแล้วนั้น

จำเดิมแต่นั้นมา พระนางภจจาเทวีก้ให้อภิเษกพระโพธิสัตว์ ขน
ครองราชสมบัติกับนางสุวรรณศิรินทรเทวี พระโพธิสัตว์ ก็ไต่ เถลิงถวัลย์
ราชย์อยู่กาลกรฐพร้อมด้วยนาฏกิตถิหึงพ้องทงหลายอันเป็นบริวารประ
คจทงว่าทวมชวานอันเสวยทิพยสมบัติในเทวโลกฉนั้น เมื่อพระ
โพธิสัตว์ไต่เสวยราชสมบัติอยู่กับนางอคมเหษีสวรรณศิรินทรนี้ ก็พากัน
เอาใจใส่ปฏิบัติพระราชเทวีมารคาเลียง เป็นนิจกาลมีไต่ชาค

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาโพธิสัตว์ทรงระลกถึงมารคาของตนขึ้นมา
จึงไปเฝ้าพระนางภจจามารคาเลียงแล้วตรัสว่ ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้า
จะขอลาไปเยี่ยมเยียนมารคาที่เมืองโกฏนคร พระนางภจจาจึงถามว่
ตุกรพ่อผู้เป็นขียบุตร เจ้าจักไปโดยอย่างไร ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้า
จักไปแต่ผู้เดียว ตุกรพ่อผู้ขียบุตร ถ้าเจ้าจักไปเมืองโกฏนคร
เจ้าจงตระเตรียมพลนิกรรักษาตัวไปด้วยเถิด จักไปแต่ผู้เดียวหาควรไม่
ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพเจ้าจักไปเยี่ยมมารคาแต่ผู้เดียวก่อน ถ้ามารคา
ของข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าจึงจะยกพลนิกรรไปที่อยู่ทอ้เมื่อภายหลัง

ครั้นพระโพธิสัตว์ตรัสถึงนแล้วจึงตรัสฝากอัครมเหสีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า
 ข้าพเจ้าขอฝากนางสุวรรณศรีไว้กับพระแม่เจ้า พระแม่เจ้ามีความรัก
 ข้าพเจ้าฉันใด ขอจงมีความรักใคร่นางสุวรรณศรีฉันนั้นเถิด ตรัสถึงน
 แล้วก็แปลงเพศเป็นพ่อค้า เมื่อพระนางภิจามารดาเลียงแลนาง

อัครมเหสีร้องไห้อยู่ พระองค์ก็เสด็จลงจากปราสาทไปหาพวกพ่อค้าเกวียน
 แล้วบอกว่า เราจักไปทำการค้าขายกับท่านทั้งหลายในเมืองโกฏินคร

พ่อค้าเกวียนทั้งนั้นตกลงแล้ว ก็จักเกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม
 เต็มด้วยสินค้า พระโพธิสัตว์ไปประมาณเดือนหนึ่งก็ถึงเมืองโกฏินคร

แล้วพักเกวียนไว้ภายนอกเมือง พากันจำหน่ายสินค้าทั้งปวง ฝ่าย
 พระโพธิสัตว์ออกจากที่พักเกวียนแล้วไปนั่งอยู่ที่ท่าน้ำ

ในขณะนั้น หญิงทั้งหลายทั้งปวงคือหญิงที่ตกน้ำหญิงแพศยา
 หญิงเถาแก่ หญิงแม่นม พากันมาอาบน้ำที่แม่น้ำนั้น แต่ฝ่ายนาง
 วลีกาเทวีมารดาของพระโพธิสัตว์นั้น มาสู่คท้ายภายหลังหญิงทั้งปวง
 ครั้นมาถึงกยนอนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำนั้น

พระราชาโพธิสัตว์เห็นมารดาของตนจึงคิดว่า หญิงผู้นี้มีลักษณะ
 ทรวดทรงอันงาม ไม่เหมือนนักขหญิงสามัญทั้งปวง ควรเราจะไต่ถามดู
 ให้รู้เหตุ คิดถึงนแล้วจึงเรียกชื่อว่า คุณกรแม่ เชิญแม่มาข้างนี้
 หน่อยเถิด ครั้นนางวลีกาเทวีเข้าไปใกล้แล้วจึงถามว่า คุณกรแม่
 พระราชาผู้ครองเมืองนทรวรมณชื่อไร นางจึงถามว่า ท่านมาแต่
 เมืองไหน จึงมาถามถึงพระนามของพระราชา คุณกรแม่ ข้าพเจ้า

มาแต่เมืองไกล ท่านมาถามถึงพระนามของพระราชาเพื่อประโยชน์
 อะไรหรือ คุณกรมแม่ ขำพเจ้านอยากจะรู้ว่า พระยาโกมลราชแลนาง
 วลีกาเทวี มีอยู่ในเมืองนหรือ ๆ จะอยู่ในเมืองใด เพราะเหตุนี้ ขำพเจ้า
 จึงได้ถามถึงพระนามของพระราชา เพราะเหตุอะไร ท่านจึงมาถาม
 ถึงท่านทั้งสองนั้น คุณกรมแม่ เพราะเหตุที่ขำพเจ้าอยากจะรู้ข่าวคราว
 ของท่านทั้งสองนั้น จึงได้มาถามถึงท่าน คุณกรมแม่ พระยาโกมลราช
 นั้นเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนี้ แต่ฝ่ายนางวลีกาเทวีนนั้นคือตัวเรา
 พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น ก็ไม่สามารถจะกลั่นความโศกไว้ ได้
 จึงวิ่งเข้าไปกอดเท้ามารดาแล้วร้องไห้ปริเทวนาการ นางวลีกาเห็นดังนั้น
 ก็มีความสงสารยิ่งนัก จึงซักถามว่า ท่านร้องไห้ดังนั้นด้วยเหตุอะไร
 ข้าแต่พระแม่เจ้า ขำพเจ้าเป็นบุตรของท่าน คุณกรมแม่ บุตรแล
 ธิดาของเรามีไ้มี ไฉนท่านจึงมาว่าตัวท่านนี้เป็นบุตรของเราเล่า
 ข้าแต่พระแม่เจ้า ขำพเจ้าจะเล่าให้ฟัง ขอพระแม่เจ้าจงฟังคำของขำพเจ้า
 แล้วพระโพธิสัตว์ก็ทรงเล่าความ ตามคำที่เทพดาได้บอกเล่านั้นให้ฟัง
 ตั้งแต่ต้นจนถึงปริโยสานที่สุด
 นางวลีกาเทวีได้ฟังดังนั้น ก็รู้สึกว่าเป็นบุตรของตน นางจึง
 สวมกอดพระโพธิสัตว์แล้วขบเกล้า ร้องไห้รำพรรณต่าง ๆ แล้วเล่า
 ความว่า คุณกรมพ่อผู้เป็นบิดาบุตร เมื่อเจ้าอยู่ในท้องมารดา เจ้าเคลื่อนไหว
 จะออกมารดาก็ได้ รู้สึกว่าเจ้าจะคลอด เมื่อขณะเจ้าคลอดออกมาแล้ว
 มารดาก็ได้ยินเสียงเจ้าร้องไห้ เมื่อมารดา รู้สึกอยู่อย่างนั้นแล้ว ครั้น
 ได้ฟังเขาบอกว่าบุตรเป็นท่อนไม้ มารดาก็สลับไปไม่เป็นสมปกติ

ขณะนั้น หญิงทั้งหลายที่มาอาบนํ้าด้วยกัน ได้เห็นนางวลิกา
 สวมกอดพระโพธิสัตว์ตั้งนั้น ก็นำความไปกราบทูลพระเจ้าโกมลราชว่า
 นางวลิกาเทวีกระทำความสังวาสกับมาณพหนุ่มน้อย พระเจ้าโกมลราช
 ได้ทรง สดขี้กทรงพระพิโรธเป็นกำลัง ประคองตั้งอสรพิษที่มีผู้มาประหาร
 ลงที่ชนคหางฉนั้นนั้น จึงตรัสบังคับอำมาตย์ทั้งหลายว่าเจ้าทั้งหลายจง
 ไปจับมาณพหนุ่มน้อยกับนางวลิกาเทวี มาโดยยตีจำจองไว้ในเรือนจำ
 ให้จงได้

อำมาตย์ทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็ไปจับพระโพธิสัตว์กับ
 พระมารดามาโดยยตี แล้วจำด้วยเครื่องจำห้าประการ นำไปขังไว้ใน
 ในเรือนจำ

ฝ่ายพวกพ่อค้าที่มากับพระโพธิสัตว์ใคร่เหตุนี้ ก็พากันรยหน
 กลับไปเมืองกาลสิกรฐ์ ทูลประพฤติเหตุแห่งพระโพธิสัตว์ให้พระนาง
 ภิจจาแลนางสุวรรณคีรีทรงทราบ

พระนางทั้งสองได้ทราบเรื่อง ก็พากันทรงพระกรรแสงพิไรว่า
 ด้วยถ้อยคำมีประการต่าง ๆ แล้วปรึกษากันว่า เราควรจะคิดผูกเป็น
 ปฤศนาส่งไปเมืองโกฏินคร ครั้นปรึกษากันตั้งนั้นแล้ว ก็จารึกพระ
 ราชสาสน์เพื่อจะส่งไปเมืองโกฏินคร ในพระราชสาสน์นั้นว่า ข้าแต่
 มหาราชเจ้า ข้าพเจ้าทั้งสองคือมารดาแลธิดา เป็นหม้ายอยู่ทั้งสองคน
 ถ้าพระองค์ทรงแก่ปฤศนาได้ ข้าพเจ้าทั้งสองจักไปกราบไหว้ยอมเป็น
 ขาทบริจาริกาของพระองค์ ถ้าพระองค์ทรงแก่ปฤศนาไม่ได้ ข้าพเจ้า
 ทั้งสองก็จักไม่ไปเป็นขาทบริจาริกา ครั้นจารึกพระราชสาสน์แล้ว จึง

มอบให้อำมาตย์ที่เป็นบัณฑิตมีขุณยญาสามคนถือไป แล้วกระซิบสั่งข้อ
ปฤศนาไปกับอำมาตย์ ทถอราชสาสน์นั้น

อำมาตย์ราชบัณฑิตทั้งสามรับพระเสาวนีย์แล้ว ก็เชิญพระราชสาสน์
ไป ครั้นถึงเมืองโกฏฐนครจึงให้หน้าความขึ้นกราบทูลพระเจ้าโกมลราชว่า
จะขอนำพระราชสาสน์เข้าไปถวาย ครั้นพระเจ้าโกมลราชพระราชทาน
โอกาสรับสั่งให้หา จึงพากันนำพระราชสาสน์เข้าไปเฝ้า พระเจ้า
โกมลราชทอดพระเนตรเห็นราชทูตทั้งสามนาย จึงตรัสถามว่า ท่าน
ทั้งหลายเป็นราชทูตมาจากเมืองไหน ราชทูตทั้งสามทูลว่า ข้าพระองค์
ทั้งหลายมาจากเมืองกาลสิกรฐ์ จึงมีพระราชดำรัสถามว่า พระราช
สาสน์นั้นว่ากระไร ราชทูตทั้งสามจึงถวายราชสาสน์ พระเจ้าโกมลราช
ได้ทรงทราบพระราชสาสน์ดังนั้น ก็มีพระทัยโสมนัส แล้วมีพระราช
ดำรัสว่า เราก็คือสองคนคือบิดากบยบุตร เจ้านายของพวกท่านก็สองคน
คือมารดาภยธิดา ผกกบยปลาราก็พ่อตักัน ก็แต่ว่าในข้อปฤศนานั้น
มีเนื้อความว่ากระไรเล่า

ราชทูตทั้งสามเมื่อจะกราบทูลข้อความในปฤศนา จึงกล่าวเป็น
พระคาถาดังนี้ว่า

- กั อนุโต ชาลิตั ทณฺฑททีปั
- กั อนุโต มุเข ชาลิตเ อคฺคกั
- กั รตฺตมุเข สุกกา เจว
- ปณฺฑทีเตหิ วิชานีย ๑

ความว่า ประทีปคำมที่โพลงรุ่งเรืองในภายใน (เทียนลุกในไส้)
 ไต้แก่อะไร ไฟที่โพลงรุ่งเรืองภายในปาก (ไฟลุกในปาก) ไต้แก่อะไร
 นะกแขกเต้าปากแดง ไต้แก่อะไร ปฤศนาทั้ง ๓ นั้นคนท
 เป็นบัณฑิตจึงจะรู้

พระเจ้าโกมลราชกษัตริย์ ได้ฟังข้อปฤศนานั้นแล้ว ต่างก็
 ราพึงคิดข้อความในปฤศนานั้น พระเจ้าโกมลราชก็คิดแล้ว จึงทรง
 แก้วว่า เทียนลุกในไส้ นั้น ไต้แก่มะพร้าวไฟที่มิ่งออกออกมาแต่ภายใน
 ราชทูตทั้งสามทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ที่ทรงแก่นั้น หากตาม
 ปฤศนาไม่ พระพุทธเจ้าข้า

ในลำคานั้น พระยาภิณหวลราชบุตรจึงแก่ ในข้อขัญหาต่อไปว่า
 ไฟลุกในปากนั้น ใช้อินทิลไต้แก่มะพร้าว ราชทูตทั้งสามจึงทูลว่า
 หากตรงปฤศนาไม่ พระราชบิดากับพระราชบุตรก็จัญญูญา ไม่รู้ว่า
 จะแก่ ไชประการใดต่อไป

ขณะนั้น พระเจ้าโกมลราชจึงให้ประชุมหม่อมาตย์ ข้าราชการ
 เก่าใหม่พร้อมกัน แล้วมรขสั่งให้ แก่ขอปฤศนานั้น พวกอมาตย์
 ทั้งหมดก็ไม่สามารถจะแก่ ไต้ จึงตรัสแก่พวกราชทูตว่า ดูกรท่าน
 ทั้งสาม พวกเราทั้งปวงเป็นบุรุษไม่สามารถจะแก่ปฤศนาของสัตว์ไต้
 เรามีกความละอายยิ่งนัก เพราะเหตุนี้แหละ เราจะตั้งใจคิดปฤศนา
 ทั้งสามขอให้ออกจง ไต้ ท่านทั้งหลายจงยับยั้งอยู่ก่อน ตรัสดังนั้นแล้ว
 จึงมรขสั่งให้เอากลองไปเที่ยวตีข่าวร้องชาวพระนครว่า ถ้าผู้ใดสามารถ
 แก่ปฤศนาของกษัตริย์หญิงหม้ายทั้งสอง ไต้ เราจะให้ทองพันตำลึง

แก้ผู้นั้น แต่ให้เทยวตกลองข้าวร้องไปทั้งภายในแลภายนอกพระนคร
 คงนถง ๗ วัน ก็ไม่มีผู้ใดจะรบแก้ปฤศนานั้นได้ พระเจ้าโกมลราช
 จึงสั่งให้อำมาตย์ข้าราชการทั้งหลาย ทั้งผู้น้อยผู้ใหญ่มาประชุมพร้อมกัน
 แล้ว มีพระราชดำรัสว่า เราทั้งหลายพิจารณาใคร่ครวญนักแล้ว
 ก็ไม่เห็นอุบายที่จะแก้ปฤศนานั้นได้ ยักจะทำประการใด ท่านทั้งหลาย
 จงพากันวินิจฉัยตรวจตราในกาลนี้

อำมาตย์ข้าราชการทั้งหลายก็มีใต้ทุกประการใด ต่างก็พากัน
 อัญชลีหมอบก้มหน้าหนึ่งอยู่ พระเจ้าโกมลราชก็ทรงพระพิโรธ แล้ว
 ตรัสวิภาษพวกอำมาตย์เหล่านั้นว่า บุกรพวกอำมาตย์ชาติชั่ว พวกมึง
 คิดแต่รบเบียดหวัดเงินเดือน แล้วก็บริโภคอาหารนอนคลุมหัวสยาย มีใต้
 รุจิกเของตนเของปลายขออรรถธรรมอันสขุมบ้างเลย ถ้าพวกมึงคิดหา
 อุบายที่จะแก้ปฤศนานั้นไม่ใต้ ก็จะให้ตัดศีรษะพวกมึงเสียในวันพรุ่งนี้เข้า
 ตรัสดังนั้นแล้ว ก็ไม่ให้พวกอำมาตย์นั้นกลับบ้าน ให้ประชุมกันอยู่ทพน
 มหาศาลในท้องพระโรง พวกอำมาตย์เหล่านั้นก็ล้วนมรณภัยเป็นกำลัง
 จึงปรึกษากันว่า มาณพหนุ่มน้อยที่เป็นฐูของนางวลิกาเทวี มีวรรณ
 ผิวพรรณแลรูปร่างอันงดงาม เห็นจะมีขัณฺฑชาสามารถที่จะแก้ปฤศนาใต้
 ครั้นปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงกราบทูลความเห็นนั้นให้พระเจ้าโกมล
 ราชทรงทราบ

พระเจ้าโกมลราชใต้ทรงสตัย จึงตรัสว่า ถ้าฉนั้นเจ้าทั้งหลาย
 จงไปพามาณพนั้นมา เราจะพิจารณาครูปร่างหน้าตามันก่อน อำมาตย์
 ทั้งหลายรบ้พระราชโองการแล้ว ก็ไปถอกพระโพธิสัตว์ออกจากเครื่องจำ

นำตัวมาถวายต่อหน้าพระที่นั่ง พระเจ้าโกมลราชทอดพระเนตรเห็นพระ
โพธิสัตว์ ก็มีพระทัยโสมนัสให้เกิดความรักใคร่ราวกระว่ายตรจนนั้น จึง
ทรงพระดำริห์ว่า มาณพผู้ขึ้นมาแต่ที่ไหนหนอ ดุยงหนุ่มน้อยแลมีผิวพรรณ
รูปร่างกึ่งดงามยิ่งนัก ไม่ควรจะไปสังวาสร่วมรักกับนางวลิกาเทวีนั่นเลย

ฝ่ายพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นไปถึงก็ถวายบังคมพระราชบิดา แต่มี
ไต่ไหว่นางกณฺหลิมาแลพระยากณฺหลิราชบุตรซึ่งอยู่ณที่นั้น แล้วทำ
อาการเป็นประหนึ่งว่าซบเซานั่งอยู่ พระเจ้าโกมลราชเห็นประหลาด
ดังนั้น จึงตรัสถามว่า คุณกรมาณพ เหตุไฉนเจ้าจึงไม่ทำความเคารพ
ไหว่นางอัครมเหสีแลราชบุตรของเรา พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่สมมติ
เทวราช ข้าพระบาทยากจนเป็นคนชาวบ้านนอก เห็นนั่งอยู่ด้วยกันมาก
มายทั้งชายแลชวา มิได้รู้จักว่าเป็นพระอัครมเหสีแลพระราชบุตรของ
พระองค์ เห็นแต่พระองค์ทรงเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่จึงถวายบังคม เพราะ
ฉนั้นจึงมิได้เคารพกราบไหว้พระอัครมเหสีแลพระราชบุตร อีกประการ
หนึ่งท่านทั้งหลายก็เป็นกษัตริย์ขัตติยราชตระกูลบุญญาภิสมภาร แม้
ถึงจะได้ความเคารพวันทนากการของคนนั้นก็จะมีผลประเสริฐอะไร ควร
จะได้ความเคารพกราบไหว้ของพระราชาแลอำมาตย์ราชบริพาร จึงจะ
เป็นการประเสริฐสมควรแก่อิศริยยศอันใหญ่ยิ่ง พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าโกมลราชได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นจริง มิได้ทรงกริ้วโกรธ
พระโพธิสัตว์ กลับทรงพระโสมนัสเป็นอันมาก โดยทรงพระราชดำริห์
เห็นว่า มาณพผู้มขบุญญาเฉลียวฉลาดหลักแหลมยิ่งนัก จึงมีพระ

ราชกำรว่า คุกรมาณพผู้เจริญเจ้าสามารถจะกล่าวแก่ปฤศนาของ
 หญิงหม้ายทั้งสองใดหรือไม่ ข้าแต่สมมติเทวราช ข้อปฤศนาของ
 หญิงหม้ายสองคนเท่านั้น พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย แม้อปฤศนา
 ของชนทั้งหลายพหุหนึ่ง ข้าพระองค์ก็สามารถจะแก้ถวายได้ พระ
 พุทธเจ้าข้า คุกรมาณพ ถ้าจริงอย่างนั้น เราจะหาหญิงสาวที่มีรูป
 งาม ๆ มาให้เจ้า ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์สามารถจะกล่าว
 แก่ใดจริงดังที่ใดกราบขังคมทูล พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าโกมลราช
 เห็นว่าพระโพธิสัตว์ตรัสรับรองมั่นคง จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำชำระกาย
 ด้วยน้ำหอม แลให้นั่งภูษาใหม่อันงามสะอาด แลให้นั่งณอาสนอัน
 สมควร จึงตรัสถามข้อขุณฺหา ตามในปฤศนาที่นางพระยาทั้งสอง
 ถามมานั้น

ในลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ถอพิศวาลวิชนัน้อยู่ณราชบัลลังก์ ประ
 คฤกิจว่าจะเสด็จธรรมด้วยพระพุทธรูป ครั้นได้สัจด้วยพระราชปุจฉา
 ดังนั้น เมื่อจะกล่าวแก้ข้ออรรถปฤศนา จึงกล่าวพระคาถาว่า

อนุโต	ชลิโต	จ นาม	ธมฺมธโร	ปณฺฑิโต	จ
ปณฺฑาย	ชลิโต	ธโร	เอสา	ชลิตคฺคิ	นาม
มุเข	ชลิตคฺคิ	นาม	สมณา	จ สีสฺธา	
ยํ	มุเขน	อภิสปฺปิ	ตํ	ยถามุขํ	วตฺตตี
รตฺตมุขํ	สุกํ	นาม	มุขโต	ธมฺมํ	สวตี
มุเขน	ธมฺมํ	เทเสนฺโต	เตน	โส	ธมฺเมน
					ปณฺฑิโต ฯ

ความว่า บัณฑิตผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ผู้โพลงด้วยปัญญาความ
 รอบรู้เรียกว่าประทีปมีไฟอันโพลงในภายใน ไต่แก้ปฤศนาที่ว่าเทียบลูก
 ในไส้ เป็นข้อที่ ๑ สมณพราหมณ์ทั้งหลายแข่งด้วยปากอย่างไร ย่อม
 เป็นไปตามปากอย่างนั้น เรียกว่าไฟโพลงในปาก ไต่แก้ปฤศนาข้อที่ว่า
 ไฟลวกในปาก เป็นข้อที่ ๒ บัณฑิตผู้แสวงธรรมด้วยปาก ย่อมยังธรรม
 ให้ไหลออกจากปาก เรียกว่านักปราชญ์เพราะธรรม ไต่แก้ปฤศนา
 ข้อที่ว่านกแซกเต่าปากแดง เป็นข้อที่ ๓

ครั้นพระโพธิสัตว์กล่าวแก้ปฤศนาทั้ง ๓ ข้อจบลงแล้ว ราชบริษั
 ททั้งหลายมีอำมาตย์เป็นต้น อีกทั้งชนชาวพระนครทั้งหลาย ต่างคนก็
 ร้องช้องสาธุการ เสียงสาธุการประมาณแสนหนึ่งนั้น ก็เอิกเกริกไปใน
 โกลีมหานคร ราชทูตทั้งสามคนก็ประนมกรให้สาธุการชมเชยพระ
 โพธิสัตว์

ในลำดับนั้น พระเจ้าโกมลราชก็ทรงพระปริดาไสมนัส จึงตรัสว่า
 เราจะให้พัสดุสิ่งละสิ่ง ๆ คือ ช้าง ๔ เชือก ม้า ๔ ตัว โค ๔ ตัว รถ ๔ คัน
 ภริยา ๔ คน ทาสชาย ๔ คน ทาสหญิง ๔ คน บ้านส่วย ๔ ตำบล เงิน
 ๔ พันตำลึงให้เป็นรางวัลแก่ท่าน

ในขณะนั้น ราชทูตทั้งสามจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชาเจ้า
 พระราชเทวีทั้งสองได้มีพระเสาวนีย์สั่งมาว่า ถ้าพระองค์ทรงแก้ปฤศนา
 ลำพังพระองค์ได้ จะมาถวายอภิวันท์นัยยอมเป็นบาทบริจารีทั้งสองนาง
 ถ้าพระองค์ได้ โปรดให้บัณฑิตผู้ใดแก้ปฤศนาได้ ให้ ขอพระองค์ได้ส่ง
 ด้วยบัณฑิตผู้นั้น ให้ไปกำหนดการวิวาหมงคล พระพุทธเจ้าข้า

พระเจ้าโกมลราชได้ทรงฟังก็ทรงพระสรวล จิงตรัสถามพระ
 โภธิสัตว์ว่า คุณกรมาณพผู้เจริญ เจ้าอาจะไปเมืองกาลสิกรฐุใดหรือไม่
 ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์สามารถจะไปได้ พระพุทธเจ้าข้า คุณกร
 มาณพผู้เจริญ เจ้าจะต้องการเอาอะไรไปอย่างเล่า ฯ ข้าแต่สมมติเทว
 ราชเจ้า ถ้าพระองค์ให้เสนาทพร้อมด้วยองค์ & ไปด้วย พระเกียรติยศ
 ของพระองค์ก็จะปรากฏเป็นอันดี ทั้งจะได้ข้อยกกันสองพระมเหสีที่จะไป
 รัยมาถวายนั้นด้วย พระพุทธเจ้าข้า ฯ คุณกรมาณพ ค้าที่เจ้าพด้นเป็น
 การจริง เราจะให้เสนาม้องค์ & ไปกับเจ้าด้วย

ขณะนั้น พระโภธิสัตว์เห็นเป็นโอกาส จิงกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่
 สมมติเทวราช แต่ข้าพระองค์เที่ยวเสาะหาหญิงอันเป็นที่รักเป็นที่เจริญ
 ใจมาถึง ๗ ขแล้ว ฟังมาใดเห็นนางวลิกาหญิงแก่นั้นเป็นที่พอใจในกาลนี้
 เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์ขอรัยพระราชทานพานางวลิกาหญิงแก่นั้นไปด้วย
 พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าโกมลราชก็ทรงโปรดพระราชทาน แล้วตรัส
 ว่านางวลิกาเป็นสาวในรัชนบธรรมเนียมคี่ จะได้คู่แลนางมเหสีทั้งสอง
 นั้นด้วย จิงโปรดให้ไปถอดนางวลิกาเทวีมาจากเรือนจำ แลให้เสนา
 ม้องค์ & มาประชุมกันหน้าพระลาน แล้วพระราชทานนางวลิกาเทวี
 พร้อมทั้งเสนาม้องค์ & ให้ไปกับพระโภธิสัตว์

พระโภธิสัตว์นั้น เมื่อได้รัยพระราชทานสมความปรารถนาแล้ว จิง
 ดำริหว่า เราจักพาเอาพลรบเหล่านี้ไปเมืองเราก่อน แล้วยักกลับ
 มาทำยุทธสงครามต่อภายหลัง ดำริหดังนั้นแล้ว ก็ถวายขังคมลาพา
 นางวลิกาผู้เป็นมารดาออกจากพระราชนิเวศน์ ครั้นออกมาภายนอกแล้ว

จึงกระทำความเคารพกราบกรานมารดา แล้วพามารดาพร้อมด้วยเสนา
ม็องค๋ ๔ ออกจากเมืองไป

ฝ่ายมหาชนทั้งหลายมีพวกอำมาตย์เป็นต้น เมื่อได้เห็นพระ
โพธิสัตว์กราบกรานมารดาตั้งนั้น ต่างก็พูดกันว่า มาณพหนุ่มน้อย
ผู้นี้มิใช่ชายชู้ของนางวลิกาเทวี ชรอยคนทั้งสองนี้จักเป็นแม่ลูกกัน
เป็นมั่นคง เรามิมีความพิศวงยิ่งนัก

พระโพธิสัตว์นั้น ครั้นไปถึงเมืองกาลสิกรีฐ ก็ให้พวกพลนิกร
ทั้งหลายพักอยู่ภายนอกพระนคร แล้วพานางวลิกามารดาเข้าไปใน
พระราชนิเวศน์

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้น รู้ว่าเจ้านายของตนมาถึง
แล้วก็มีความยินดี พากันมาคอยเฝ้าอยู่ตามหม่อมตามคณะ นางภิจจาเทวี
กับนางสุวรรณศิรีช้าว ก็พากันมาต้อนรับด้วยความยินดี นางสุวรรณ
ศิรีว่าแม่เฒ่ามา ก็เข้ากราบเท้านางวลิกาเทวี แล้วบอกว่า ข้าแต่
พระแม่เจ้า ข้าพเจ้านเป็นสะใภ้ของพระแม่เจ้า นางภิจจานั้นเล่าก็ทัก
ทหายปราสัยตามฐานผู้ใหญ่ แล้วเข้าไปสวมนกอดพระโพธิสัตว์ มีพระ
เสาวนิตร์สว่า คุณกรพ่อผู้เป็นขี้ขบุตร เมื่อแม่ได้ทราบข่าวว่า พ่อ
ไปต้องโทษถูกจำจอง หทัยของแม่คงแตกทำลาย มีแต่ร้องไห้เศร้า
โศกปริเทวนาการทุกคืนทุกวัน มิได้มีความสุข มีแต่ระทมไปด้วย
ความทุกข์เป็นเบื้องหน้า ต่อดิคนใดจึงได้มีราชสาส์นผูกปลุกคนาส่งไป
แก่ไซ แต่ก็ยังมิวางพระทัยว่าพ่อจะพ้นทุกข์ การทพอกลับมาถถึงเมือง
ได้ โดยสวัสดิ์ พร้อมทั้งพลนิกรายแลมารดาของพ่อนี้ แม่มีความยินดี

เป็นที่ยังหาสิ่งที่จะเปรียบมิได้ แต่นี้ไปให้พ้อมีความสุขทุกทีวราตรีกาล
 แล้วนางก็มีเสาวนธามถึงสุขทุกข์ของนางวลิกาแลบุตร ครั้นเงรจา
 ปราสัยถึงสุขทุกข์ซึ่งกันแลกันแล้ว นางทั้งสามก็พากันขันสปรางค์
 ปราสาท

ในลำดับนั้น พระวนาวราชโพธิสัตว์ จึงมีพระราชดำรัสให้เลี้ยง
 คุพลนิกายที่มากขพระองค์ด้วยโภชนาหาร แลพระราชทานเสื่อผ้าตาม
 สมควรแก่ฐานันดรศักดิ์ ให้พักอยู่โดยควรแก่ความสำราญ แล้ว
 มีรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลาย มีเสนาบดีเป็นต้น ทรงตรวจตรา
 หม่อมพลจตุรงค์เสนาโยธาทหาร เพื่อจะเสด็จยাত্রาทัพไปเมืองโกฏินคร
 ทำการยุทธสงครามกับพระยาภคฉวลีราช มีพระสุรสิงหนาทตรีสร้อยเรียก
 จตุรงค์เสนาด้วยบาทพระคาถาว่า

หตฺถิ อสุสา รธา ปติ	เสนา สมนฺนาหยนฺตุ จ
เนคมา จ สมากตา	พฺร่าหฺมณา จ สมากตา
ตโต สญฺจิสหสฺसानิ	โยชโน จารุทสฺสุสนา
จิปฺปมายนฺตุ สมนฺนทฺธา	นानาวณฺเณหิ อลงฺกตา
นีลวตฺถา ธรานเเก	บีตาเนเก นีวาสิตา
อณฺเณ โลहितอณฺหิสา	สุทฺธาเนเก นีวาสิตา
จิปฺปมายนฺตุ สมนฺนทฺธา	นानาวณฺเณหิ อลงฺกตา
ตโต นาคสหสฺसानิ	โยชยนฺตุ จตุทฺทส
สุวณฺณเกจฺเจ มาตงฺเค	เหมกปฺปนิवासเส

อรุพฺเห คามนียะภี	โตมรังกุสปาณิกิ
จีปฺปมายนตุ สนนทฺธา	หตฺถิขนฺเชหิ ทสฺสีตา
ตโต อสสฺสทสฺसानิ	โยชยนตุ จตฺตทส
อาชานียะ จ ชาตียา	สินฺธเว สีมฺพาหเน
อรุพฺเห คามนียะภี	อินฺทฺริยา จาปฺচারิกิ
จีปฺปมายนตุ สนนทฺธา	อสุสปีฏฺเฐ อลงฺกตา
ตโต รทสฺสทสฺसानิ	โยชยนตุ จตฺตทส
อโยสฺสกตเนมิโย	สุวณฺณจิตฺร โปกฺขเร
อาโรเปนฺตุ ฐเช ตตฺถ	จมนฺมานิ กวจฺจานิ จ
วิปฺพาเลนฺตุ จ จาปานิ	ทพฺพหฺมมา ปาหารโน
จีปฺปมายนตุ สนนทฺธา	รเถสุ รทราชินิ ๑

ความว่า พลช้าง พลม้า พลราชรถ พลขทจรเคี้ยวเท้า อีกทั้ง
 ชาวคามนิกมชนบถ แลพราหมณ์ปโรหิตาจารย์ทั้งหลาย จึงมาประชุม
 ตามหน้าที่ให้พร้อมเพรียงกัน

ในลำดับนั้น พวกพลโยธาทหารประมาณหกสิบล้าน ล้วนแต่ผูก
 สอกด้วยเครื่องสรรพศัสตราวุธยุทธภัณฑ์ ประคักกายด้วยเครื่องอสังการ
 มี่เพศต่าง ๆ กัน แลคองามวิจิตรควรที่จะทศนา ขางหมู่ประคักกายด้วย
 เสือผ่าแต่ล้วนเขียว ขางหมู่ประคักด้วยเสือผ่าอันเหลืองล้วน ขางหมู่
 ประคักกายด้วยเสือผ่าแต่ล้วนแดง ขางหมู่ประคักด้วยเสือผ่าอันขาว
 สอาด พากันรีบมาประชุมตามประกาศโดยเร็วพลัน

ขุณฺณาสชาคก

ในลำคยนั้น พลข้างทงหลายหม่นสพน อนเกิดในมาตังคตระกูล
 ปรคัยค้วยหิตถาลังการแลวค้วยทอง มีผาตาช่ายปกกระพองเป้นต้น
 ทงมีนายหิตถาจารย์ปรคัยกายอ่ยประจำคอ มีถอชอครำค้ำมสุวรรณ
 พลคชสารทงปวงนน ลวนเรยวแรงร่ายคำรณ ต่างก็มาพรอหมกัน
 ตามประกาศ

ในลำคยนั้น พลอศวราชหม่นสพน เป้นลีนธวอาชานัยโดยชาติ
 มีกำลังสามารถอนรวคเร็วไม่ท้อถอย มีนายอัสสาจารย์แต่งกายถอแซ
 อ่ยประจำคัว ต่างก็มาประชุมกันตามหน้าทตามกำหนด

ในลำคยนั้น พลราชรถหม่นสพน ก้างงแห่งรถนนลวนแลวค้วย
 โลหะ มีขลลังกแลวค้วยทองงามวิจิตร มีชงช่ายขกประจำทัวทุกคัน
 ควรถนนแต่ลวนห่มค้วยเกวาระหนัง สามารถจะข้องกันสรรพคัสตราวุธ
 มีนายสารถนังในเบื้องหน้าปรคอ่ยทัวทุกรถ ต่างก็มาประชุมพรอหมกัน
 หมคในทนน

ครนหมุงจตรงคเสนามาประชุมกันพรอหมในวันทเจคแลว พระวนา
 วนราชโพธิสตัว จึงมีพระราชคำรัสสั่งอำมาตย์ผู้ใหญ่ว่า ท่านจงยก
 พลรบเหล่านไปก่อนเรา เมอถงเมอองโกฏนนครแลวจงลอมไว้ให้แน่นหนา
 แลวส่งข่าวสาสน์มาถึงเรา เราจะยกโยธาหาญตามไปต่อภายหลัง

อำมาตย์ทงหลายรบยพระราชโองการแลว ก็พากันรบยยกกองทัพ
 ไปเมอองโกฏนนคร ครนถงจงไหลลอมเมอองค้วยจตรงคทงหลายมีพลข้าง
 เป้นต้น แลวส่งพระราชสาสน์มาถววยพระโพธิสตัวตามมีรบยสั่ง

พระวนาวนราชโพธิสัตว์ได้ทรงฟังพระราชสาส์นดังนั้น ก็เสด็จไป
 หาพระมารดาทั้งสองแลพระมเหสีแล้วตรัสว่า พระแม่ภิจจาเทวีแลเจ้า
 สวรรณศิริ ต้องไปเมืองโกฏินครด้วยกัน เพราะว่าตัวข้าพเจ้านพระราชา
 บิดาส่งมาเพื่อจะให้พาท่านทั้งสองไปเฝ้า อนึ่งเล่าข้าพเจ้านกไทรยาค่าสั่ง
 มาโดยมั่นคง เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจะไม่พูดคำมสา แต่พระราชมารดา
 วลีกาเทวี จงอย่าสำเร็จราชการในเมืองนี้ จนข้าพเจ้าจะกลับมา ตรัสดังนั้น
 แล้วก็กราบไหว้พระมารดา พาพระมารดาเลี้ยงแลนางมเหสีออกจาก
 พระนคร แวดล้อมด้วยจตุรงค์เสนา ทิ้งเบื้องซ้าย เบื้องขวา เบื้องหน้า
 เบื้องหลัง เสด็จขึ้นประทับณค่อมงคลหัตถิ ซึ่งเป็นบรมราชพาหนะ
 อันสามารถจะย้ายเสนาฝ่ายปรบักษ์ให้ปราศัย ประทับณภายใต้เศวต
 ฉัตร อันแวดวงด้วยชายเงินแลชายทองชายแก้วมณี พร้อมด้วยพหล
 โยธอินประกอบด้วยรูปแลเสียงอนกก้อง ทั้งกำลังแห่งฤทธิแลกำลัง
 ความกล้าหาญ สามารถจะทำลายพนขุพิ แลย้ายเขาจักรวะพาให้
 ถิ่นทนากการแหลกลทำลาย พระวนาวนราชโพธิสัตว์นั้น งามไปด้วย
 บรมราชพาหนะ คือ หมู่พหลพลนิกาย แลงามไปด้วยพระสิริวิลาส
 กุจท้าวสักกเทวราชเสด็จออกจากเทวนคร
 ในกาลเมื่อพระวนาวนราชโพธิสัตว์ เสด็จยাত্রาที่พออกจากพระ
 นครนั้น บรรดาเทพดาทั้งหลาย คือ เทพดาทรรักษาพระนคร แล
 อารักขเทพดา ภูมเทพดา ต่างก็พากันอุโฆสนากการเข้าร้องว่า ทุกร
 ท่านทั้งหลายผู้เช่นเรา เพพดาเหล่าใด ที่สังสถิตอยู่บรรพตแลพน
 ดินแม่น้ำคงคาแลอากาศก็ดี เทพดาเหล่าใด ที่อยู่รักษารัฐสีมา

แว่นแคว้นอนกค เทพาททั้งหลายเหล่านั้น จึงมาประชุมพร้อมเพรียง
 กัน ยศนพระวนาวนราชโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระนคร พร้อมด้วย
 จตุรงค์แสนยากรเป็นขันธ์ จะไปทำยุทธสงครามแก่กษัตริย์ในเมือง
 โกฏินคร เราทั้งหลายจึงพากันตามเสด็จไป เพื่อจะได้ช่วยพิทักษ์
 รักษาพระโพธิสัตว์ แลเหล่าจตุรงค์เสนาทั้งปวง ให้ปราศจากภัยอันตราย
 เทพาททั้งหลายได้ฟังอุโฆสนาการดังนั้น ต่างองค์ก็มาพร้อม
 เพรียงกัน พากันแวดล้อมพระวนาวนราชโพธิสัตว์ ในเบื้องหน้าแล
 เบื้องหลัง ทั้งเบื้องซ้ายแลเบื้องขวา ทั้งช่วยอภิบาลรักษาไปในกองทัพ
 รัสมิ์อาภรณ์ของเทพเจ้าทั้งหลาย ก็ทั้งแสงอาวุธหอกดาบของโยธินาถ
 ก็รุ่งโรจน์โชตินาการสว่างไป ในหมู่พหลพลนิกายทั้งปวง
 พระวนาวนราชโพธิสัตว์นั้น แวดล้อมไปด้วยอิศริยยศแลโยธา
 หาญบริวารยศอันใหญ่หลวง ด้วยประการฉนี้ ผันพระพักตรเฉพาะเมือง
 โกฏินคร เสด็จยাত্রาทัพไปโดยลำคัมภรคา ชาวคามนิคมชนบทตาม
 สถลมารค ต่างก็พากันตกใจหนีไปจากที่นั้นๆ ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถ
 มาแลดูมาทว่าสักคนเคี้ยว ด้วยอำนาจอานุภาพพระโพธิสัตว์แลอานุภาพ
 เทพาททั้งหลาย ครั้นถึงเมืองโกฏิมหานครก็ให้หยุดพลตั้งค่าย แล
 ปลุกพลับพลาที่ประทับอยู่ณภายนอกเมือง แล้วให้ราชทูตนำพระราช
 สาส์นเข้าไปถวายพระเจ้าโกมลราช ในพระราชสาส์นนั้นว่า ทูกรท้าว
 โกมลราช ตัวเราเป็นบุตรนางวลิกाराชเทวี มีนามว่าวนาวนราช
 ถ้าพระองค์ทรงเชื่อจงให้เควตฉัตรแก่เรา ถ้าไม่ทรงเชื่อ จงจักโยธา
 หาญยกออกไปทำยุทธหัตถีชนช้างคู่สมกัน

ท้าวโกมลราชได้ทรงทราบราชสาส์นดังนั้น ก็มีพระสออันแห่งผาก
แลมีความสทึงตกพระทัยกลัวเป็นกำลัง จึงร้องไห้หาพระยากนิห
วลีราชบุตรชนมาเฝ้า แล้วตรัสปรึกษาว่า คุณกรพ่อผู้เป็นขี้ขบุตร ขคน
มิกษตรของคหิงยกพลมาล้อมพระนครของเรา แล้วมีราชสาส์นมาว่า
เป็นบุตรนางวลีการาชเทวี มีนามว่าวนาวนราช จะมาทำยุทธสงคราม
ชนข้างกับเรา ทวยบ้านเล้ากแก่เก้อชราแล้ว ไม่สามารถจะออกไป
สู้รบได้ ส่วนตัวเจ้าเล้ากยังพวงุ่นหนุ่ม ที่ไหนจะออกไปสู้รบกับเขาได้
อนึ่งเล่า เขาก็มีโยธาทาญอันมากมายเป็นหลายเท่า เจ้าจะคิดอย่างไร
จะมอบราชสมบัติให้เขา หรือเจ้าจะออกรบ

พระยากนิหวลีราชได้ทรงฟังคำขัตราตรัสดังนั้น ถึงคราวที่จะสน
ชนมาเพียงเท่านั้น ก็ยังเอิญให้เกิดความโลมสนสังนึกในการที่จะทำ
ยุทธสงครามเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา ขบุตร
นางวลีกานันมีเมื่อไร ได้มีอยู่ณที่ไหน พระราชานันกล่าวคำเท็จจะ
มาหาที่ตาย ข้าพระองค์จะขอพวกพลนิกายออกไปทำยุทธสงครามกับ
พระราชานัน ข้าพระองค์ได้คารัหมานานแล้วว่าจะไปทำสงคราม
รบพระราชามืองอน ขคนพระราชามืองอนมาทำรบ ก็เป็นการสมคิด
ของข้าพระองค์แล้ว ข้าพระองค์มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง ขอพระราชบิดา
อย่ามีพระทัยครันคร้าม แลอย่าทรงพระปรีวิตกเศร้าเสียพระทัยเลย
การที่จะทำยุทธสงครามนั้น เป็นภาระธุระของข้าพระองค์ ข้าพระองค์
จะรับผิดชอบพระเดชพระคุณจนกว่าจะหาชีวิตไม่

ท้าวโกมลราชไคทรงสคย ก็ค่อยเขาพระทัยหาความปริวิตก
จึงทรงมอบพละนิกายทั้งซ้ายขวาหน้าหลัง ทั้งอาญาสิทธิ์เค็ดชาคให้
พระราชบุตรออกทำยุทธสงครามตามปรารถนา

ครั้นรุ่งเช้า พระยากณหวลราชก็ถวายบังคมลาพระราชบิดา ออก
จากพระราชนิเวศน์ เสด็จขึ้นประทับณคณมวงคณคชสาร มีพละนิกาย
เป็นบริวารแวดล้อมโคจรอบ เสด็จยাত্রากองทัพออกจากพระนคร พวก
พละพละนิกกรบิลลือเสียงให้ร้องก้องสนั่น แผ่นพระพิภพตรงไปยังค่าย
ของพระโพธิสัตว์

ฝ่ายพระวนาวนราชโพธิสัตว์นั้น ครั้นทอดพระเนตรเห็นกองทัพ
ยกตรงออกมา ก็แต่งพระองค์เสด็จขึ้นทรงประทับณคณมวงคณคชาธาร
พร้อมด้วยพลโยธาหาญแวดล้อมเป็นขันธ์ ทรงใส่คชสารพระที่นั่งตรง
ไปยืนณที่ใกล้พระยากณหวลราชแล้วตรัสประภาษพ้อว่า คุณกรพระยา
กณหวลราช ไฉนท่านจึงอหังการยิ่งนัก ความตายจักมีแก่ท่านใน
วณนแล้ว ท่านจงกลับเข้าไปหาบุตรภรรยา บอกลาเสียให้เร็วขรรอย
แล้วจึงออกมารบกับเราเถิด

พระยากณหวลราชไคฟังดังนั้นทรงพระโกรธยิ่งนัก แลไปเห็นพระ
โพธิสัตว์ก็จำไค จึงตรัสบริภาษว่า คุณกรอ้ายนักโทษพระยาโจร กุ
หมายว่าใครทไเหนมาแล้ว มึงจะมาปล้นเมืองกหรือ มึงจะสิ้นชีวิต
ในวณนแล้ว กูจะไม่ให้มึงกลับไปถึงเมืองมึงไคอีก มึงอย่าหมาย
ว่าจะรอดชีวิตเลย ตรัสบริภาษดังนั้นแล้ว ก็ใส่ช้างที่นั่งตรงไป

ในขณะนั้น พวกพลทั้งหลายก็เข้าต่อยุทธกันไกลาหล พลข้าง
ก็เข้ารบกับพลข้าง พลมากเข้าต่อยุทธกับพลมา พลรบก็เข้าต่อสู้
กับพลรบ พลขจรเคิรเทากก็เข้ารบกับพลเคิรเท่าเป็นหมื่น ๆ กัน

ในลำคยนั้น ช่างหนึ่งของพระวนาวนราช โพลีสต์ว้เป็นราชพาหณะ
มีกำลังกล้าว่องไวยิ่งนัก ทั้งฉลาดในการที่จะต่อยุทธซึ่งไชย เข้าประงา
ได้ทำก็แทงช่างพระยากัณหวลลราช กคชยควยงาทงสองให้ล้มลง
ทันใดนั้นโยธาทาญของพระวนาวนราชโพลีสต์ว้ ก็ตรงเข้าไปตักพระคอ
พระยากัณหวลลราช ให้ศิระษนั้นขาดตกลงณพื้นปฐูพี

ขณะนั้น พวกพลพลโยธีของพระยากัณหวลลราช ก็พากันสตั้ง
กลัวมรณภัย ต่างพากันวิ่งหนีเข้าข้างในรีบไปทูลเหตุนี้แต่พระนางกัณห
ลลมาราชเทวีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ยคน พระราชบุตรของพระแม่เจ้า
ออกไปต่อยุทธนาการ ถึงซึ่งปราชัยสิ้นพระชนม์ชีพเสียแล้ว พระนาง
กัณหลลมาราชเทวีได้สตัยถึงนั้น คุงมีพระทัยแตกทำลาย ระทมไป
ด้วยควมโศกแทบพระชนม์ชีพจะวางวายลงทันที จึงวิ่งเข้าไปกราบทูล
พระราชสามีให้ทรงทราบ

พระเจ้าโกมลราชได้ทรงสตัย ก็สตั้งตกพระทัย มีพระเชพะ
ในพระคอกันแห่งผาก มีพระเสโทอันไหลอาบพระองค์ ทรงพระอาลัย
ในบิยราชบุตรคุงมีพระองค์อนขาดตกลง ทรงพระกรรแสงปริเทวนาการ
รำรึกพระราชบุตรด้วยบาทพระคาถาว่า

กณหวลลราชิ ทิสฺวา

สีสนินฺโนทานิ มโต

กสฺส มุขิ ปสฺสิสฺสามิ

ปจฺจามิตฺตาทานิ อวณฺณิ

โก มยฺหํ นาโถบี นตฺถิ มหุลลิกา ชราทานิ
 ปุพฺพเพวี น ภยามิหํ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต
 ทิสาสฺ อิทานิ มยฺหํ ทุพฺพโลทานิ อวณฺณิ
 ยนฺนุนาหํ สนฺตีกํ คจฺฉิ ตสฺส เสตฉตฺตํ ทมฺมิ
 เอกํเสน ชิวํ ลเภ ภทฺเท มยํ วิสํ ภูณฺเชม ฯ

ความว่า เราได้เคยเห็นหน้าพระยากัณหวลราชบุตร บัดนี้พระยากัณหวลราชบุตรก็มีเคียวอันขาดสนับเสียแล้ว เราจะเห็นหน้าใครอีกเล่า แทนไปขงจามีตรทั้งหลายจะคูหมั่น ใครจะเป็นที่พึ่งของเราอีกไม่มี บัดนี้เราก็มีกายอันแก่ชราแล้ว ถ้าเหมือนแต่ก่อนเราก็มักมีความกลัว เคยวนกตตคัพทเลองลือไปว่าเราทพลภาพ ชาศกจึงมาคูหมั่นได้ อย่างกระนั้นเลยเราจะไปเฝ้าถวายเควตฉัตรแก่พระยาวนาวนราช ขอแต่ชีวิตไว้เท่านั้น คุณกรเจ้ากณหสิมาผู้มีพักตร์อันเจริญหรือเราทั้งสองนี้ จะพากันกินยาพิษตายเสียดี

พระเจ้าโกมลราชกษัตริย์มเหษี ทรงพระอาลัยไค้กเศว้ากำสรคถึงพระยากัณหวลราชบุตร คุณมีพระหฤทัยอันแตกทำลาย พุ่มฟายด้วยพระอัสสุชชเนตร ทรงพระโสภาคูรเทวคฺประกอบไปด้วยความทุกข์โทมณัส

ฝ่ายพระยาวนาวนราชโพธิสัตว์นั้น ครั้นทรงชนะสงครามแล้ว จึงมีรับสั่งให้ราชทูตเข้าไปในเมือง ให้ทูลพระเจ้าโกมลราชว่า พระยากัณหวลราชบุตรของพระองค์ ออกมาทำยุทธนาการ ถึงซึ่งอุปราชย์

ตายเสียในท่ามกลางสงครามแล้ว ขันพระองค์ท่านจะออกไปรบหรือ
 ประการใด ถ้าไม่ออกไปรบก็จงออกไปถวายบังคม มอบเศวตฉัตร
 เสียในกาลนั้น

ราชทูตรับพระราชโองการแล้ว ก็เข้าไปในพระนคร ทูลความ
 ตามพระราชดำรัสนั้น ให้พระเจ้าโกมลราชทรงทราบ พระเจ้าโกมล
 ราชได้ทรงทราบก็มีพระหฤทัยอันสั่นไหวหวั่น จึงตอบพระราชสาส์น
 นั้นว่า ตัวเราชราภาพแล้วไม่สามารถจะออกไปต่อยุทธ์ได้ เราจะออก
 ไปเฝ้าถวายราชสมบัติ ราชทูตจึงนำความนั้นมากราบทูลพระโพธิสัตว์
 ให้ทรงทราบ

พระวนาวนโพธิสัตว์ได้ทรงสคย จึงมีรับสั่งให้พระราชมารดาเลี้ยง
 แลพระมเหสี ไปประทับอยู่ณค้ำย ๆ ละองค์ ส่วนพระองค์เองนั้น
 เสด็จประทับอยู่ณค้ำยค้ำนทศิขรพา

ฝ่ายพระยาโกมลราชนั้น ครั้นตอบพระราชสาส์นไปแล้ว จึงมี
 รับสั่งให้ราชบริษัทยศเครื่องราชบรรณาการ แล้วเสด็จออกจากพระนคร
 ตรงไปยังค้ำยค้ำนทศิขรพา ครั้นถึงจึงตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า พระ
 ราชาเสด็จอยู่ณที่ใด พวกอำมาตย์ทูลว่า พระราชาซึ่งประทับอยู่ณค้ำย
 ษัณษุมนัก พระองค์เป็นผู้ใหญ่ไม่สมควรจะเข้าไปเฝ้า จึงเสด็จไป
 ถามที่ค้ำยค้ำนทศิขรพา พระเจ้าโกมลราชเสด็จไปยังค้ำยทศิ
 ทักษิณ แล้วตรัสถามโดยนัยนั้น อำมาตย์ทั้งหลายทูลว่า พระ
 องค์จึงเสด็จไปถามที่ค้ำยทศิขรพา ครั้นเสด็จไปถามที่ค้ำยทศิ
 ปรักษิณ พวกอำมาตย์ก็ทูลว่า จึงเสด็จไปถามที่ค้ำยทศิขรพา พระ

เจ้าโกมลราชก็เสด็จไปที่ค่ายเนทิกศอคร แต่เสด็จวนเวียนไปมาตั้งนั้น
ก็มีพระสรีรกายอันเห็นคเห็นอย จนพระเสโทไหลอาบพระองค์ ทรง
ลำบากพระกายยิ่งนัก ทั้งประกอบไปด้วยความทกข์ความโศกแลความ
กลัว ทรงพระกรรแสงร่ำร่ำพรรณไปตามทางที่เสด็จนั้น

ฝ่ายพระวนาวน โภธิสัตว์ เห็นพระราชบิดาทรงลำบากพระองค์
ตั้งนั้นแล้ว จึงเสด็จออกจากค่ายทิศบูรพาไปต่อนริข เขิญพระราช
บิดาให้ทรงประทับณราชอาสน์อันวิจิตรขมุก ส่วนพระองค์นั้นประทับ
ณอาสน์อันต่ำ แล้วถวายบังคมพระราชบิดา ทรงพระกรรแสงพลา
ทูลถามว่า พระองค์ทรงรู้จักกระหม่อมฉันหรือไม่ ครั้นพระราชบิดา
ตอบว่าข้าพเจ้าไม่รู้จัก จึงตรัสซักถามว่า บุตรนางวลิกาเทวีมีหรือไม่
พระราชบิดาตอบว่า บุตรของนางวลิกาเทวีนั้นเป็นท่อนไม้ จึงตรัส
ถามว่า หญิงมนุษย์ที่คลอดบุตรเป็นท่อนไม้นั้น พระองค์เคยได้ยิน
ได้เห็นมาบ้างหรือ ตรัสตอบว่า เรายังไม่เคยได้ยินได้ฟัง แลไม่
เคยได้เห็นแต่ก่อนเลย จึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นพระองค์ก็เป็นคนพาล
มขัณฺฑชาดก ไม่ทรงพิจารณาใคร่ครวญให้แน่นอน มาลงโทษ
พระแม่ของกระหม่อมฉันแสนสาหัส มิได้มีความเมตตากรุณาอย่างเลย
มาเป็นไปไต่ถึงเพียงนี้ ด้วยอำนาจแห่งความหลง

ขณะนั้น ท้าวโกมลราชก็เกิดความพิศวงทรงสังเวช แลทรง
สังเกตเห็นว่า พระโภธิสัตว์นั้นเป็นราชโอรสของพระองค์ จึงตรัสถาม
ว่า คุณกรมหาราช ไฉนพระองค์จึงได้ตรัสตั้งนี้ พระโภธิสัตว์จึงเล่า
ความจำเดิมแต่เบื้องต้น จนนเทพบุตรได้เสวยรักษามา ให้พระราช

บิดาทรงทราบ แล้วทูลว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อ ก็จงถามนาง
 กณฺหลิมาอันเป็นชายาทรกของพระองค์เถิด ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง
 ก็ทรงพระกำสรดปริเทวนาการ เมื่อจะให้พระโพลีสัตว์ออกโทษที่ได้
 ฝึกมาแล้วนั้น จึงกล่าวพระคาถาว่า

ทุกุกฉฺฉนฺจ หิ โน ปุตุต ภูนหจฺจํ กตํ มยา
 กณฺหลิมา ย วจนา มาตุยา โทสํ กโรมิ
 มม โทสํ ขมตุ ตาต มา อามณฺญํ พนฺธาเปถ ฯ

ความว่า คุณกรพ่อดีเป็นบุตร พระบิดานมาหลงเชื่อคำของนาง
 กณฺหลิมา จึงได้ลงโทษมารดาของเจ้า อันนี้เป็นกรรมอันชั่วร้ายที่
 บิดาได้ฝึกมาแล้ว เจ้าจงออกโทษเสียเถิด อย่าผูกอาฆามาฏบิดาเลย
 ท้าวโกมลราชกล่าวคาถามาโทษดังนี้แล้ว จึงตรัสชวนพระ
 โพลีสัตว์ว่า คุณกรพ่อดีเป็นบุตร เจ้าจงเข้าไปในเมืองกษยบิดาเถิด บิดา
 จะซักถามนางกณฺหลิมาในที่เฉพาะหน้าเจ้า ตรัสฉนั้นแล้วก็พาพระ
 โพลีสัตว์เข้าไปในเมือง แล้วให้ประคยตกแต่งพระนครด้วยเครื่องอลัง
 การ ให้ห้ามประตูจตั้งว่าเทวนคร แล้วข่าวร้องให้ราษฎรเล่นการมหรศพ
 ครบกำหนด ๗ วัน

ในกาลนั้น นางกณฺหลิมาเทวี ได้ทราบว่ายบุตรนางวลิกาเข้ามา
 ในเมืองกษยพระราชบิดา นางจึงปรึกษากวาทาสีของตนว่า เราสำคัญ
 ว่าบุตรนางวลิกาเทวี ที่เราให้เอาไปฝังเสียในบ้านนั้นตายแล้ว บัดนี้
 กลับรอดชีวิตมาได้ เราจะกระทำอย่างไรดี ปรึกษากันดังนี้แล้ว
 ก็ให้เกิดความสท้งกลัวความผิด หวาดเสียวต่อความตายเป็นกำลัง

จะนอนนิ่งก็มิได้มีความสุข มีแต่ทุกข์โทมนัสเป็นเบื้องหน้า จนפקตร์
 ผิดเคลื่อนควิปริต มีรู้ที่จะคิดประการใด มีกายอันห้วนไหวสทกสท้าน
 เปรียบปานคจัสตวที่ถูกกรรมกรรมชยชคน
 ในลำคยนั้น ท้าวโกมลราชจึงมีรับสั่งให้หาตัวนางกณฺหลิมามาเทว
 มาเฝ้า แล้วมีพระราชดำรัสถามว่า คุณกรหญิงชั่วร้ายสามาญ
 บุตรของนางวลิกาเทวนั้นมีหรือไม่ จึงให้การไปตามจริงอย่าขี้ขยง
 นางกณฺหลิมาก็ฟังพระราชดำรัสดังนั้น จึงคิดว่าถ้าเราไม่รับ
 ตามความจริง ก็จะถูกลงพระราชอาญาถึงสาหัส เพราะโทษที่เรา
 กระทำนั้น เทพเจ้าก็ใคร่รู้เห็นเป็นพยาน เพราะฉะนั้นเรารับเสียตาม
 จริงดีกว่า แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด นางคิดดังนั้นแล้ว ก็ยกกร
 อัญชลิตถวายเป็นคมกมพกตร์อยู่ ครั้นท้าวโกมลราชทรงซักถามอีก นาง
 ก็ทูลรับว่า ข้าแต่สมมติเทวดา บุตรของนางวลิกาเทวนั้นมีอยู่ พระ
 พุทธเจ้าข้า จึงตรัสซักต่อไปว่า บุคณฺบุตรของนางวลิกาเทวนั้นอยู่ที่
 ไหน นางก็ทูลความตามอธิบายที่ตนกระทำนั้นให้ทรงทราบทุกประการ
 ท้าวโกมลราชก็ทรงฟังดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก จึงมี
 พระราชโองการให้จับพวกญาติแลเหล่าทาสีของนางกณฺหลิมามาแล้ว ให้
 ขุดหลุมที่หน้าพระลาน ผังคนเหล่านั้นมีนางกณฺหลิม่าเป็นประธาน ลง
 เพียงคอ จึงให้เอาฟางกลบเกลยข้างบน คลอกเสยด้วยไฟฟาง แล้ว
 ให้เอาผาลเหล็กไปให้คอกขาด เอาทรางศพบ้างทิ้งเสียในเวจกฏีต่าง ๆ
 ครั้นให้สำเร็จโทษคนที่ชั่วร้ายแล้ว ก็เสด็จมานั่งใกล้พระโพธิสัตว์ ทรง

พระโสมนัสเบิกบานพระหฤทัย แล้วตรัสถามว่า คุณกรพ็อบขัยบุตร
 เมื่อเขาเอาเจ้าไปฝังเสียในป่า ไฉนเจ้าจึงรอดชีวิตเป็นอยู่ได้เล่า
 พระโพธิสัตว์เจ้าจึงทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา เมื่อเขาเอาข้าพเจ้า
 ไปฝังในท โคนต้นไม้ เทพดาที่สิงสถิตอยู่บนต้นไม้จินทน์แดงคิด
 ประหลาดใจ จึงไปขกหยิบขนจากหลุม อ้อมเอาข้าพระองค์ออกจากหยิบ
 แล้วเลี้ยงไว้ ครั้นข้าพระองค์มีอายุได้ ๗ ปี เทพดานั้นจึงเล่าเรื่อง
 ที่ข้าพระองค์คลอกจากกรรมมารดา ถูกนางกณ्हลิมาวิษยา ให้ทำส
 เอาไปฝังเสียในป่า แล้วเอาที่นอนไม้ทำโลหิตแทน ทูลยงให้พระ
 ราชบิดาลงโทษพระราชมารดา ทำให้เป็นทาสีตักน้ำใช้ ใน โรงครัว
 ข้าพระองค์ ได้ฟังก็ส่งสารพระมารดา ปรารถนาจะเข้ามาวิชัยการงาร
 แทนพระมารดา เทพเจ้านั้นห้ามไว้แนะนำให้ ไปเรียนศิลปศาสตร์ใน
 สำนักพระคายนัส แล้วพระโพธิสัตว์ก็เล่าเรื่องของตน จำเดิมแต่เทพ
 บุตรจุติแล้วไปเรียนศิลปศาสตร์ ทั้งได้รบความทุกข์สุขต่าง ๆ มีต้อง
 ถูกทขตแลถูกจำจองอยู่ในเรือนจำเป็นอาทิ จนถึงทำการยทธสังคราม
 ฆ่าพระยากณ्हหวลราชให้ถึงชีวิตอันตราย ทรงบรรยายตั้งแต่ต้นจนถึง
 ที่สุด ถึงที่ใดกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ให้พระราชบิดาทรงทราบถถวน
 ทุกประการ

ท้าวโกมลราชได้ทรงฟัง ก็ให้เกิดความสังสารสลคพระหฤทัย
 จนพระเนตรทั้งสองนองไปด้วยพระอัสสุชลธารา เข้าสวมกอดพระโพธิสัตว์
 จุมพิตแล้วทรงพระโสมนัสรำรำพรรณโดยประการต่าง ๆ

ในลำดับนั้น ชาวนางในทั้งหลายมีพระสนมเป็นต้น ได้เห็นพระ
 ราชาทรงพระกำสรวล ไม่สามารถที่จะกลั้นความโศกได้ ต่างคนก็พา
 กันร้องไห้ปริเทวนาการเสียงสนั่น อากาณั้นประคองคิงว่าไม่ร้องอันต้อง
 ลมพายุลมย่ำยี้ เสียงร้องไห้ปริเทวนาการอันมีไปทั้งพระราชนิเวศน์ ต่าง
 คนก็พากันส่งสารสั่งเวชพระโพธิสัตว์ทุกถ้วนหน้า

ในลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เห็นชนทั้งหลาย มีพระราชบิดาเป็น
 ประธาน พากันปริเทวนาการอยู่คึงนั้น จึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
 เป็นมหาราช ชนชอว่าสัตว์ทั้งหลายทเวยนว่าอยู่ยอยู่ในสังสารวัฏ ย่อม
 จะไทรยทุกขบ้าง ได้ประสยสุขบ้างเป็นธรรมดา ผู้ที่ทุกคัลลิมชุกได้
 วยความสุข ผู้ที่อกคัลลอปถมภักไทรยความทุกข ผู้ใดกระทำโทษ
 ให้แก่เขา เวกก็ย่อมติดตามผู้นั้นไป คุจพระเถรเจ้าผู้เป็นช่างเย็บจีวร
 ฉนั้น พระโพธิสัตว์จึงนำอกคิตนทานมาเล่าถวายว่า

อดีตเต เอโก มหาเถโร ๑ ล ๑ คึงได้สคัยมา ในอดีตกาล
 ล่วงแล้ว มีพระมหาเถรองค์หนึ่ง เย็บปะจีวรเก่าอยู่ด้วยเข็ม ปลาย
 เข็มไปแทงถูกตัวเล่นตาย พระมหาเถรนั้นก็มีไทร ฝายเล่นครัน
 ตายแล้ว ก็ไปเกิดในตระกูลพรานเนื้อ ครันเจริญวัยชนกถอหอกไป
 ในป่า เพื่อประโยชน์จะฆ่าเนื้อมาเป็นอาหาร พระมหาเถรนั้นเควสวัน
 ทางมา ครันเห็นนายพรานเขากมีความกลัว จึงหนีเข้าชอนอยู่ณพุ่ม
 ไม้ ในป่า นายพรานนั้นครันมาถึงที่พุ่มไม้ นั้น จึงคิดว่าพระมหาเถร
 เห็นเราถอหอกมา เห็นจักมีความกลัวเรา อย่ากระนั้นเลยเราจักทิ้ง
 หอกนเสียก่อน แล้วจะคอยจับพระมหาเถรต่อภายหลัง นายพราน

คิดคงนแล้ว ก็พุ่งหอกนั้นเข้าในพุ่มไม้ หอกนั้นก็ไปปักอกพระมหา
เถรตาย เป็นทั้งนั้นเพราะอำนาจกรรมที่พระมหาเถรเข้บจิ๋วร ย่ลายเข้บไป
แทงถูกตัวเล็นตาย

พระโพธิสัตว์นำเอาเรื่องนิทานนี้ มาเล่าถวายเป็นอุทาหรณ์แล้ว
จึงทรงนำเรื่องนิทานอื่นออกมาเล่าถวายว่า

อดีตเต กิร เอโก นโว ภิกขุ ฯลฯ ดังได้สัข้มา ใน
อดีตกาลล่วงแล้ว มีภิกษุชวชใหม่รูปหนึ่ง เป็นผู้มีความฉลาดในการ
วาดเขียน อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุนั้นหุงน้ำมันเพื่อจะประสมสีเครื่องเขียน
ได้เห็นแมลงวันตัวหนึ่งตกลงไปตายอยู่ในที่หุงน้ำมันนั้น จึงคิดว่า
แมลงวันนี้ไม่ควรจะมาตายเลย ฝ่ายแมลงวันนั้น ครั้นตายแล้วก็
ไปเกิดในครรภ์พระอัครมเหษี เมื่อถวบทศมาศก็คลอดจากพระครรภ์
กุมารนั้นเจริญวัยขึ้นโดยลำดับ ภายหลังก็ได้ครองราชสมบัติแทนพระ
ราชบิดา จึงทรงปฏิบัติภิกษุรูปนั้น กระทำให้เป็นชัตนทนต์ของ
ราชตระกูล อยู่มาวันหนึ่ง จึงมีรับสั่งให้ภิกษุชัตนนั้นเขียนรูปพระ
อัครมเหษี ภิกษุนั้นก็เขียนรูปหญิงเหมือนพระอัครมเหษีทุกอย่าง แล้วทำ
น้ำยาสีดำให้หยดลงไปติดอยู่ในที่ตั้งแห่งของลับ สัคานนั้นก็มัสถฐาน
คล้ายกันกับข้ไป ไปติดอยู่ที่ข้ของลับของรูปเขียนพระอัครมเหษี พระราชา
ไปทอดพระเนตรเห็นข้ที่ลับของรูปเขียนคังนั้น ก็ทรงพระพิโรธย้งนัถ
จึงมีรับสั่งให้จับภิกษุชัตนนั้น ไปใส่ลงในกระทะน้ำมันที่กำลังเดือดพล่าน
อยู่ ภิกษุนั้นถึงแก่ความตาย

๔
ขุณฺณาสชาคก

พระโพธิสัตว์นำเรื่องนันทานมาเล่าถวายแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่มหา
 ราชเจ้า ขนช่อว่าเวอร์แล้ว ย่อมคิดตามบุคคลผู้ถูกผูกเวร ประคองจึงว่า
 แอกลอนตามเขี่ยคเขี่ยพิคโคโคไซ แลกงเกวียนอนตามกระทยเท้าของโค
 ไซฉนั้น เพราะเหตุฉนั้น บุคคลที่ไม่มีโทษเลย ก็อาจถึงซึ่งทุกข์
 มีการทำเป็นต้นได้ ดุจข้าพระองค์เป็นตัวอย่าง ใช้แต่เท่านั้นห้ามมิได้
 ขอพระองค์จงทรงพงอกคณิทานอนอก ดุจข้าพระองค์จะนำมาเล่าถวาย
 ดุจต่อไปนี้ว่า

อดีตสมัย หิ เอกา กุมาริกา ๑ ล ๑ ในอดีตกาลที่ล่วงมาแล้ว
 มีนางกุมาริกาผู้หนึ่ง บวชเป็นนางปริพพาชิกามาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก
 ทั้งเป็นผู้รักษาศีลบริสุทธิ์ ไม่มีค่างพร้อยมาทว่านอัยหนึ่ง กรายเท่า
 จนถึงนางนนแก่เจ้าชรา อยู่มาวันหนึ่งนางปริพพาชิกานั้น ไปอาบน้ำ
 ที่ท่าน้ำ ครั้นอาบน้ำแล้วกชนมาผลคผานุ่งจึงบคผาจะตาก ในฉนั้น
 มีลูกปลาเล็กตัวหนึ่งคคอยู่ก็เลยตาย นางปริพพาชิกาก็มิได้รู้ว่าลูกปลา
 เล็กนั้นถูกบคผาตาย ฝ่ายลูกปลานั้นครั้นตายแล้วก็ไปฟ้องพระยายมว่า
 ข้าแต่มหาราชเจ้า นางปริพพาชิกานั้น ทำข้าพเจ้าให้ตาย ฝ่ายนาง
 ปริพพาชิกานั้น เมื่อถึงอายุขบคทำกาลกรียา ไปถึงวิสัยของพระยายม
 พระยายมจึงถามว่า คุณกรหญิงถ้อยลามก เจ้าเป็นผู้เขี่ยคเขี่ยพิทำลูก
 ปลานให้ตายมิใช่หรือ นางปริพพาชิกาก็ไม่รีบแล้วพูดว่า ข้าพเจ้าบวช
 มาตั้งแต่เด็ก มิได้เคยเขี่ยคเขี่ยพิทำสัตว์โคให้ตายเลย ทั้งไม่เคย
 ให้ทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ลูกปลาจึงพูดว่า ท่านจงระลึกคูก่อนเกิด
 วันหนึ่งท่านไปอาบน้ำที่ท่าน้ำ ข้าพเจ้าเข้าไปคคอยู่ในกลบผานุ่งของท่าน

ครันท่านชนจากท่าน้ำก็ผลัดผ้าถุงแล้วขิดผ้า ทำข้าพเจ้าซึ่งติดอยู่ใน
 กลบผ้านั้นให้ตาย จริงหรือไม่ขอให้นึกดู นางปริพพาชกานึกได้
 แล้วขอขมาโทษลูกปลานี้ว่า เรามีไต่แก่ลึงทำท่านให้ตายเลย แล
 เราก็มิไต่รู้ว่าท่านตาย เพราะเราขิดผ้าถุง ครันนางให้ลูกปลา
 ออกโทษแล้ว แล้วนางก็เป็นอันพ้นจากกรรมวิบากนั้น

พระโพธิสัตว์นำเอานิทานต่าง ๆ มาเล่าถวายให้เห็นเป็นอุทาหรณ์
 ดึงนแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่มหาราชาเจ้า สัตว์ทั้งหลายที่ท่องเที่ยวอยู่ใน
 วิญญูสงสารนี้ ย่อมมีเวรเป็นธรรมดาอย่างนี้แล

ท้าวโกมลราชได้ทรงสดับเรื่องต่าง ๆ ดึงนแล้ว ระลึกถึงโทษ
 ที่ตนทำแก่นางวลิกาเทวี จึงตรัสถามว่า ยศนางวลิกามารดาของเจ้า
 อยู่ที่ไหน บิดาจะขอขมาโทษ ให้มารดาเจ้าออกโทษแก้บิดาข้าง

พระโพธิสัตว์ทูลว่า พระนางวลิกามารดาข้าพระองค์นั้นอยู่รักษา
 เมืองกาลสิกรฐี แต่พระมารดาเลี้ยงกับนางสุวรรณคีรีอยู่ที่กองทัพ
 ทูลดึงนแล้วก็ส่งอำมาตย์ทั้งหลายให้เอาออกไปรับพระราชมารดาแม่
 เมืองกาลสิกรฐี แลให้รับมารดาเลี้ยงมาพร้อมกันในโกฏินคร ครัน
 พระราชบิดาขอขมาโทษที่ผิดพลั้งมาแก่นางวลิกาเทวีแล้ว พระโพธิสัตว์
 ก็เริ่มทำการอภิเษกพระราชมารดาทั้งสองตั้งนางวลิกาเทวีไว้ในที่เป็น
 อicumเหษทหนึ่ง แล้วตั้งนางภิกษามารดาเลี้ยงให้เป็นอicumเหษทสอง
 ครันสำเร็จการอภิเษกแล้ว ส่วนพระองค์ก็ทูลลากษัตริย์ทั้งสาม
 พานางสุวรรณคีรีไปครองเมืองกาลสิกรฐี มีสมัญญาภิธานว่า พระเจ้า
 วนาวนราชบรมกษัตริย์ พระองค์ก็ประกอบไปด้วยพระยศแลอำนาจ

อันยิ่งใหญ่ แผลไปทั่วสกลชมพูทวีป ทรงทศพิธราชธรรมจรรยา
 พระราชทานโอวาทแก่พระราชอาแลมหาชนทั้งหลาย ซึ่งมาแต่นครทั้งสี่
 ใหญ่ทั้งอยู่ในสุจริตธรรม แลให้รักษาศิลปะาเพ็ญทานการกุศล ส่วน
 พระองค์เองนั้น ก็ทรงบำเพ็ญในกุศลสุจริตธรรม แลให้สร้างโรงงาน
 ๖ ตำบลคือ ที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ทิศ แลที่ท่ามกลางเมือง ๑ แลใน
 พระราชนิเวศน์ ๑ ทรงบริจาคผ้าห่มแลโภชนาหารออกทั้งเงินแลทอง
 สิ่งของทั้งปวง แจกจากผู้มีความต้องการทุกถ้วนหน้า ทั้งพระราชทาน
 สุราปานแก่นักเลงสุราทั้งหลาย ใครปราถนาสิ่งใดก็พระราชทานสิ่งนั้น
 ให้สำเร็จความปราถนา เพราะเหตุนี้ พระโยธมาจารย์จึงได้ประพันธ์
 พระคาถาว่า

ตโต รตฺยา วิวสเน	สุริยสุสุคฺคมนฺ ปติ
อถ วนาวนราชา	หตฺถิขนุชวรคโต
มหตฺติยา เสนาย จ	มหตฺติยา นาฏกาหิ
ปรีวาเรหิ ปรีวุโต	ทานคฺคิ ทาทุมฺปาคมิ
โส จ อาณาเปติ ราชา	มา จ กิณฺจ วิเหจถ
อิธาคเต วณิพฺพเก	ตปฺเปถ อนฺนปาเนน
โภชนํ โภชนตฺถินํ	วตฺถกามานํ วตฺถานิ
โสณฺทานญจ สุราปานํ	สมฺมาเทว ปเวจฺจถ
สุวณฺณเรตนญจาปี	ทาสทาสิโคมฺหิสญจ
เสนาสนยานวาหิ	สพฺพญจ ททาติ ราชา ฯ

ความว่า ครั้นเวลารุ่งราตรี พระอาทิตย์สงวรมีสว่างแจ่มแล้ว
 พระวนาวนราชโพธิสัตว์ก็มีพระหฤทัยอ่อนแอแล้ว เสียดใจจนทรงบรม
 คชาธาร แวคล้อมไปค้ำยเสนาโยธาทหารแลนางนาฏกิติถเป็นอันมาก
 แล้วมีพระราชโองการมิให้ราชบริพารผู้ใดเขี่ยคเขี่ยพห้ามปรามพวกจาก
 วนพิทคนกำพร้าอนาถาอันเขี่ยคเสี่ยกกันมารับพระราชทาน ทรงบริจา
 คอันนปานาหารให้พวกวนพิทเป็นต้นอันหน้าแล้ว ทรงบริจาคโภชนะ
 แก่ผู้ท่ต้องการโภชนะ ทรงบริจาคสุราขานแก่นักเลงสุราทั้งหลายแล้ว
 ทรงบริจาคสรรพพัสดุทั้งปวงคือ แก้วแหวนเงินทอง ทาสกรรมกร
 ทาสีทาส่า ช่างไม้โคกระบือ ยวดยานคานหาม โดยสมควรแก่พระ
 ราชศรัทธาแล้วก็เสด็จกลับเข้าสู่พระราชนิเวศน์สถาน
 พระวนาวนราชโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบุญทั้งหลายมีบริจาคตาน
 เป็นต้น โดยนิยมตั้งเป็นนิตยกาล ครั้นสิ้นพระชนมายุสังขาร ก็ขึ้นไป
 ยังเกิดในดาวดึงส์พิภพ ชนทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติตามโอวาทของพระ
 โพธิสัตว์นั้น ล้วนชีพทำลายฉนธ์ก็ไปเกิดในสุคติภพ

สตุถา อิมั ธมฺมเทสนั อหริตฺวา สมนเค็จพระบรมนราสภ
 คาสดาจารย์ทรงนำอดีตนิทานมาตริสเทศน์นาดังนั้นแล้ว จึงตรัสว่า บุกร
 ภิกษุทั้งหลาย นางจิณฺจมาณวิกาณ ไต่ทำความเพียรเพื่อจะฆ่าตถาคต
 ในอดีตกาลดังนั้นแล มีพระพุทธานุภาพแล้ว จึงทรงประกาศลิจจเทศน์
 ครั้นจบพระอริยสังฆเทศน์นางก็ทรงประมวญชาตกว่า นางกณฺหลิมาเทวี
 ในกาลนั้น กลับชาติมาคือนางจิณฺจมาณวิกาณในกาลนี้ พระยากณฺหวลิราช

ผู้เป็นบุตรของนางกณฺหลิมาในกาลนั้นกลีบชาติมาคือสฺยปฺยปริพพาชก
 เทพบุตรผู้เลียงรักษาพระวนาวน โพลีสฺตวฺในกาลนั้น กลีบชาติมาคือ
 อานนทพทธอปจฺจาก คายสฺผู้เป็นอาจารย์ของพระวนาวน โพลีสฺตวฺในกาลนั้น
 กลีบชาติมาคืออริยกสฺสปลฺสงฺฆวคฺคมาจารย์ กาลยกษทจยพระวนาวน
 โพลีสฺตวฺในกาลนั้น กลีบชาติมาคือฉนฺนภิกษุ นางกาลยกษทจยภรรยา
 กาลยกษในกาลนั้น กลีบชาติมาคือนางมาติกมาตา พราหมณ์ผู้ปโรหิต
 ทลวงพระวนาวนโพลีสฺตวฺไปทิ้งลงในเหวในกาลนั้น กลีบชาติมาคือ
 ภิกษุเทวทตฺต เทพบุตรทั้งสองที่ช่วยพระวนาวนโพลีสฺตวฺขึ้นจากเหวใน
 กาลนั้น กลีบชาติมาคือภิกษุสารีบุตรแลภิกษุโมคคัลลานทั้งสอง
 พระยาภินรผู้เป็นบิดานางสุวรรณคิริในกาลนั้น กลีบชาติมาคือกจฺจายน
 ภิกษุ คายสฺที่ทํากฎใหม่ ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือมหาปณฺณภิกษุ
 คายสฺที่พระวนาวนโพลีสฺตวฺปลกกยนางไปอาศัยอยู่ในกาลนั้น กลีบชาติ
 อนรทภิกษุ นางภจฺจาเทวีในกาลนั้น กลีบชาติมาคือมหามายาพทธ
 มารคา นางวลิกาเทวีในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพระปชาบดีโคตมี
 นางสุวรรณคิริมเหษีของพระวนาวนราชโพลีสฺตวฺในกาลนั้น กลีบชาติมา
 คือนางพิมพายโสธรา พระยาโกมลราชบิดาของพระวนาวนโพลีสฺตวฺ
 ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพระมหานามสฺกยราช ขริษททเป็นขริวาร
 ในกาลนั้น กลีบชาติมาคือพทธขริษทในกาลนั้น ฝ่ายพระวนาวนราช
 โพลีสฺตวฺในกาลนั้น สยชนฺธประวตฺตมา คือศถาคคตผู้สุมมาสุมพทธ
 ในกาลนั้นแล

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลดอนนราชบพิศ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑